

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HZ. PEYGAMBER'İN HATALAR KARŞISINDAKİ
TAVRI**

Muhammet MERAL

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK

2011

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2005800427

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Muhammet MERAL
Tez Başlığı : Hz. Peygamber'in Hatalar Karşısındaki Tavrı

Savunma Tarihi : 06.07.2011
Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Abdulkadir PALABIYIK

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.Abdulkadir PALABIYIK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Nevzat AŞIK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Halit EV	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği

Oy Çokluğu ()

Muhammet MERAL tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Hz. Peygamber'in Hatalar Karşısındaki Tavrı" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Hız. Peygamber’in Hatalar Karşısındaki Tavır**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Muhammet MERAL

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Hz. Peygamber'in Hatalar Karşısındaki Tavrı

Muhammet MERAL

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Temel İslam Bilimleri Programı

Hz. Peygamber'in hatalar karşısındaki tavrı adlı bu çalışma, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte, peygamber kavramı üzerinde durulmuştur. Bu kavram Arapça "Rasül" ve "Nebî" kavramlarıyla ele alınmıştır. Daha sonra konunun üzerine bina edildiği "hata" kavramı üzerinde durulmuştur. Hata kavramının sözlük ve terim manası ortaya konduktan sonra bu kavramla bağlantılı diğer kavramlar üzerinde durulmuştur. Konumuzda değerlendirmeye tabi tutulan hatadan kastedilen mana da açıklanmıştır. Hatanın tarihi seyri ortaya konmuştur. Hataların sebep ve çeşitleri isimli birinci bölüme geçmeden evvel, Hz. Peygamber döneminde hataların ortaya çıkmasındaki temel faktörlerden biri olması nedeniyle, câhiliye inanç ve düşünceleri üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, hata yapanın hataya düşme sebebi ile davranışın hata olma sebebi üzerinde durulmuştur. Hata çeşitleri de inançla ilgili hatalar, ibadetle ilgili hatalar ve muamelele ilgili hatalar olarak tasnif edilmiştir. Konuyla ilgili hadisler, bu başlıklar altında incelenmiştir. Burada hataların daha çok hangi konularda meydana geldiği ortaya çıkmıştır. Fakat, Hz. Peygamber'in hataları düzeltme metodunu ikinci bir bölüm olarak değerlendirildiği için, Hz. Peygamber'in tavrı bu bölümde incelenmemiştir.

İkinci bölümde ise, Hz. Peygamber'in câhiliye toplumunu, medenî bir toplum haline getirirken, uyguladığı metodlar konu edilmiştir. Daha sonra da, bu metodları uygularken benimsediği ilkelere bahsedilmiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in toplumu ıslah ederken kullandığı teknikleri, günümüz pedagojisi daha yeni ulaşmıştır. Bu metodlar, asrın idrakine sunulduğunda, o gün icra ettiği fonksiyonu bugün de yapacaktır.

Anahtar kelimeler: Peygamber, Hata, Metot, Tavır, Tutum, Islah etme, Eğitim.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS

THE PROPHET'S MANNER AGAINST FAULTS

MUHAMMET MERAL

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Basic Islam Sciences
Program

This work is marked by the attitude of the prophet speed across the entrance, consist of two section and a conclusion.

Introduction, we focused on the concept of the prophet. Grasping it in Arabic "RASUL" and "PROPHET" concepts are discussed. Then the issue has been building on the

"FAULT" focuses on the concept. After putting out of the meaning of the concept of the fault term in the dictionary and other concepts related to this concept are emphasized.

Subject to fault, the implied meaning is explained in our subject evaluation. Historical course of the fault have been revealed. The first section before moving on the causes and types of the fault by the prophet, one of the main factors in the emergency of the prophet of fault due to ignorance on the beliefs and ideas are discussed. The first chapter, the something falling into fault due to fault are emphasized. Fault types of the fault related to the faith, worship, on the fault were classified as fault related of the applications. Hadiths on the subject were examined under these headings. Here, what matters more than the faults appeared to occur. But, this second section considers to be a method for correcting fault of the prophet. Prophets attitude has not been investigated in this section.

In the second part, ignorance of the prophet society, a civilized society while becoming, the subject methods are applied. Then, applying the adapted principles of this method are described.

As a result, while breeding techniques used by the prophet's society today has reached a new pedagogy people. This methods are unaware of the centryservd the function of performing that day will make today.

KEY WORDS: The Prophet, Fault, Method, Attitude, improvement of education.

İÇİNDEKİLER

HZ. PEYGAMBER'İN HATALAR KARŞISINDAKİ TAVRI

TEZ ONAY SAYFASI	II
YEMİN METNİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
1 ARAŞTIRMANIN ALANI, AMACI, YÖNTEMİ.....	1
2 KAVRAMLAR VE ANALİZLERİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HATA SEBEPLERİ

1.1 HATA YAPAN AÇISINDAN SEBEPLER	20
1.1.1. Câhiliye Düşüncesi:	20
1.1.2. Fıtrat:	24
1.1.3. Haberi Olmamak:	28
1.1.4. Yanlış Düşünceleri:	31
1.1.5. Ashabın Yaptıkları İbadetleri Az Görmeleri:.....	33
1.1.6. Dünya Sevgisi:	35
1.1.7. Merak Duygusu Ve Öğrenme Arzusu:.....	36
1.1.8. İhmal Ve Gevşeklik:	38
1.2 HATANIN DÜZELTİLME SEBEPLERİ:.....	39
1.2.1. İfrat Olması:	39
1.2.2. Haram Olması:	40
1.2.3. Câhiliye Düşüncesi:	41
1.2.4. Resûlullah'tan Beddua Taleb Edilmesi:.....	42
1.2.5. Acele Davranmak:.....	43
1.2.6. Peygamberlik Makamını Zedeleyici Sözler Sarfedilmesi:.....	44
2 HATA YAPILAN HUSUSLAR.....	46

2.1. İNANÇLA İLGİLİ HATALAR	46
2.1.1. Allah'a Karşı Yapılan Hatalar	46
2.1.2. Hz. Peygamber'e Karşı Yapılan Hatalar	50
2.2. İBADETLE İLGİLİ HATALAR	53
2.2.1. İbadette Aşırılık (İfrâd)	53
2.2.2. İbadette Gevşeklik (Tefrîd)	56
2.2.3. Abdest	58
2.2.4. Namaz	60
2.2.5. Mescitler	61
2.2.6. Dua	63
2.2.7. Sadaka	64
2.3. MUAMELÂTLA İLGİLİ HATALAR	65
2.3.1. Alış- veriş	66
2.3.2. Güzel giyinme ve kişisel bakım	67
2.3.3. İzin İsteme	68
2.3.4. Yemek âdâbı	68
2.3.5. Hayvanlara eziyet etmeme	70

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN HATALARI DÜZELTME METODU

1.1. Takrir Metodu	73
1.2. Beden Dilini Kullanarak Hataları Düzeltme Metodu	75
1.3. Soru Sorma Metodu (İstifhâm-ı İnkârî)	78
1.4. Temsil Metodu	80
1.5. Tartışma Metodu	81
1.6. İknâ Metodu	84
1.7. İkâz Etme Metodu	87
1.8. Gösteri Metodu	91
1.9. Terğîb Ve Terhîb Metodu	92
1.10. Nasihatla Hatayı Düzeltme Metodu	95
2 HATALARI DÜZELTMEDE	101
HZ. PEYGAMBER'İN GENEL İLKELERİ	101

2.1. Tadrîcîlik Özelliđi	101
2.2. İnsanı Muhterem Kabul Etmesi	103
2.3. Koyduğu İlkelere Bizzat Uyması	104
2.4. Hataları İsim Zikretmeden Söylemesi.....	106
2.5. Haramların İşlenmesine Sert Tepki Göstermesi	106
2.6. Toplumsal- Bireysel Ayrımı Yapması	107
2.7. Leyyin Oluđu.....	110
SONUÇ	111
BİBLİYOGRAFYA	114

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
a.s.	:	Aleyhi's-selâm
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
Dan.	:	Danışman
DEÜ	:	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	:	Hicri
haz.	:	Hazırlayan
İ.A.	:	İslam Ansiklopedisi
M.	:	Miladî
msl.	:	Meselâ
nr.	:	Numara
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallahü aleyhi ve sellem
sad.	:	Sadeleştiren
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	:	Sayfa sırası
sy.	:	Sayı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı

trc. : Tercüme Eden
ty. : Tarihsiz
v.b : Ve benzeri
y.y. : Yüzyıl

GİRİŞ

1 ARAŞTIRMANIN ALANI, AMACI, YÖNTEMİ

ARAŞTIRMANIN ALANI

Temel İslam bilimlerinin tamamı, Kur'ân merkezli olduğu için birbiriyle bir şekilde alakalıdır. Hadis ilmi de hayatın bütününe şâmindir. Hadis İlmî'nin verilerinin doğru anlaşılması bütüncül bir bakış açısıyla mümkün olabilmektedir. Çalışmamız, ayeti kerimeler ve hadisi şerifler temel kabul edilerek yapılandırılmıştır. Bunun yanı sıra, “peygamber” kavramı İslam Tarihi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Felsefesi, Din Eğitimi ve Temel İslam Bilimleri'nin tamamıyla ilgilidir. Ancak, Hz. Peygamber'in hatalar karşısında tavrını incelerken, Temel İslam Bilimleri ve Din Eğitimi alanlarından istifade edilmiştir. Konuyla ilgili verileri toplarken ve tahlil ederken Hadis İlmî kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu veriler ışığında Hz. Peygamber'in hataları düzeltmede takip ettiği metot ve genel ilkeler tespit edilirken Eğitim Bilimleri'nden istifade edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Hız. Peygamber'in, toplumda var olan bazı davranışları kaldırdığı (ilkâ), bazılarının devamına hükmettiği (ibkâ), bazılarını ise düzelttiği (ıslah) bilinmektedir. Amacımız, Hz. Peygamber'in ilkâ, ibkâ ve ıslah ettiği davranışların tamamını tespit etmek değildir. Zirâ pekçok konuda hatalar yapıldığını tespit ettik. Ancak, bunların hepsini çalışmada zikretmek amacın dışına çıkmak olacağından, bu konulardan örnekler verilmiştir. Yine amacımız, konuyla ilgili ayet ve hadisleri toplamak değildir.

Bu çalışmamızda, “hata” kavramını netleştirip bu kavramın sınırlarını çizdikten sonra, ayet ve hadislerden yola çıkarak, Resûlullah'ın hangi hataları düzelttiğini, muhataplarının hatalarını düzeltirken sergilediği tavrı, geliştirdiği metodu ve bu metodun genel özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

“Hz. Peygamber’in Hatalar Karşısında Tavrı” adlı çalışmamızda, dokümantasyon metodunu¹ kullandığımızı söylemek mümkündür. Konuyla ilgili hadisleri topladık, daha sonra hadiste yer alan kapalı hususları açmak için şerhlere müracaat ettik. Topladığımız verilerin incelemesini tamamladıktan sonra, diğer disiplinlerden yardım alarak bu bilgileri tasnif etmeye çalıştık. Çalışmamızın sınırlarının çizilmesi için kavramların sınırlarının net olması gerekiyordu. Bu sebeple öncelikle kavram analizleri üzerinde durmaya çalıştık. Cahiliye zihniyeti üzerinde de durmaya çalıştık. Çünkü çalışma esnasında yapılan hataların temelinde cahiliye düşüncesinin olduğunu gördük.² Hata sebeplerini, önce hataya düşen açısından sonra da hata olarak değerlendiren açısından incelemeye çalıştık. Sonuç olarak veriler ışığında, Hz. Peygamber’in hatalar karşısında sergilediği tavrı, uyguladığı metotları ve prensip edindiği genel ilkeleri tespit etmeye çalıştık. Bazı ayet ve hadislerin değişik başlıklı konularla alakalı olduğu için tekrar edilmiş olması mümkündür.

2 KAVRAMLAR VE ANALİZLERİ

PEYGAMBER KAVRAMI

Peygamber kelimesi, dilimize Farsça’dan geçmiş bir kelimedir³ ve bu kelime Arapçada “Resûl” ve “Nebî” kelimeleriyle anlatılmaktadır. Nebe’, kendisiyle ilim veya zannı galib elde edilen çok faydalı haber demektir. Haberin nebe’ olarak kullanılması için üç şeyi içermesi gerekir. Birincisi, nebe’nin söylendiği haberin doğruluğunun tevâtür gibi yalandan uzak olması; ikincisi, haber manasını içermesi; üçüncüsü, ilim manasını içermesi gerekir.⁴ Yüksek olmak ve haber vermek

¹ Dokümantasyon metodu: tarihî olan bilimlerce kullanılır. Bu anlamda, dokümantasyon metodu; olmuş, bitmiş olayların araştırılmasını ifade etmektedir. Bkz. Zeki ARSLANTÜRK, **Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod Ve Teknikleri**, Çamlıca yayınları, İstanbul, 2008, s. 80.

² Her insanın kognitif dünyası (zihnî muhteva ve şekiller) vardır. İnsanın davranışları da buna göre şekillenir. Bu kognitif dünya; ferdin fizikî ve sosyal çevresi, biyolojik ve fizyolojik yapısı, istek, hedef ve amaçları, geçmişe ait tecrübelerinden oluşur. İnsan davranışlarının şekillenmesinde bu kognitif dünya hakimdir. Hz. Peygamber’in muhatap olduğu kognitif dünyası ise, câhiliye düşüncesinden oluşuyordu. Bkz. Arslantürk, **a.g.e.**, s. 168.

³ Ali YARDIM, **Peygamberimiz’in Şemâli**, Damla Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 1; Yusuf Şevki YAVUZ, “Peygamber”, **DİA**, İstanbul, 2007, c. XXXIV, s. 257.

⁴ Ebu’l-Kâsım Hüseyin İbn Muhammed, er-Râgıb el-İsfehânî, **el-Müfredât Fî Garîbi’l-Kur’ân**, (Thk. Muhammed Halil AYTÂNÎ), Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2007, s.482.

anlamındaki “n-b-e” kökünden türeyen Nebî (çoğulu enbiya) sözlükte, haber veren, yüksek ve düz olmayan yer, çok ve geniş yol demektir. Terim olarak; Allah’ın dini kurallarını emir ve yasaklarını, öğüt ve tavsiyelerini insanlara bildirmesi için görevlendirdiği insanlara denir. Bu insanlara Nebî dendiği gibi Resûl ve mürsel (elçi) de denir.⁵

Seyyid Şerif Cürçânî (ö.816), Kitâbü’t-Ta’rîfât’ında Resûl ve Nebî kelimelerini şöyle tarif eder: Resûl; Allah’ın yarattıklarına şer’î ahkamı tebliğ için gönderdiği insandır.⁶ Nebî; salih rûyayla haber verilen veya kalbinde ilham edilen veya melekle kendisine vahyedilen kişidir.⁷

Ali YARDIM, Peygamberimiz’in Şemâili adlı eserinde, peygamberi; “Allah’ın, kendisine vahyettiği bilgileri insanlara tebliğ etmek üzere vazifelendirip gönderdiği kimsedir” şeklinde tarif etmiştir.⁸

Tariflerden de anlaşılacağı gibi, Peygamber’in görevinin tebliğ olduğu açıkça görülmektedir. Kur’ân’a göre Peygamber sadece “tebliğ” etmekle yükümlüdür: “*Ey peygamber! Rabbinden sana indirilenleri tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun.*”⁹ “*Ey Muhammed! Sana yalnız tebliğ etmek düşer.*”¹⁰ “*Peygamber’in görevi sadece tebliğ etmektir.*”¹¹

Tebliğ: Sözlükte, ulaştırmak¹², taşımak, götürmek, bildirmek ve eriştirmek demektir. İstilahta, peygamberlerde bulunması gereken vâcip sıfatlardan biri olup, peygamberler’in vahiy yoluyla Allah’tan gelen ilâhî hükümlerin hiçbirini gizlemeden, eksiltmeden ve herhangi bir ilâvede bulunmadan aynen insanlara bildirmesine denir.¹³ Bu, her peygamber’in vazgeçilmez özelliklerinden biridir. Ulaştırmaya konu olan şey, başka bir ifadeyle, ulaştırılan şey bir bilgi, bir haber, bir mesaj ise, işin içine öğretme de dahil olur. Nitekim, tebliğ kelimesine bazı sözlükler

⁵ İsmail KARAGÖZ, “Nebî”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, 2006, s. 519-520.

⁶ Seyyid Şerif Cürçânî, **Kitâbü’t-Ta’rîfât**, (Thk. Abdurrahman MAR’AŞLI), Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 2003, s. 180.

⁷ Cürçânî, **a.g.e.**, s. 328.

⁸ Yardım, **a.g.e.**, s. 1.

⁹ Mâide, 67.

¹⁰ Âli İmrân, 20; Ra’d, 40; Nahl, 82.

¹¹ Mâide, 99; Nahl, 35; Nur, 54; Ankebût, 18; Teğâbün, 12.

¹² Muhammed . Ebî Bekir İbn Abdilkadir Er-Râzî, **Muhtâru’s-Sihâh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 63.

¹³ Fikret KARAMAN, “Tebliğ”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, 2006, s. 639.

öğretmek anlamını da vermişlerdir.¹⁴ Bu kısa bilgiler tebliğ'in öğretimle ilişkisini ortaya koymaktadır.

Kur'ân tebliğle yükümlü tuttuğu peygamber'i eğitici ve öğretici olarak nitelendirmekte; O'nun yaptığı işin, bir öğretim ve eğitim faaliyeti olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: "Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi arındıran, size kitabı ve hikmeti öğreten, size bilmediklerinizi öğreten bir Resûl gönderdik."¹⁵ Hz. Peygamber'in doğru yolu gösteren bir rehber olduğu¹⁶, Allah'a, Allah'ın yoluna davet eden aydınlatıcı olduğu¹⁷ vurgulanıyor. Yine pek çok âyette de O'nun bir uyarıcı¹⁸, öğüt verici¹⁹, müjdeleyici²⁰, güzel bir örnek²¹ olduğu vurgulanıyor. Bütün bu anlamdaki âyetler, peygamber'in tebliğ görevinin, tamamen bir eğitim-öğretim görevi olduğunu; mübelliğ peygamber'in de muallim peygamber anlamına geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in bizzat kendisi de vurgulu bir ifadeyle "*Allah beni zorlayıcı ve başkalarının hata yapmalarını isteyen değil; muallim ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi*"²² buyurarak bu temel görev ve niteliğini net bir şekilde vurgulamaktadır.

Muallim peygamber'in görevlerinden biri de gördüğü hataları düzeltmesidir. Hatalar'ın, yanlışlar'ın düzeltilmesi de bir çeşit eğitim ve öğretim işidir. Zira, peygamberlerin gönderiliş maksatlarına bakıldığında, onların inanç, hak-hukuk, adalet v.b. yönlerden bozulan toplumlara gönderildiği görülecektir. Toplumların hayatında iyi ile kötü, doğru ile yanlış kavramları tersyüz ettiğinde, hatalı davranışların övüldüğü, güçlünün haklı, güçsüzün haksız görüldüğü, sosyal dengenin bozulduğu anlarda, Allah, kullarını uyarıcı, hak ile batılı ayırt edici ve doğru ile hatayı/yanlışı ayırt edici peygamberler göndermiştir.²³

¹⁴ M. Şevki AYDIN, İslâm'da İnsan Modeli Ve Hz. Peygamber Örneği, (Kutlu Doğum Haftası, 1993), Ankara, 1995, TDV. Yayınları, No: 172, s. 181.

¹⁵ Bakara, 151. Ayrıca benzer âyetler için bkz. Cum'a, 2; bakara, 129; Âli İmrân, 164.

¹⁶ Şûra, 52.

¹⁷ Ahzâb, 45-46.

¹⁸ Necm, 56; Müddessir, 2; Sa'd, 65, 70; furkân, 56.

¹⁹ Zâriyât, 55; Ğâşiye, 21.

²⁰ Furkân, 56; Fâtır, 23; Sebe', 28.

²¹ Ahzâb, 21.

²² Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbn Haccac, **el-Camiu's-Sahîh**, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992, Talâk, 29.

²³ "*Kendilerine bir uyarıcı gelmeyen hiçbir millet yoktur*". Fâtır, 23.

Hız. Peygamber gördüğü her hata karşısında mutlaka bir tavır sergilemiştir. Hız. Peygamber'in her davranışı muhatapları tarafından ilgiyle izlenmiştir. O'nun herhangi bir davranış karşısında susması, buna onay vermesi anlamına gelmektedir. Peygamber'in hatalar karşısında herhangi bir davranışta bulunmaması düşünülemez. Zîra, hatalar karşısında peygamber'in bir tavır takınmaması, bu davranışın meşru olduğu anlamına gelmektedir. Bu da bu davranışı takrîrî sünnet konumuna yükseltir.

HATA KAVRAMI

“Hatîe” fiilinin masdarı olan hata sözlükte; savâbın zıddı²⁴ hata yapmak, yanılmak, doğru yoldan uzaklaşmak ve günah işlemek; isim olarak; hata, yanlış ve kusur; aynı kökten gelen “hatîe” ve “hıt'ü” kasten ve bilerek yapılan günah (zenb)²⁵ “hâtî”; kasten günah işleyen kimse²⁶ demektir.

Kur'ân'da “hatîe” kavramı; “zenb”, “ism”, “seyyie” kavramları ile aynı anlamda kullanılmıştır.²⁷ Şirk²⁸, inkâr²⁹ ve nifâk da birer hatîe'dir. Amel defteri solundan verilecek olan kâfirler, müşrikler, Allah'a inanmayan ve yoksulu doyurmaya öncülük etmeyenler³⁰, hakkı yalanlayanlar³¹, mütekebbir, zorba, bozguncu³², azgın, zalim ve âsî olan kimseler³³ Kur'ân'da hatakârlar (hâtîe, hâtîn, hâtîûn) olarak nitelenmişlerdir. Aynı kökten gelen “ahtae” de hatîe anlamında kullanılmıştır.³⁴

Hata; insanın kastının olmadığı şeydir ve içtihad hasıl olduğunda Allah'ın hakkını düşürmeye elverişli özürdür. Ceza da şüpheye dönüşür. Hata eden günahkâr değildir, had ve kısas ile cezalandırılmaz. Kul hakkında bu özür sayılmaz ve hatakâr olanın karşı tarafa tazmin etmesi ve diyeti vermesi vaciptir.³⁵

²⁴ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, Dâr-u İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1997, c. IV, s. 132.

²⁵ El-İsfehânî, **a.g.e.**, ss. 156-157.

²⁶ El-İsfehânî, **a.g.e.**, ss. 156-157.

²⁷ Nisâ, 112; Bakara, 81.

²⁸ Bakara, 54.

²⁹ Nuh, 21-25.

³⁰ Hâkka, 16, 25, 33-34, 37.

³¹ 'Alak, 13.

³² Kasas, 4.

³³ Nâziât, 17, 21.

³⁴ İsmail KARAGÖZ, “Hata”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, 2006, s. 238.

³⁵ Cürcânî, **a.g.e.**, s. 163.

Râgıb el-İsfehânî, Müfredât'ında “hata”nın; “belli olan yönden dönüş yapmak”³⁶ olduğunu ifade ettikten sonra bunun birkaç şekilde olabileceğini şöyle izâh eder:

Birincisi: İstenmesi uygun görülmeyen şeyi isteyip onu yapmaktır. İnsanın kendisinden sorumlu tutulduğu gerçek hata budur. Kur’ân’da; “*Onları öldürmek büyük bir günahdır*”³⁷, “*Biz kesinlikle hata edenleriz.*”³⁸ diye ifade edilir.

İkincisi: Yapılması uygun görülen şeyi yapmak isterken, başka bir şeyin kendisinden sâdır olmasıdır. Bu irade açısından isabet etse de, yaptığı iş açısından hata etmiştir. Resûlullah'ın şu sözlerinde kastedilen de budur: “Ümmetimin unutarak ve hata ile yapmış olduğu eylemlere ceza yazılmaz.”³⁹ “Kim içtihat eder, hataya düşerse, bir sevap alır.”⁴⁰ “Kim hatayla bir mümini öldürürse mümin bir köle azat etmesi gerekir.”⁴¹ Allah’ın sözü de bu anlamdadır.

Üçüncüsü: Kişinin, yapılması uygun görülmeyen şeyi isteyip ondan başka bir şeyi yapmasıdır. Bu durumda kişi iradesinde hatalı, yaptığı işte isabetli sayılır; kastı/amacı açısından kötülenirken, yaptığından dolayı da herhangi bir takdire şayan görülmez. Şairin de şu sözlerinde kastettiği mana budur: “Bana kötülük yapmak istedin fakat sevinmeme yol açtın. Zira insan bazen bilmeden de iyilik yapabilmektedir.”⁴² Hâsılı: Kim bir işi yapmak isterken elinden başka bir şey çıkarsa hata etti denir. Kastettiği şey ile yaptığı uyumlu olduğunda ise, isabet etti denir. Kimi zaman da güzel olmayan bir iş yapan veya güzel olmayan bir şeyi yapmak istediğinde hata etti sözü kullanılmaktadır. Onun için hataya düştü, doğrudan saptı, doğruya isabet etti, hatayı hata gördü gibi ifadeler kullanılmaktadır.

³⁶ El-İsfehânî, **a.g.e.**, s. 156.

³⁷ İsrâ, 31.

³⁸ Yusuf, 91.

³⁹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezid, **Sünenü İbn Mâce**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Talâk, 16.

⁴⁰ Buhârî, Muhammed İbn İsmail, **el-Camiu’s-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, İ’tisam, 21; Müslim, De’avât, 15; Ebû Davud, Süleyman İbn Eş’as es-Sicistânî, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, De’avât, 2.

⁴¹ Nisa, 92. Elmalılı M. Hamdi YAZIR, bu ayetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak, Ayyaş İbn Rebîa el-Mahzûmî ki bu Ebu Cehil’in ana bir kardeşidir, fakat müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra Ebu Cehil ve Hâris İbn Zeyd İbni Ebî Üneyse, Ayyaş’a kötülük etmiş. Hâris müslüman olup hicret etmiş. Ayyaş da Kuba sırtlarında تنها bir yerde buna rastlamış ve müslüman olduğunu bilmeyerek vurup öldürmüştür. Geniş bilgi için bkz. Elmalılı M. Hamdi YAZIR, **Hak Dîni Kur’ân Dili**, Sad. M. Nur ÇETİN ve diğerleri, Akçâğ Yayınları, T.y., c. II, s. 566-567.

⁴² El-İsfehânî, **a.g.e.**, s. 156.

Bu kavramın müşterek/değişik manalar için kullanılan bir kelime olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ise, hakikatlere ulaşmayı hedefleyenlerin bunun üzerinde düşünmeleri gerekmektedir. Allah'ın şu sözü de “*Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler.*”⁴³ bu anlamdadır. Hatîe ve seyyie kavramları birbirine yakındırlar. Yalnız, hatîe genelde, bizzat kastedilmediği halde, sırf bu kastın varlığı sebebiyle meydana gelen fiiller için kullanılır. Sözgelimi, avlanırken bir insanı vuran ya da içki içip sarhoşluğu sırasında bir cinayet işleyen insan gibi. İki sebep vardır: birinin yapılmasında sakınca vardır ki, içki içmek ve bundan kaynaklanan hatalardan birini yapmak böyledir ve kişi bunda suçsuz sayılmaz. Diğerinde ise, yapılmasında sakınca yoktur, avlanmak gibi. “*Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalblerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır*”⁴⁴ ve “*Kim kasıtlı ya da kasıtsız bir günah kazanır da...*”⁴⁵ bu âyetlerde, yapılması kastedilmemiş olan sakıncalı fiil “hatîe” kelimesiyle ifade edilmektedir.⁴⁶

Hata Kavramına Anlamca Yakın Kavramlar

Hata kavramına anlamca yakın birtakım kavramlar vardır. Hatanın “günah” anlamının olması yönüyle yakın anlamlı kavramlar olduğu gibi; günah anlamı dışında hata'nın “doğru olmayan”, “yanlış”, “hata” anlamlarıyla anlamca yakın tabirler ve kavramlar vardır.

1 Günah anlamına gelen kavramlar, “zenb” ve “ism” tabirleridir. Bu terimlerin ve hata kavramıyla ilişkisinin kısaca açıklanması faydalı olacaktır.

“İsm”, “işleyene ceza gerektiren, insanı hayır ve sevaptan alıkoyan fiil veya bundan doğan sorumluluk”⁴⁷ anlamına gelir. Bazı âyetlerde “hatîe” kelimesi “ism” kelimesiyle yakın anlamda kullanılmıştır.⁴⁸ Kur'an'da otuz beş yerde geçen ism

⁴³ Bakara, 81.

⁴⁴ Ahzâb, 5.

⁴⁵ Nisa, 112.

⁴⁶ El-İsfehânî, **a.g.e.**, ss. 156-157.

⁴⁷ H. Mehmet SOYSALDI, İslâm'da Günah Kavramı, **Tasavvuf Dergisi**, Ankara, Aralık, 2001, Sayı 7, s.145-156.

⁴⁸ Nisa, 112.

kelimesi, genel anlamından başka küfür ve inkârı, düşmanlığı, yalan, içki, kumar, faiz gibi günahları nitelemek için de kullanılmıştır.⁴⁹

“**Zenb**”, sözlükte “arka, geri, kuyruk” anlamlarına gelen zeneb’den türetilmiş olup “sonu kötü olan fiil” demektir.⁵⁰ İsm kelimesinin eş anlamlısı olarak kabul edilen zenb “mükellefin gayr-i meşrû işi” olarak tarif edilmiştir.⁵¹ Kur’an-ı Kerim’de otuz yedi yerde geçen zenb kelimesi, küfür, şirk, katl, zina gibi günahlar için kullanılmıştır.⁵²

İki kelime arasındaki fark ise; ism kelimesi, zenb kelimesinden başlıca şu hususiyetle ayrılır; Zenb kelimesi, hem kasıtlı, hem de kasıtsız olarak işlenen günahı gösterirken, ism kelimesi, özellikle kasıtlı olarak işlenen günahı gösterir.⁵³ Günah anlamını ihtiva eden daha pek çok kelime var, ancak hata kelimesinin yakın anlamı olarak bu iki kelime kullanılmaktadır.⁵⁴ Günah manasına gelen “hata” kelimesi ise tüm bunları içine alabilecek şekilde daha geniş bir mana örgüsüne sahiptir.⁵⁵

2 Hata terimine anlamca yakın olan “galat”, “sehiv”, “nisyân” gibi tabirler bulunmaktadır. Bu terimlerin ve hata kavramıyla ilişkisinin kısaca açıklanması faydalı olacaktır.

“**Galat**”, yer yer hatanın eş anlamlısı gibi kullanılmışsa da çoğunlukla aralarında fark gözetilmiştir. Galat sözlükte; “kasıtsız hata yapmak, yanılmak, hata, yanlış anlamalarına gelir.⁵⁶ Esas itibariyle gerçeğe aykırı kanaati, tevehhüm şeklindeki zihnî bir durumu; hata ise, tevehhüme dayansın dayanmasın fiilen gerçekleşen sonucu ifade eder.⁵⁷ Dolayısıyla hata galat’tan daha geniş bir manayı ifade eder.

“**Sehiv**” sözlükte, unutmak, yanılmak, dalgınlık, gaflet; kolaylık, yumuşaklık, sükûnet gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak, bilinenin dalgınlıkla unutulması bilinenin zihne intikâl etmemesi/hatırlanmaması dalgınlık sebebiyle hataya düşme,

⁴⁹Mahmut ÇANGA, **Kur’ân Kelimelerinin Anahtarı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1986, s. 46.

⁵⁰ El-İsfehâni, **a.g.e.**, s. 186.

⁵¹ Soysaldı, **a.g.m.**, s.145-156.

⁵² Çanga, **a.g.e.**, s. 196.

⁵³ Soysaldı, **a.g.e.**, s.145-146.

⁵⁴ Nisa, 112.

⁵⁵ Geniş bilgi için bkz. İbn Manzûr, **a.g.e.**, c. IV, ss. 132-134; Er-Râzi, **a.g.e.**, ss. 179-180.

⁵⁶ Selahaddin POLAT, “Galat”, **DİA**, İstanbul, 1996, c. XIII, s. 300.

⁵⁷ H. Yunus APAYDIN, “Hata”, **DİA**, İstanbul, 1997, c. XVI, s. 438.

kasıt ve niyet anlamındaki amdin/teammüdün zıddıdır.⁵⁸ Hata ise, bütün bunların yanında günahı da içine aldığı için sehiv'den daha genel bir mana yapısı olan kavramdır.

“Nisyan”, sözlükte, unutmak, ertelemek, bilerek veya bilmeden terketmek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak, sahip olunan bilginin ihtiyaç anında akla gelmemesidir.⁵⁹ Nisyan bir davranışın hata olma sebebidir.

“Hatie” ile “ehtae” kelimeleri eş anlamlıdır.⁶⁰ Sahabe hadis rivayetiyle ilgili olarak çeşitli vesilelerle yaptıkları tenkidlerinde “ehtae” hata etti ve “ehtae ev nesie” yanıldı veya unuttu tabirlerini kullanmışlardır.⁶¹

Hata “düşünürken, konuşurken veya bir iş yaparken vuku bulan yanlışlık, hedeflenen ve doğruyu tutturamama” anlamına gelir. Buna göre bilgi alanındaki hata, istenilmeden yapılan yanlış ve yanlgı, eylem alanındaki hata ise, amacın gerçekleşmemesi ve sonucu önceden görememe durumu şeklinde açıklanabilir.⁶²

Bütün bunları göz önünde bulunduracak olursak, en geniş anlamıyla, günah olsun ya da olmasın doğru olmayan herşeyi hata kapsamı içinde değerlendirebiliriz.

İNSANLIK TARİHİNDE HATA

İlk Hata

İnsanlık tarihi, İslam inancına göre, Hz. Âdem ile başlar. Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan⁶³ ve ondan da eşini yaratan ve iksinden birçok kadınlar ve erkekler üretip yayan Rabbinizden sakının.*”⁶⁴ Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili âyetlere⁶⁵ bakıldığında ilk insanın Hz. Âdem olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte hata da ilk insanın var olduğundan, başka bir ifadeyle, insanlığın başlangıcından beri vardır. Allah, Âdem'den cennette kalmalarını, ancak belirtilen ağaca yaklaşmalarını istemiştir. Fakat şeytan, Âdem ile Havva'nın hata

⁵⁸ Mehmet BOYNUKALIN, “Sehiv”, **DİA**, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 317.

⁵⁹ İbrahim Kâfi DÖNMEZ, “Nisyan”, **DİA**, İstanbul, 2007, c. XXXIII, s. 144.

⁶⁰ İbn Manzûr, **a.g.e.**, c. IV, s. 132.

⁶¹ Nevzat ÂŞIK, **Sahabe Ve Hadis Rivâyeti**, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2010 (Sahabe ve Hadis), s. 258.

⁶² Apaydın, **a.g.m.**, c. XVI, s. 437.

⁶³ Nisa, 1; Enam, 98; Zümer, 6.

⁶⁴ Nisa, 1.

⁶⁵ Bakara, 30; Âli İmran, 59; A'raf, 189; Furkan, 54.

yapmalarına sebep olmuştur. Bunun üzerine onlar yeryüzüne indirilmiştir. Hz. Âdem Allah'ın kendisine öğrettiği kelimelerle tevbe etmiş ve Allah da O'nun tevbesini kabul etmiştir.⁶⁶ “Hz. Âdem'in davranışı ya günah değildir ya da Allah tarafından kendisine öğretilen ve O'nun da yerine getirdiği tevbe sayesinde temizlenmiştir.”⁶⁷

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Hz. Âdem'in davranışı günah değilse, o zaman bu davranışın günah ifade etmeyen hata olduğu düşünülür. Bu davranış sebebiyle Hz. Âdem ve eşi, yeryüzüne indirildi. Eğer bir hata olmasaydı, yeryüzüne indirilmezlerdi. Yüce Allah; Hz. Âdem'in hatasını kasıtlı olmayıp kendisine önceden yapılmış bulunan uyarıyı unutmuş olmasından ileri geldiğini bildiği⁶⁸ ve Kendisi de, müminlerce rahmeti umulan Ğafûr, Rahîm ve Tevvâb Mevlâ olduğu için, onların tevbesini kabul etmiştir.⁶⁹ Yine tevbe etmesi de hatadan hatta günahdan temizlenmek için yapılan bir davranıştır. Peygamberlerin ismet sıfatı sebebiyle, bu davranışın günah olması tartışmalıdır, o zaman biz bu davranışa günah anlamını taşımayan hata diyebiliriz.

Hz. Âdem'in İki Oğlu, Habil Ve Kabil Olayı

Hâbil ve Kâbil kıssası Kur'ânı Kerîm'de özlü bir şekilde nakledilirken gerek tarih ve tefsir kitaplarında, gerekse kısas-ı enbiyâ türünden eserlerde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu bilgilere göre Hz. Havva biri kız, biri erkek olmak üzere her batında iki ve toplam yirmi batında kırk çocuk dünyaya getirmiştir.

Bu batınlardan, bir erkek çocuk kendisiyle birlikte ikiz olarak doğmuş olup kendisine helal olmayan kız dışında diğer batınlarda doğmuş bulunan istediği kızla evlenebilirdi. Bu da, o zaman, Hz. Havva anadan doğan öteki kız kardeşlerden başka kadın bulunmamış olmasından ileri geliyordu. Hz. Âdem; Hâbil'in ikiz kız kardeşiyle evlenmesini oğlu Kâbil'e; Kâbil'in kız kardeşiyle evlenmesini de, oğlu Hâbil'e emretti. Hâbil; Kâbil'in kız kardeşiyle evlenmeye razı oldu. Kâbil ise, Hâbil'in kız kardeşiyle evlenmekten kaçındı ve kendi ikiz kız kardeşiyle evlenmeye özendi. Hâbil, Kâbil'e başvurup kız kardeşini, kendisiyle evlendirmesini istedi.

⁶⁶ Bakara, 35-37.

⁶⁷ Hayreddin KARAMAN ve diğerleri, **Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir**, DİB Yayınları, Ankara, 2006, c. I, s. 109.

⁶⁸ Taha, 115.

⁶⁹ Mustafa Asım KÖKSAL, **Peygamberler Tarihi**, TDV. Yayınları, Ankara, 2004, s. 40.

Kâbil, Hâbil'in dileğini kabul etmedi ve "O, benimle birlikte doğan kız kardeşimdir. Kendisi, senin kız kardeşinden daha güzeldir. Onunla evlenmeye, ben senden daha lâyığım" dedi.

Gerçekten, Kâbil'in kız kardeşi çok güzel, Hâbil'in kız kardeşi ise, o kadar güzel değildi. Hz. Âdem, Yüce Allah tarafından, kendisine emrolunanı, Hz. Havva'ya da haber verip "Kâbil'e emret: Hâbil ile doğan kızla evlensin; Hâbil'e de emret: Kâbil ile doğan kızla evlensin!" dedi. Hz. Havva, bunu oğullarına söyledi. Hâbil razı oldu, Kâbil ise, kızdı "bu, ancak onun (Hz. Âdem'in) reyidir! Hayır! Vallahi, Allah bunu hiçbir zaman emretmez!" dedi. Babasına da "Ey Âdem! Bu, senin işlerindedir!" dedi. Hz. Âdem, Kâbil'e kız kardeşini Hâbil ile evlendirmesini emretti. Fakat Kâbil kabul etmeye yanaşmadı. Hz. Âdem "O, sana helal değildir!" dedi ve kızdı. "Gidiniz! İkiniz, Allah'a birer kurban takdim ediniz muhakeme olunuz! Hanginizin kurbanı kabul olunursa o, bununla evlenmeğe diğerinden daha lâyıık ve müstehak olur! Hanginiz onunla evlenmeğe lâyıık ise, Allah semadan bir ateş indirir, onun kurbanını yakar!" dedi. İkisi de bu teklfi kabul ettiler.

Hâbil, davar sahibiydi ve birçok davarı vardı. Kurban için, davarının süt ve kaymak gibi en nefis gıdasını hazırladı. Kâbil ise, çiftçiydi ve kurban için, ekininin en kötü olanından aldı. Kurbanlarını yaklaştırmaları kendilerine emrolununca, davar sahibi, davarının en değerlisini semizini ve güzelini, gönlünden koparak; çiftçi olan ise, pek çok buğday başağı bulunduğu halde, elinde onları ufalayıp yemiş, ancak bir avuç kötüsünü, gönülsüz olarak takdim etmek üzere, Nevz dağına çıktılar. Hz. Âdem de yanlarındaydı. Hâbil ile Kâbil, kurbanlarını oraya koydular. Kâbil, Hâbil'e "Ben senden büyüğüm! Ebeveynimin de, vasîsiyim. O, benimle birlikte doğan kız kardeşimdir, ben onunla evlenmeğe senden daha lâyığım!" diyerek övünüyordu. O zaman Hâbil, yirmi yaşında, Kâbil de yirmibeş yaşındaydı. Hz. Âdem Rabbına dua etti. Hâbil, kalbinde Allah'ın takdirine rıza ve emrine boyun eğme duygusu taşımaktaydı. Çünkü o, temiz kalpliydi. Kâbil ise, içinden "Benim kurbanım ister kabul olunsun, ister kabul olunmasın umrumda değildir. Hâbil, hiçbir zaman benim kız kardeşimle evlenemeyecektir" dedi. O sırada gökten bir ateş inip, Hâbil'in kurbanını yaktı. Onun kurbanı kabul olundu. Kâbil'in kurbanı ise, uzaklaştırıldı ve kabul olunmadı. Çünkü o, temiz kalpli değildi. Dağdan indiler ve dağıldılar. Kâbil, kurbanının Allah tarafından reddedilişine kızdı ve kendisinin kalbindeki kıskançlığı

kabardı. Hâbil, davasının başına gitmişti. Kâbil, onun yanına varıp “Ben seni muhakkak öldüreceğim!” dedi. Hâbil “beni niçin öldüreceksin?” diye sordu. Kâbil “çünkü Allah, senin kurbanını kabul etti ve benim kurbanımı kabul etmeyip, bana geri çevirdi. Demek sen, benim güzel kız kardeşimle evleneceksin! Ben ise, senin fazla güzel olmayan kız kardeşinle evleneceğim! Sonra da herkes senin benden daha hayırlı ve üstün olduğunu söyleyecekler! Bundan sonra da senin çocukların, benim çocuklarıma karşı övünecekler! Demek sen, halkın içine gideceksin. Onlar, senin takdim ettiğin kurbanının kabul olduğunu, benim kurbanımın ise, geri çevrildiğini öğrenecekler! Hayır, Vallahi halk ne beni, ne de seni, senin benden daha hayırlı olduğunu göremeyecektir! Ben seni muhakkak öldüreceğim!” dedi.

Hâbil “benim günahım nedir? Allah, ancak kendisinden korkanların kurbanını kabul eder” dedi. Dağların başlarından aşağı kayıp Kâbil’in elinden kutuldu ise de, Kâbil onu öldürmek için fırsat kollamaya devam etti.

Hâbil, günlerden bir gün dağda davalarını otlattığı ve kendisi de orada yatıp uyuduğu sırada, Kâbil onun yanına vardı. Yerden başına vurduğu bir kaya parçası ile Hâbil’i öldürdü. Kâbil, Hâbil’i akşamleyin öldürmüştü ve ertesi günü sabahleyin “ne yapıyor” diye ona bakmak için gitti.

Hâbil, yeryüzünde Âdemoğullarından ilk ölen kimse olduğu için, Kâbil onun ölüsüne ne yapacağını bilemiyordu. Yüce Allah, iki karga gönderdi. Onlar birbirleriyle kavga ettiler ve biri, diğerini öldürdü. Sonra gagası ve iki ayağı ile bir çukur kazıp öldürdüğü kargayı onun içine itti ve üzerini toprakla örttü. Kâbil, onun yaptığını gördü.⁷⁰

Tarih ve tefsir kitaplarında nakledilen bu olay Kur’ânı Kerîm’de şöyle açıklanır: “Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerindense kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş kıskançlık yüzünden), «Andolsun seni öldüreceğim» dedi. Diğer de «Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder» dedi (ve ekledi:) «Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım.»

⁷⁰ Köksal, a.g.e., ss. 50-54; Geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk HARMAN, “Hâbil ve Kâbil”, **DİA**, İstanbul, 1996, c. XIV, ss. 376-378.

«Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur.» Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü, bu yüzden de kaybedenlerden oldu. Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş) «Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim» dedi ve ettiğine pişman olanlardan oldu.⁷¹

Rivâyet ve âyetlerden de anlaşılacağı gibi, bu olay, insanlık tarihinde bilinen ilk cinâyetir. Dolayısıyla günah manasını içinde barındıran ilk hatadır. Hz. Âdem'in davranışı, insanlık tarihinde, günah anlamının dışında olan ilk hatadır; Hâbil ve Kâbil olayı ise, günah anlamını taşıyan ilk hata olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumlar bozuldukça, yaratılış gayesinden saptıkça, Allah, insanların hatalarını giderici, onlara hakkı ve hakikati öğreten elçiler göndermiştir. Zira Allah «Kendilerine bir uyarıcı gelmeyen hiçbir millet yoktur»⁷² buyurmuştur. Allah her topluma, toplumun ıslahına memur peygamberler göndermiştir. Peygamberlerin yaptığı iş aslında bütün insanları, aslına döndürmektir. Hz. Peygamber'e kadar pek çok kavim ve peygamber gelip geçmiştir.

Hz. Peygamber'in hatalar karşısındaki tavrına geçmeden evvel, câhiliye döneminin özelliklerinden kısaca bahsetmek, düşülen hataların sebepleri hakkında daha doğru bilgiler vermesi açısından önem arz etmektedir.

Câhiliye İnanç Ve Zihniyetine Kısa Bir Bakış

Câhiliye, özel olarak, Araplar'ın İslam'dan önceki dini ve sosyal hayat telâkkîlerini; genel olarak ise, kişilerin ve toplumların günah ve isyanlarını ifade eden bir terimdir. Hz. Peygamber'in ashâbı câhiliye kelimesiyle İslam öncesini, yani milâdî 610 yılında vahyin inmeye başlamasından önce yaşadıkları devri kastediyorlardı. Onlar müslüman olduktan sonra bu devirle ilgili hatıralarını, inançlarını, tutum ve davranışlarını anlatırken veya Hz. Peygamber'e o dönemde yaptıkları işlerin İslam'daki hükmünün ne olduğunu sorarken çoğunlukla bu kelimeyi kullanmışlardır.⁷³

⁷¹ Mâide, 27-31.

⁷² Fatır, 23.

⁷³ Mustafa FAYDA, «Câhiliye», **DİA**, İstanbul, 1993, c. VII, s. 17.

Kur'ânı Kerîm'de, Medîne döneminde inen dört âyette câhiliye kelimesi geçmektedir. Bu kelimeler, Kur'ânı Kerîm'de, başka kelimelerle terkeb halinde geçmiştir. Bunlar, sırasıyla Zannı câhiliye, Teberrücü câhiliye, Hamiyyeti câhiliye ve Hükmü câhiliye'dir. Bunlar, câhiliye inanç ve zihniyetleri hakkında yeteri kadar bilgi içeren kavramlardır. Câhiliye düşüncesini daha iyi tanımak için bu kavramlar üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Zannı Câhiliye

Zann-ı câhiliye'den söz eden ayet-i Kerime, Uhud savaşı ile ilgili olarak hicretin üçüncü yılında nazil olan, ilk olarak "Câhiliye" kelimesinin, içinde yer aldığı ayet-i kerimedir⁷⁴. Bu savaşta, Allah müminlere önce zafer vermiş, onlar düşmanı kırıp geçmişler, sonradan gevşemişler, Allah Resûlü'nün emrini dinlememişler, kimi dünyayı kimi ahireti istemiş ve bunun üzerine Allah Teâlâ, onları ibtila ve denemek için mağlup etmiş, bozguna uğratmıştır.⁷⁵ Bozgun anında, Resûlullah kendilerini çağırırken, Müslümanların bir kısmı arkalarına bakmadan kaçıyorlardı. Allah başlarına gelenlere üzülmemeleri için onları keder üstüne kederle cezalandırmıştır.⁷⁶ Allah onların bütün yaptıklarından haberdar olduğunu belirttikten sonra⁷⁷, bozgun sonrasını şöyle betimlemiştir:

*"Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah'a karşı haksız yere câhiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, "Bu işten bize ne!" diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, herşeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. "Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir."*⁷⁸

⁷⁴ Âli-İmrân, 154.

⁷⁵ Âli-İmrân, 152.

⁷⁶ Âli-İmrân, 153.

⁷⁷ Fussilet, 22-23.

⁷⁸ Âli-İmrân, 154.

Cahiliye devri insanları da, Allah'a inandıklarını ifade ettikleri halde, ona şirk koşarlar, Resûlullah'a inanmazlardı. Bu sebepten Zann-ı câhiliye içindeki insanların imanları; kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a tam bir iman sayılmazdı. Münafıkların imanı da câhiliye Zannı'na benziyordu. Zandan, şüpheden azade değildi: Allah hakkında haksız, yanlış zannî bir imandı. Müminin yakîni, kesin, sabit imanına benzemiyordu.

Ayetin geri kalan kısmında onların sahte imanlarının, câhiliye imanı gibi Allah'a inanmalarının alâmetleri zikredilir: Onlar “*iş elimizde olsa reyimizle amel edilse, burada öldürülmezdik*”⁷⁹ demişlerdi. Böylece ecelin değişeceğini iddia etmiş oldular. Bu da henüz itikatta istenilen düzeye kavuşmadıklarını göstermektedir.

Şu halde Zann-ı câhiliye itikadını taşıyanlar, “sebeplerin ilahi irade hilâfına tesir icra edebileceği” görüşü içindeydiler. Hâlbuki her şey Müsebbibu'l-Esbâb olan Allah'ın elindeydi. Sebepleri de sonuçları da yaratan o idi, sebepler hakiki tesir sahibi değildirler, ilahi irade hilâfına tesirleri olamazdı.

İnançları kesinlik ve sâbitlikten çok, zannîlik ve sathîlik arz ediyordu. Bu yüzden tavır ve inançları, câhiliye devri insanların ulûhiyet inancını hatırlattığı için, Kur'ânı Kerîm'de, “Zannı Câhiliye” diye adlandırılmaktadır.⁸⁰

Teberrücü Câhiliye

“Teberrüc; kadınların konuşma, yürüme, ayak vurma, kırılıp dökülme, naz, işve, cilve, hal hareket, açıklık saçıklık gibi yollarla güzelliklerini izhâr etmeleri ve ziynetlerini süs sayılan vücut ve takılarını göstererek bülûğa ermiş erkeklerin (Racül) arzularını, bunlarla kendilerine yöneltmeleri, çekmeleridir.”⁸¹ Câhiliye devrinde kadınlar, erkeklerin beğenisini kazanmak için süslenip, evlerinden dışarı çıkıyorlardı ve kırıtarak yürüyerek erkeklere işve ve naz yapıyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm'de de şöyle buyrulmuştur: “*Evlerinizde oturunuz ve daha önce câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayınız, namazı güzelce kılınız, zekâtı veriniz, Allah'a ve Resûlü'ne itaat ediniz. Ey peygamber ailesi! Allah'ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi*

⁷⁹ Âli-İmrân, 154.

⁸⁰ Murat SARICIK, **İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye**, Tuğra Ofset, Isparta, 1998, ss. 20-21.

⁸¹ Sarıcık, a.g.e., s. 34.

tertemiz kılmaktan ibarettir.”⁸² Bu türden davranışlar “Teberrücü Câhiliye” diye isimlendirilmiştir.

Hamiyyeti Câhiliye

“Hamiyyeti câhiliye, körü körüne bir taassub, bir asabiyet, kabile inanç, adet ve geleneklerinin korunması için ateşli ve hissî himaye taraftarlığı, ne olursa olsun, doğruluğu ve yanlışlığına bakmadan, câhiliye gayretiyle kendini, kendinden olanı namus ve izzeti nefis meselesi yaparak korumak, savunmak, batıl inanç, âdet ve geleneklerinin, zihniyetinin doğruluğunu ve yanlışlığını düşünmeden; saldırgan, kızgın ve ateşli bir şekilde sınırlarını beklemektir.”⁸³

Müşrikler kuru bir inad ve batıl fikirlerini, inançlarını koruma gayreti içinde, babalarından intikal eden birtakım örf, adet ve törelerin ateşli bekçiliğinden taviz vermemek için müminleri Mekke’ye bırakmamışlardı. Müminlerin niçin Mekke’ye bırakılmadıkları Kur’ân’da şöyle ifade edilmektedir: “*O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu(Hamiyyeti), câhiliye hamiiyetini yerleştirmişlerdi.*”⁸⁴

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi “Hamiyyeti Câhiliye” batılda fanatiklik ve hatalardan dönmeme, yanlışlardan vazgeçmeme şartlanmışlığıdır.

Hamiyyeti Câhiliye kavramıyla ilintili, câhiliye düşüncesinin özelliklerini ifade eden, diğer bir kavram da “Asabiyeti Câhiliye” terkididir. Câhiliye çağrısı demektir ki, bir kimsenin kabile mensuplarından yardım istemek için onlara, “Ey filan oğulları, yetişiniz!” diye bağırmasıdır. Bu çılgılığı işiten kabile halkı toplanarak çağrıyı yapan kimseye, haklı veya haksız, zalim veya mazlum olsun yardım ederdi. Asabiyeti Câhiliye, câhiliye kabile sisteminin koruyuculuğunu yapan temel anlayıştır. Bugün dahi zaman zaman bu anlayışın hortladığı görülmektedir.⁸⁵

Hükmü Câhiliye

Kur’ânı Kerîm’de, “*Yoksa onlar (İslam öncesi) câhiliye idaresini mi istiyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hükümlerini Allah’tan daha güzel kim vardır?*”⁸⁶

⁸² Ahzab, 33.

⁸³ Sarıcık, **a.g.e.**, s. 38.

⁸⁴ Fetih, 26.

⁸⁵ Fayda, **a.g.m.**, s. 18.

⁸⁶ Maide, 50.

şeklinde geçmekte ve o dönemin insanlar arasında farklı uygulamalarda bulunan haksız ve zalim idaresine dikkat çekilmiştir. Ayetle ilgili olarak kısaca şu açıklamayı yapmak yerinde olacaktır. Tevrat'ta zina edenler için recm emredilmişti ve israil oğulları zina edenlere bu cezayı uygulamaktaydılar. Derken büyüklerinden biri zina edince recmetmek istedilerse de; ileri gelenler, havas ve eşraf buna mani oldular. Sonra aynı toplumda yüksek tabakadan olmayan, avamdan, halktan biri zina edince, bu defa onun tarafını tutanlar, yüksek tabakadan olana aynı ceza verilmedikçe onun recmedilmesine karşı çıktılar.

Bunun üzerine, recm cezası kaldırılıp, tahmim cezası⁸⁷ konuldu. Resûlullah Medine'ye geldiğinde yahudiler zina suçuna hala bu şekilde ceza vermekteydiler. Derken eşraftan sayılan Hayberli birisi bir yahudi kadınla zina etmiş, Benî Kureyza'dan birilerini, zinanın cezasını sormak için Resûlullah'a göndermişlerdi. "Celd derse tutun, recm derse dinlemeyin" demişlerdi. Resûlullah kendilerine zinanın cezasını sorunca ister istemez "recm" diye cevap vermeye mecbur kalmışlardı. Aynı durum Benî Nadir ve Benî Kureyza yahudileri arasında da meydana gelmiştir. Benî Nadir'den biri Benî Kureyza'dan birini öldürürse 70 vesk hurma, aksi olursa Benî Nadir'liler 140 vesk hurma alıyorlardı. Bu dava da Resûlullah'a arzedilince, Resûlullah iki kabile arasında üstünlüğün olmadığına hükmetmiştir. Benî Nadir'liler ise, kendilerinin şerefini düşürmek için çabaladığını ileri sürerek, Resûlullah'ın hükmüne razı olmamışlardır.⁸⁸

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, câhiliye toplumu güçlülerin zayıfları ezdiği bir toplumdur ve bu toplumun hukuk sistemi her zaman güçlülerin haklı bulmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra câhiliye toplumunun özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

Bir kabileye mensup olan kimse, kötü de olsa, diğer kabileninkine göre üstün ve değerlidir. Suç işlediklerinde aynı cezayı almazlar. Kabilecilik anlayışlarına göre, kendi kabilesi dışındakilere saldırmak son derece normaldir, bunu zulüm olarak görmedikleri gibi, adalet olarak kabul ederler. Yalan ve yalancı şahitlik yaygındır. Hakimlere rüşvet yaygındır. İşlerine gelmediğinde hükümleri değiştirmek onlar için

⁸⁷ Bu, liften örülen bir kamçıyı zifte bulayıp, suçluya kırk kere vurmak ve yüzünü karalayıp onu eşeğe ters bindirerek sokaklarda teşhir etmekten ibaret olan bir cezadır. Bkz. Sarıcık, **a.g.e.**, ss. 22-23.

⁸⁸ Sarıcık, **a.g.e.**, s. 22 vd.

hiç de zor değildir. Hükümü Câhiliye yaygındır. Batılda inat ederler. “Zalim de olsa kavmine yardım et” ilkesine sahip olan asabiyet duygusu, toplumun bütün bireylerinde son derece hakimdir. Diri diri kız çocuklarını toprağa gömüyorlar ve bu düşüncenin altında kadınlarının her an başka bir kabile tarafından esir edilme tehlikesi vardır. Eğer bu gerçekleşirse, onlar için telafisi mümkün olmayan bir şeref kaybı meydana gelecektir. Kadınları esir edilip de şereflerinden olurlar diye diri diri onları toprağa gömüyorlar. Doğal olaylardan mana çıkarırlar ve uğursuzluğa inanırlar. Kadınları insan olarak görmezler ve onları aşağılarlar. Nikah akidleri çok farklıdır ve pek çok nikah türü vardır. Fuhuş çok yaygındır. Bir adamın şeref kazanmak üzere, karısını daha şerefli birinden çocuk doğurması için ona göndermesi, câhiliye toplumunda yadırganmaz.

İmanları zannîdir. Çabuk ümitsizliğe düşerler ve korkarlar. Adalet anlayışları temelinden bozuktur. Şerefin atalarından miras kaldığına inanırlar ve övünmeyi severler. Başka kabilelerin soylarını küçümserler, aşağılarlar. Tevazû'u ve teslimiyeti, zayıf şahsiyetlerin vasfı olarak algırlar.

Saldırgan bir yapıya sahiptirler. Hak tanımazlık, sertlik ve saldırı onların bilinen özelliklerindedir. Zulme zulümle karşılık verir, zulme uğramazsa da kendisi saldırır ve zulmeder. Bu durumdan dolayı da devamlı saldırı tehdidi altındadırlar. Kabile dışındakileri öldürmek, suç değil; aksine övünç ve gurur kaynağı olarak görülür. “Eğer zulmetmezsen, zulmedilirsin” düşüncesi gibi toplumda zamanla yerleşmiş olan yanlış değer yargıları kabile bireylerini bu psikolojiye itmiştir. Hayatları boyunca zayıf kaldığımda biri bana zulmedecek korkusuyla yaşamak zorunda kalmışlardır.⁸⁹

Ashâb-ı kirâm İslamiyet'in câhiliye örf ve adetleri kaldırdığını söylerken câhiliye kibir ve taassubunu, sürekli çekişmelere ve savaflara sebep olan kabilecilik anlayışını ve kan davasını, affa yer vermeyen barbar âdetleri, vahşet mantalitesini ve putperesliğin bütün unsurlarını kastediyordu. Habeş muhacirleri adına Necâşî ile konuşan Cafer İbn Ebû Talib'in şu sözleri, câhiliye kavramının daha o zamanlar kazanmış olduğu muhtevayı ifade etmesi ve ayrıca bu kavramın hicretten önce bir terim olarak kullanılmaya başlandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. “Ey

⁸⁹ Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Sarıçık, **a.g.e.**, s. 18 vd; Fayda, **a.g.m.**, ss. 17-19. Ayrıca Câhiliye toplumundaki Baykuş ötüşü, gulyabanî, köpek uluması, karga, akreb, yılan v.b. pek çok inanç ve tahlilleri için bkz. Ali ÇELİK, **İslâm'ın Kabul Veya Reddettiği Halk İnançları**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 129 vd.

hükümdar! Biz câhiliye zihniyetine sahip bir kavimdik: putlara tapar, ölü hayvan eti yer, fuhuş yapardık; akarabalık bağlarına riayet etmez, komşularımıza kötülük ederdik, güçlü olanlarımız zayıfları ezerdi.”⁹⁰

Câhiliye kavramı esas itibariyle Araplar’ın İslam’dan önceki durumlarını ifade etmekle birlikte Hz. Peygamber câhiliye’ye geçmişte kalan bir dönem olarak bakmamış, aksine bunun her fıstatta tekrar ortaya çıkabileceğini düşünmüş ve bu yönde uyarılarda bulunmuştur. Hz. Peygamber bu kaygısında haklı olduğunu gösteren bazı olaylarla da karşılaşmıştır. Nitekim İbn Hişâm’ın eserinde yer alan İbn İshak’ın bir rivayetine göre, bir zamanlar düşman iki kabile iken Hz. Peygamber’in önderliğinde güçlü sevgi bağlarıyla birbirine bağlanmış olan Evs ve Hazrec’den bazı kimseler dostane bir şekilde sohbet ettikleri sırada müslümanların birlik ve beraberliğini kıskanan bir yahudi, iki kabilenin eski rekabetlerini hatırlatan bazı şiirlerle onları tahrik etmişti. Tarafların silaha sarılarak dövüşmek üzere harekete geçtiklerini öğrenen Hz. Peygamber kendilerine şöyle hitap etti: “Ey müslüman topluluk! Allah’tan korkun! Ben aranızda bulunuyorken, Allah sizi İslam’a kavuşturmuş, onunla müşerref kılmış, câhiliye zihniyetinden kurtarmış, küfürden uzaklaştırmış ve sizi birbirinize dost kılmışken nasıl oluyor da yine câhiliye davasıyla birbirinize düşebiliyorsunuz!”⁹¹

Câhiliyenin müşrik Araplar’la birlikte ortadan kalkmadığını gösteren hadislerden bir diğerinde de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ümmetimin içinde câhiliye döneminden kalma, tamamen terk edemeyecekleri dört âdet vardır: Asâletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak.”⁹²

⁹⁰ İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik, **Sîretü’n-Nebeviyye**, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1955, c. I, ss. 335-336.

⁹¹ İbn Hişâm, **a.g.e.**, c.I, s. 556.

⁹² Müslim, Cenâiz, 29.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 HATA SEBEPLERİ

Dünyada var olan her şeyin mutlaka bir sebebi vardır. Hiçbir şey sebebsiz değildir. İnsanların sergilediği davranışların da mutlaka bir sebebi vardır. Bazen bu sebep açıktır bazen ise gizlidir. Hataları da işlerken mutlaka bir sebepleri vardır. Bazen hata olduğunu bilmezler, bazen de hata olduğunu bilerek bunu yaparlar. Burada iki sebepten söz etmek mümkündür. Birincisi, hatayı yapanın bu hatayı yapma sebebi, ikincisi ise, Hz. Peygamber'in yapılan bir davranışı hata olarak değerlendirme ve bu davranışa karşı, bir tavır ortaya koyma sebebidir. Bu çalışmada önce, hatayı yapan açısından hatayı yapma ya da hataya düşme sebebi üzerinde durulacak, daha sonra da, Hz. Peygamber'in davranışı hata olarak değerlendirme ve bu davranışa karşı tutum ve tavır geliştirme sebebi üzerinde durulacaktır.

1.1 Hata yapan açısından sebepler

İnsanların hata yapma nedenleri farklı farklıdır. Onlardan kimisi, davranışlarını iyi zannederek, bunu yaparlar, kimisi, kibrinden yapar, ancak bunun farkında değildir. Kimisi, peygamber sevgisinden yapar, kimisi, sevap kazanmak amacıyla yapar. Kimisinin normal hayatı böyledir ve sergilediği davranışlar toplumda hata olarak anlaşılmamıştır. Hz. Peygamber bunun hata olduğunu kendilerine öğrettiğinde, bunun farkına varmışlardır. Kimileri de davranışlarının hata olduğunu bile bile bu davranışları sergilerler. Konuyla ilgili hadislerin incelenmesinde ortaya çıkan, hata sebepleri şunlardır.

1.1.1. Câhiliye Düşüncesi:

Müslümanlar câhiliye döneminden yeni çıkmışlardır. Yıllarca yaşamış oldukları bir hayatları ve bu hayatta edinmiş oldukları bilgi, beceri, alışkanlıkları, adetleri, gelenek ve görenekleri vardır. İnsanlar tüm bunlardan bir anda kurtulmuş değillerdir ve câhiliye düşüncelerinin etkileri zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Câhiliye dönemi, İslamiyetin nurunun gelmesiyle sona ermiş fakat, bu döneme ait düşünce ve

telakkîler gizliden gizliye devam etmiş ve zaman zaman kendini göstererek âdeta ‘ben buradayım’ dercesine ortaya çıkmıştır. Buna dâir hadisler pek çoktur. Bunlardan sadece birkaçı şöyledir.

Ma’rur İbn Süveyd anlatıyor:

Ebû Zerr ile kendi üzerinde ve kölesinin üzerinde aynı elbise varken Rebeze’de karşılaştım. Bunun hakkında sordum. Bir adamla (Bilal) küfürleştim (münakaşa içindeydik). Onu annesinden dolayı ayıpladım. Resûlullah bana “*Ya Eba Zerr! Onu annesinden dolayı ayıpladın, sen içerisinde câhiliye bulunan bir kimsesin. Allah kardeşlerinizi, kölelerinizi sizin emriniz altına verdi. Kardeşi emri altında bulunan kimse, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirdin. Onlara gücünün üzerinde bir işi yüklemeyin. Eğer yükleyecek olursanız, onlara yardım edin.*”⁹³

Hz. Peygamber’in Ebû Zerr’e hitâben “*sen içerisinde câhiliye bulunan bir kimsesin*” buyurması, câhiliye düşüncesinin tamamen ortadan kalkmadığını, sosyal hayatta bazen kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber, Ebû Zerr’in bu hataya düşme sebebini de izhâr etmiş olmaktadır. “Başkalarının soyuna dil uzatmak” ümmetin tam terkedemeyeceği câhiliye âdetleri arasındadır. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ümmetimin içinde câhiliye döneminden kalma, tamamen terkedemeyecekleri dört âdet vardır: Asâletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak.”⁹⁴

Buna dâir başka bir olayı, Hz. Âişe anlatıyor: “*Hırsızlık yapan Mahzumlu kadının durumu Kureyşlileri fazlasıyla üzdü. "Bu kadın hakkında Resûlullah nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar.*

"Bu işe, sadece Resûlullah'ın çok sevdiği Üsâme İbn Zeyd cesâret edebilir" dediler. Üsâme (huzura çıkarak), Resûlullah'a şefaate talebinde bulundu. Efendimiz: "Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaate mi taleb ediyorsun?" diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu:

⁹³ Buhârî, İman, 22, Edeb, 44; Müslim, İman, 38, 40; Ebû Davud, Edeb, 124; Ahmed İbn Hanbel, **el-Müsned**, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992, c. I, s. 161.

⁹⁴ Müslim, Cenâiz, 29.

"Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden soylu birisi hırsızlık yaptı mı onu terkedip (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim."⁹⁵

Burada câhiliye dönemine ait olan başka bir husus ortaya çıkmaktadır. Câhiliyede insanlar suç işlediklerinde, şerefli, soylu bir kimse ise, ceza verilmez ya da az bir ceza verilir; zayıf bir kimse ise, ona gereken ceza her ne ise tatbik edilirdi. Bu durum, hükmü câhiliye diye daha önce açıklanmıştı.⁹⁶

Hz. Peygamber'in hemen müdahale ettiği hatalardan bir başkası da, Abdurrahman İbn Ebî Ukbe'nin, babası Ebû Ukbe'den naklettiği olaydır. Babası, Ebû Ukbe şöyle anlatıyor: "Resûlullah ile birlikte Uhud Savaşı'na katıldım. Müşriklerden bir adama darbeyi indirdim ve: "Al, bu sana benden, ben İranlı bir köleden!" dedim. (Sözlerimi işitmiş bulunan) Resûlullah bana doğru baktı ve: "Niye, ben Ensarî bir köleyim demedin? Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu o kavimden sayılır"⁹⁷ buyurdu.

Bu hadiste, yine "ümmetimin içinde câhiliye döneminden kalma, tamamen terkedemeyecekleri dört âdet vardır" buyurduğu dört âdetten biri nesebiyle, asâletiyle övünmektir. İslam bunun yerine uhuvveti İslamiyyeyi kurmuştur.

Konuyla ilgili çarpıcı örneklerden birisi de Hâtıb İbn Ebî Belte'a ile ilgili hâdisedir.

Hz. Ali anlatıyor: "Resûlullah beni, Zübeyr'i ve Mikdâd'ı "Gidin Ravzatu Hâh'a"⁹⁸ varın. Orada bir kadın bulacaksınız. Onda bir mektup var, mektubu ondan alın gelin." diyerek bizi gönderdi. Ravza'ya geldik. Kadınlı karşılaştınca: "Mektubu çıkar!" dedik. Kadın: "Bende mektup yok!" dedi. "Ya mektubu çıkarırsın yahut senin elbiselerini soyarız!" diye ciddî konuştuk. Saç örgülerinin arasından mektubu

⁹⁵ Buhârî, Hudûd 11, 12, 14, Şehâdât 8, Enbiyâ 50, Fedâilu'l-Ashâb 18, Megâzî 52; Müslim, Hudûd 8; Ebû Davud, Hudûd 4; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed İbn İsa, **Sünenü't-Tirmizî** (el-Camiu's-Sahîh), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Hudûd 6; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed İbn Şuayb, **Sünenü'n-Nesâî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Sârik 5.

⁹⁶ Tez Metni, "Hükmü Câhiliye", s. 16 vd.

⁹⁷ Ebû Davud, Edeb 121; İbn Mâce, Cihâd 13.

⁹⁸ Ravzatu Hâh, Mekke-Medine arasında bir yerdir ve Medine'ye yakındır. Bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya İbn Şerefüddîn, **el-Minhâc fî Şerhi Müslim İbn Haccâc**, el-Matbaatü'l-Mısriyye, Mısır, 1929, c. XVI, s. 55.

çıkardı. Onu Resûlullah'a getirdik. Mektupta Hâtıb İbn Ebî Belte'a, Mekke'de olan bazı müşriklere Resûlullah'ın (sefer hazırlığı ile ilgili) faaliyetlerini haber veriyordu. Resûlullah (Hâtıb'ı çağırarak): "*Ey Hâtıb, bu da ne?*" diye sordu. Hâtıb: "Ey Allah'ın Resûlü, bana kızmada acele etme. Ben Kureyş'e dışardan katılan bir adamım. Ben onlardan değilim (aramızda kan bağı yok). Senin beraberindeki muhacirlerin (Mekke'de) akrabaları var. Mekke'deki mallarını ve âilelerini himaye ederler. Bu şekilde nesebten gelen hâmlerim olmadığı için oradaki yakınlarımı himaye edecek bir el edineyim istedim. Bunu katiyyen küfrüm veya dinimden irtidadım veya İslam'dan sonra küfre rızamdan dolayı yapmadım" dedi. Resûlullah: "*Bu bize doğruyu söyledi!*" dedi. Hz. Ömer atılarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Bırak beni, şu münâfiğin kellesini uçurayım!" dedi. Resûlullah da: "*Ama o Bedr'e katıldı. Ne biliyorsun, belki de Allah Teâlâ Hazretleri Bedir ehlinin hâline muttali oldu da: "Dilediğinizi yapın, sizleri mağfiret etmişim"* buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hazretleri şu ayeti indirdi: "*Ey iman edenler! Benim düşmanımı da kendi düşmanlarınızı da dostlar edinmeyin. (Kendileriyle aranızdaki) sevgi yüzünden onlara (peygamberin maksadını) ulaştırırsınız (değil mi?) Hâlbuki onlar Hak'tan size gelene küfretmişlerdir. (Mümtehine, 1)*"⁹⁹

Bu hadiste de Hamiyyeti câhiliye¹⁰⁰ diye daha önce bahsedilen câhiliye düşüncesi bâriz bir şekilde görülmektedir. Hâtıb Mekke'de kalan akrabalarına, Hz. Peygamber'in savaş hazırlığını haber vermek istemiştir. Bunun sebebi sorulduğunda Hamiyyeti câhiliyeden sayılan Mekke'deki akrabalarını koruma düşüncesini söylemiştir. Bu düşünce sebebiyledir ki, Hâtıb İslamiyeti kabul etmesine rağmen, Hz. Peygamber'in gizli tuttuğu savaş hazırlığı sırrını ifşa eğilimi göstermiştir.

İbn Ömer anlatıyor: Resûlullah, askeri, bir sefere hazırlamış, askerlerin başına da Üsâme İbn Zeyd'i komutan yapmıştı. (Üsâme siyahî bir azatlımın oğlu olması hasebiyle) onun komutanlığından memnun kalmayan bazı kimseler dedikodu yaptılar. (Söylenen yersiz sözler kulağına ulaşmış olan) Resûlullah:

"Onun komutanlığı hususunda dedikodu yapan sizler, aynı dedikoduyu daha önce babasının komutanlığı için de yapmıştınız. Allah'a yemin olsun! O, komutanlığa

⁹⁹ Buhârî, Meğâzî 9, 46, Cihâd 141, 195, Tefsîr, Sure 60, İsti'zân 23, İstitâbe 9; Müslim, Fedâilü's-Sahabe 161; Ebû Davud, Cihâd 98; Tirmizî, Tefsir, Sûre 60.

¹⁰⁰ Tez Metni, "Hamiyyeti Câhiliye", s. 16.

layık idi. Ve o, bana, insanların en sevgililerindendi. Bu da, bana ondan sonra insanların en sevgili olanlarındandır”¹⁰¹ buyurdu.

Câhiliye düşüncesine göre azatlı bir köle, şeref bakımından soylulara denk olamaz ve bu yüzden azatlı bir kölenin oğlu da kendilerine komutan olamazdı. Hz. Peygamber pek çok savaşta Üsame’yi komutan yaparak belki de bu düşüncüyü kökünden kazımayı amaçlıyordu.

Yine Hz. Peygamber’in “*ümmetimin içinde câhiliye döneminden kalma, tamamen terkedemeyecekleri dört âdet vardır*” buyurarak işaret ettiği dört hasletten biri olan “niyâha” (yüksek sesle ağlamak), pek çok kere meydana gelmiştir.

Hiz. Ümmü Seleme anlatıyor: "Ebû Seleme öldüğü zaman şöyle dedim: "Garip bir adamdı, diyar-ı gurbette öldü.¹⁰² Ben de onun arkasından hiç kimsenin şimdiye kadar görmediği biçimde ağlayacağım."¹⁰³

Tam ağlamak için hazırlanmışım ki, Saîd'den¹⁰⁴, bana yardım etmek isteyen bir kadın¹⁰⁵ geldi. Resûlullah onunla karşılaşmış ve kadına: "Sen, Allah Teâlâ'nın kovduğu şeytanı tekrar eve sokmak mı istiyorsun?" dediler. Bunun üzerine ben de ağlamaktan vazgeçtim ve ağlamadım."¹⁰⁶

1.1.2. Fıtrat:

İnsan davranışlarının bir kısmının sebebi de insanların fıtratında, yaratılışında var olan bazı duygulardır. Bu duygular bazı etkiler sonucu ortaya çıkarlar. Kıskançlık duygusu insanda fitrî olarak var olan bir duygudur. Bu duygu uyarıldığında, ister

¹⁰¹ Buhârî, Yemin 2, Ahkâm 33, Fedâilü's-Sahabe 17, Meğâzî 42, 87; Müslim, Fedâilü's-Sahabe 63; Tirmizî, Menâkıb 39; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 20, 89, 106, 110.

¹⁰² “Garip bir adamdı ve diyar-ı gurbette öldü” sözüyle eşinin aslen Mekke’li olduğunu ve oraya nisbetle gurbet diyarı sayılan Medine’de vefat ettiğini ifade etmek istemiştir. Bkz. Nevevî, **a.g.e.**, c. III, s. 463.

¹⁰³ Buradaki ağlama, niyahadır (ağıttır) ki, islam’dan önce, Araplar’da ölünün arkasından ağıt yapma geleneği vardı ve Resûlullah tarafından yasaklanmıştır. Bu durum ise, yasaklamadan öncedir. Bkz. El- Kurtubi, Ebu’l-Abbas Ahmed b. Ömer b. İbrahim, **el-Müfhimü Limâ Eşkele Min Telhis-i Kitâb-ı Müslim**, (Thk. Yusuf Ali Berivi, Mahmud İbrahim Bezzal, Ahmed Muhammed Es-Seyyid, Muhyiddin Mistu), Dâr-u İbn-i Kesir ve Dâru’l- Kelimi’t-Tayyib, Beyrut, 1996, c. II, s. 574; Nevevi, **a.g.e.**, c. III, s. 463.

¹⁰⁴ Said ile kasıt; Medine’nin etrafındaki yüksek yerlerdir. Bkz. El-Kurtubi, **a.g.e.**, c. II, s. 574; Nevevi, **a.g.e.**, c. III, s. 463.

¹⁰⁵ Bu kadın Medine civarından gelen bir kadındır fakat kimliği hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Irâkî, Ebu Zura Ahmed İbn Abdurrahîm, **Kitâbü’l-Müstefâd min Mübhemâti’l-Metni Ve’l-İsnâd**, (Thk. Abdurrahman Abdulhamîd el-Ber), Dâru’l-Vefâ, Cidde, 1994.

¹⁰⁶ Müslim, Cenâiz 10.

istemez, insanlar kıskançlık duygusu sebebiyle bazı hatalara düşebilmektedirler. Bunun gibi insanda fitraten var olan pek çok duygu ve ihtiyaç vardır. Bu konuya dâir pek çok hadis varid olmuştur. Bunlardan birkaçı zikredilecektir.

Ebû Hureyre anlatıyor: "Sa'd İbn Ubâde dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, ben zevcemle birlikte bir adam yakalasam, dört şâhit getirinceye kadar ona mühlet mi tanıyacağım?"

Resûlullah "Evet!" buyurdu. Sa'd: "Asla dedi, seni hakla gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, şahid aramazdan önce kılıcımı indiririm." Resûlullah: "*Şu efendinizin söylediğine bakın! Evet, (biliyoruz ki) o kıskanç bir adamdır. Ama ben ondan da kıskancım*¹⁰⁷, Allah da benden kıskanç."¹⁰⁸

Burada Sa'd'ın Resûlullah'a âsî olma gibi bir düşüncesi yoktur, fakat fitratında kıskanma duygusu olduğundan zina isnadı için dört şahidi şart koşan âyete¹⁰⁹ Sa'd hayret etmiştir. Kıskançlığı sebebiyle bu sözleri sarf etmiştir. Bu gerçek, Resûlullah'ın "*Evet, (biliyoruz ki) o kıskanç bir adamdır*" şeklindeki sözlerinde ifadesini bulmuştur.

Bu fitrata en bâriz örneklerden bir kaçı da zaman zaman Hz. Peygamber'in eşleri arasında ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki hadiste bu şöyle cereyan etmiştir.

Benî Sûe kabilesinden bir adam anlatıyor: "*Ben Hz. Âişe'ye: "Resûlullah'ın ahlâkını bana haber ver!" demiştim. Şu cevapta bulundu: "Sen Kur'ân'ın "Ve hiç şüphesiz sen pek yüce bir ahlâk üzerindesin" (Kalem 4) ayetini okumadın mı?" (Hz.*

¹⁰⁷ Resûlullah'ın kıskançlığı (gayreti) Allah için ve dini içindir. Bkz. İbn Hacer, Şihabeddin Ahmed İbn Ali el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, (Thk. Abdulaziz İbn Abdullah İbn Bâz, Muhammed Fuad Abdulbâkî, Muhibbüddîn el-Hatîb), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379 (Fethu'l-Bârî), c. IX, s. 321.

¹⁰⁸ Müslim, Liân 16. Gayretullahtan kasıt, insanlardaki kıskançlık gibi olmayıp Allah'ın kullarını gizli açık her türlü fuhşiyâtı haram kılmasıdır. Zira Allah'ın insanlar gibi kıskanması Allah için imkansızdır ve Allah bundan münezzehtir. Bkz. İbn Hacer **a.g.e.**, c. IX, ss. 318-321; Nevevî, **a.g.e.**, c. X, s.132. Mevlânâ "gayret" kavramıyla ilgili maddî planda her varlıkta bir parça kıskançlık vardır. Mevlânâ'ya göre Sa'd'ın kıskanmasının kaynağı da Allah'tır. Mevlânâ'nı anlayışına göre, gayret sıfatı Allah için kullanıldığında manası şudur: Allah, kulu üzerinde hakkı olan sadece kendisine, ibadet ve tâat konusunda başka birinin ortak olmasına râzî olmaz. Gayretin iki çeşidi vardır; Hakk'ın kuluna karşı gayreti; onu halka bırakmaması ve halktan kıskanmasıdır. Kulun Hakk için olan gayreti; hallerinden ve nefeslerinden hiçbir şeyi Allah'tan başkası için harcamamasıdır. (Hakk, koruduğu ve kendisi için seçtiği kulunun kalbinin başkası ile meşgul olmasını kıskanır.) Mevlânâ'nın gayret kavramı ve gayretullah'a bakışı için bkz. Abdülkadir PALABIYIK, "Mevlânâ ve Hadis", **DEÜ İlahiyât Fakültesi Dergisi**, İzmir, Yaz-Sonbahar, 2006, Sayı XXIV, ss. 3-23.

¹⁰⁹ Nisa, 15; Nur, 6-9.

Âişe sözüne devamla) dedi ki: "Resûlullah (bir gün) ashabıyla birlikte (odamda) idiler. Kendisine yemek yapmıştım. Hafsa da yemek yapmıştı. Ama yemeği hazırlamada Hafsa benden önce davrandı. Ben cariyeme: "Git Hafsa'nın yemeğini dök!" dedim. O(nun cariyesi) yemeği Resûlullah'ın önüne tam koyacağı sırada cariyem yetişip ona vurdu ve tabak kırıldı, yemek ortalığa dağıldı. Resûlullah çabuk davranıp (kırıkları) bir araya getirdi, deri sofraya üzerine dökülen yemekleri topladı ve (ashabıyla) yediler. Sonra Resûlullah benim kabımı (kırılana bedel, içindeki yemekle birlikte) Hafsa'ya gönderdi ve: "Kırılan kabınız yerine bu kabı alınız, içerisindeki yemeği de yiyiniz" buyurdu." Hz. Âişe devamla der ki: "Ben içlendiğim (bu densizliğe hak ettiğim gücenmenin izini) Resûlullah'ın mübarek yüzlerinde hiç görmedim."¹¹⁰

Burada Hz. Âişe'nin ağzından yapmış olduğu hata ve bunun sonucunda kendisinde beliren pişmanlık duygusu ifade edilmektedir. İşte bunun sebebi fitratında var olan kıskançlık duygusundan başka bir şey değildir.

İnsanda var olan öfke duygusu da, bazen hata yapmaya sebep olmaktadır. Çünkü, bu duygunun kontrol altına alınması bazen zor olur, hatta bazen de kontrol altına almak mümkün olmaz. Bu da insanı hata yapmaya sevk edebilir.

Esmâ Bintu Ebî Bekr anlatıyor: "Hacc yapmak üzere Hz. Peygamber'le birlikte çıktık. Arc'a kadar geldik.¹¹¹ Orada Resûlullah konakladı, biz de konakladık. Hz. Âişe Resûlullah'ın yanına oturdu. Ben de babam Hz. Ebû Bekr'in yanına oturdum. Resûlullah'ın binek devesi ile Hz. Ebû Bekr'in binek develeri tekdi ve o da Hz. Ebû Bekr'e ait bir köle ile birlikte (yolda) idi. Hz. Ebû Bekir oturup, kölenin gelmesini beklemeye başladı. Köle geldi ama beraberinde deve yoktu. Hz. Ebû Bekir:

" Deven nerede?" diye sordu. Köle:

" Sabahleyin onu kaybettim!" dedi. Hz. Ebû Bekir:

" Tek bir deveyi kayıp mı ettin!" deyip köleye vurmaya başladı. Resûlullah bu sırada gülüyor ve şöyle diyordu:

¹¹⁰ İbn Mâce, Ahkâm 14.

¹¹¹ 'Arc; Medine'ye 78 mil uzaklıkta, Tâif bölgesindeki bir vadide bulunan bir köyün adıdır. Bkz. El-Bağdâdî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût İbn Abdillâh el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Buldân**, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, T.y., c. IV, ss. 98-99.

" Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor!"¹¹²

Bu hadiste, Hz. Ebû Bekr'in, kölesini dövmesinin sebebi, kölenin kendisine emanet edilen tek deveyi kaybetmesinin, Hz. Ebû Bekir'de hasıl ettiği kızgınlık ve öfke duygusudur.

İnsanoğlunun önemli bir fitrî yönü de aceleci olmasıdır. İnsanlar, öfkelenildiği, sıkıldığı ya da bir güçlkle karşılaştığında, öfkelendikleri için beddua eder, güçlüklerden sabır ve metanetle kurtulmak için çaba harcayacağı yerde, acelecilik göstererek hemen istediğinin hasıl oluvermesini ister. Yüce Allah bu gerçeği şöyle ifade eder: "İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir!"¹¹³ İslam aceleci olmayı hoş görmez, bunun yerine sabırlı olmayı tavsiye eder. İnsanın aceleci olduğuyula ilgili hadisler epeyce çoktur. Bu gerçek, aşağıdaki hadiste ortaya çıkmıştır.

Habbâb İbnü'l-Eret anlatıyor: "Resûlullah Ka'be'nin gölgesinde bir bürdeye yaslanmış otururken, gelip (müşriklerin yaptıklarından) şikâyetinde bulunduk:

"Bize yardım etmiyor musun, bize dua etmiyor musun?" dedik. Şu cevabı verdi:

*"Sizden önce öyleleri vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çeviremiyor. Allah'a kalem olsun Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine bindi mi San'a'dan¹¹⁴ kalkıp Hadramevt'e¹¹⁵ kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz."*¹¹⁶

Burada sahabeyi bu davranışa iten sebebi, bizzat Hz. Peygamber "*Ancak siz acele ediyorsunuz*" buyurarak ifade etmiştir.

Konuyla ilgili başka bir hadis de şöyledir:

¹¹² Ebû Davud, Menâsik 29; İbn Mâce, Menâsik 21.

¹¹³ İsrâ, 11.

¹¹⁴ San'a denilen iki yer vardır. Onlardan biri ve büyük olanı Yemen'dedir. Diğeri ise, Suriye'dedir. Bkz. Bağdâdî, **a.g.e.**, c. III, s. 426.

¹¹⁵ Aden'in doğusunda denize yakın geniş bir bölgedir. Bkz. Bağdâdî, **a.g.e.**, c. II, s. 270.

¹¹⁶ Buhârî, Menâkıb 25, İkrâh 1; Ebû Davud, Cihâd 97; Nesâî, Zinet 96; İbn Hanbel, Müsned, c. V, ss. 110, 111.

İbnü'l-Müseyyib anlatıyor: "Resûlullah ashâbının arasında otururken, bir adam Hz. Ebû Bekr'e hakâretâmiz sözler sarfederek sıkıntı verdi. Ancak Hz. Ebû Bekir adama karşılık vermedi. Adam ikinci sefer aynı şekilde hakaret ederek eziyet etti. O yine karşılık vermedi. Adam üçüncü sefer de eziyet edince Hz. Ebû Bekir (adama hak ettiği cevabı vererek) intikamını aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber hemen kalktı. Hz. Ebû Bekir:

"Ey Allah'ın Resûlü, yoksa bana darıldınız mı?" diye sordu.

"Hayır" dedi. *"Ancak semadan bir melek inmiş, sana, söylediklerini yalanlıyordu. Sen karşılık verince melek gitti, şeytan oturdu. Bir yere şeytan oturdu mu ben orada duramam."*¹¹⁷

Bu hadiste, Hz. Ebû Bekr'in acele etmeyip sabretmesinin daha uygun olduğuna bir işaret vardır. Zira Allah "Eğer ceza verecekseniz size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır"¹¹⁸ buyurmaktadır. Bu sebeple sabretmesi daha doğru bir davranış olacaktı. Fakat, acele etti.

1.1.3. Haberi Olmamak:

İnsanların bazı davranışlarının sebebi, onun hatalı bir davranış olduğunu bilmemesinden kaynaklanıyordu. Zira bazı davranışlar var ki, ancak Hz. Peygamber'in o davranışın hatalı olduğunu bildirmesiyle, bunun hatalı olduğu anlaşılabilir. Resûlullah'ın şer'an yasakladığı davranışlar buna örnek teşkil edebilir. Aynı zamanda ibadetlerle ilgili olarak, ibadet esnasında yapılması veya yapılmamasıyla ilgili davranışlar da bu kısmın kapsamına girmektedir. Bununla ilgili olarak, çalışmamız esnasında, pek çok hadis olduğu görülmüştür. Hatta Hz. Peygamber'in düzelttiği hataların büyük bir kısmını bu türden hataların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Konuyla ilgili hadislerden birkaçı şunlardır:

Abdurrahman İbn Va'le'nin anlattığına göre, kendisi İbn Abbas'a üzüm şırası hakkında sorunca, ondan şu cevabı almıştır:

¹¹⁷ Ebû Davud, Edeb 41; Ayrıca Hz. Ebu Bekr'e bunu yapan adamın ismi zikredilmediği gibi, Irakî'nin Müstefâd'ında yaptığımız taramada da bulamadık.

¹¹⁸ Nahl, 126.

Adamın biri Resûlullah'a bir şarap dağarcığı hediye etmişti, Hz. Peygamber ona:

"Allah'ın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?" dedi.

Adam: "Hayır, bilmiyorum" cevabını verdi ve yanında bulunan birisine birşeyler fısıldadı. Resûlullah adama: *"Ona ne fısıldadın?"* diye sorunca adam: "Onu satmasını emrettim" dedi.

Resûlullah: *"İçilmesi haram olanın satılması da haramdır"* buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak içlerini boşalttı.¹¹⁹

Hadisten de anlaşıldığına göre, şarap dağarcığını hediye eden zât bunun haram kılındığını bilmiyordu. Eğer bilseydi bunu yapmazdı. Sahabe-i Kirâm farklı nedenlerden dolayı devamlı Hz. Peygamber'in yanında değillerdi ve Hz. Peygamber'in yanına gelince ya da diğer sahabeden duyunca davranışın hata olduğunu öğreniyorlardı. Buna dâir en dikkat çekici örnek de namazda konuşan bir sahâbî ile ilgilidir.

Mu'âviye İbn'l-Hakem es-Sülemî anlatıyor: "Ben Resûlullah ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapşırıldı. Ben:

"Yerhamükallah" dedim. Cemaattakiler bana hoş olmayan bir şekilde baktılar. Bunun üzerine (kızıp):

"Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de rezil etti; sadece:

"Namazda insan kelâmından (dünyevî) bir söz münâsib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kıraatıdır!" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben câhiliyeden daha yeni çıkmış birisiyim. Allah bize İslam'ı lutfetti, ama bizde öyleleri var ki, hâlâ kâhinlere gidiyorlar, (bu hususta ne tavsiye edersiniz?)" dedim.

¹¹⁹ Müslim, Müsâkât 68; Nesâî, Büyû' 90; Malik İbn Enes, **el- Muvatta**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Eşribe 12; İbn Hanbel, Müsned, c. I, s. 1.

"Sen onlara gitme!" buyurdu. Ben tekrar:

"Bizde (kuşun uçuşuna vs'ye bakarak) uğursuzluk çıkarırlar da var?" dedim.
Cevaben:

"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut olan bir (kuruntu)dur. Sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın!" dedi. Ben:

"Bizde, kuma hatlar çizerek fala bakanlar da var?" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Peygamberlerden biri de (kuma) çizgi çizerdi. Kim çizgisini onun çizgisine uygun düşürürse isabet eder!" buyurdu. Ben:

"Benim bir câriyem vardı. Uhud ve Cevâniyye taraflarında koyun otlatırdı. Bir gün öğrendim ki bir kurt peyda olmuş ve sürüden bir koyun götürmüş. Ben bir insanoğluyum, herkes gibi ben de öfkelenirim. (Bu hâdise yüzünden kızıp) câriyeye bir tokat vurdum. (Râvi der ki: Bu sözümü işitince) Resûlullah tokadımı fazla buldu, (yakıştıramadı).

"O halde onu âzad etmiyeyim mi?" dedim.

"Bana bir getir hele!" dedi. Ben de câriyeyi ona getirdim. Ona:

"Allah nerde?" diye sordu. Câriye:

"Semâda!" diye cevap verdi. Bu sefer:

"Ben kimim?" diye sordu. O da:

"Sen Resûlullah'sın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Onu âzad et, çünkü mü'mine'dir" buyurdu.¹²⁰

Hadiste açıkça ifade edildiğine göre Muaviye, namazda konuşulmayacağını bilmiyordu. Bilmeme sebebi de câhiliyeden yeni çıkmış olmasıdır. Bu hadis de bidayette namazda konuşulduğunu aksettirmektedir. Ravi Muaviye, konuşma yasağının geldiğinden habersiz olduğu için hapşırana "Yerhamükellah" demiştir.¹²¹

¹²⁰ Müslim, Mesâcid 33; İbn Hanbel, Müsned, c. V, ss. 447, 448

¹²¹ İbrahim CANAN, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme Ve Şerhi**, Akçağ Yayınevi, İstanbul, T.y, c. VIII, ss. 143-144.

1.1.4. Yanlış Düşünceleri:

Hataların ortaya çıkmasına sebep olan etkenlerden bir diğeri de yanlış bir düşünce ve kanaate sahip olmalarıdır. İnsanın düşüncesi baştan yanlış olunca, yanlış düşüncenin bir sonucu olarak sergilediği davranış da yanlış, hatalı olacaktır. Hadislerden birkaç örnekle konu açığa kavuşacaktır.

Ebû Hureyre anlatıyor: "Bir adam Resûlullah'a gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim siyah bir çocuğum dünyaya geldi" dedi. (Adam, ta'riz yoluyla çocuğu nefyemeyi teklif ediyordu.) (Hz. Peygamber, ona bunu izah etmek için şöyle karşılık verdi) "*Senin bir deven var mı?*" dedi. Adam: "Evet" deyince: "*Bunların renkleri nasıldır?*" diye sordu. Adam: "Kırmızı!" dedi. Resûlullah tekrar sordu: "*Bunlar arasında boz renkli var mı?*" "Evet!" dedi. Resûlullah: "*Peki bu nereden (geldi)?*" dedi. Adam: "Belki bir damara çekmiştir" deyince, Resûlullah da: "*Senin oğlun da bir damara çekmiştir!*" buyurdular."¹²²

Bu hadiste görüldüğü gibi adam, sırf rengi farklı oldu, diye çocuğunu sahiplenmeyecek, eşini de zina şüphesiyle suçlayacaktı. Hz. Peygamber de onun bu düşüncesinin yanlış olduğunu, sorularıyla adama hissettirdi. Bir nevi adama gerçeği kendisine söyletti.

Câbir anlatıyor: "Muâz İbn Cebel Resûlullah'la birlikte namaz kılar, sonra gelir, kavmine imamlık yapardı. Bir gece Resûlullah'la birlikte yatsıyı kıldı. Sonra kavmine geldi ve onlara imamlık yaptı ve Bakara sûresiyle kıraate başladı. Bir adam cemaatten ayrılarak selam verdi. Namazını tek başına kılarak çekip gitti. Adama:

"Ey filan, nifak mı çıkarıyorsun?" dediler. Adam: "Vallahi hayır, Resûlullah'a gidip (Muâz'ın yaptığını) haber vereceğim." dedi. Yanına varıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz sulama devesi besleyen insanlarız. Gündüz çalışırız. Muâz sizinle yatsıyı kıldı. Sonra bize gelip bakara sûresi ile namaz kıldırmağa başladı" dedi. Resûlullah Muâz'a yönelerek:

¹²² Buhârî, Talâk 26, Hudûd 41; Müslim, Liân 18, 20; Ebû Davud, Talâk 28; Nesâî, Talâk 46; İbn Mâce, Nikâh 58; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 234, 239, 409.

"Ey Muâz, Ey Muâz, sen dinden nefret mi ettiricisin?"¹²³ Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Vedduhâ'yı, Velleyli izâ yağşa'yı, Sebbihi'sme Rabbike'l-a'lâ'yı oku" buyurdu."¹²⁴

Bu hadiste Muâz, namazda kıraatın uzun olmasının daha sevap olacağını düşünüyor. Ancak bunun daha çok nafîle namazda olduğunu bilmiyor. Bu davranışı, namaz cemaatla kılındığında, namazda cemaata zorluk ve sıkıntı veriyor. Bu düşüncesinden dolayı da yaptığı davranışa karşı, Hz. Peygamber onu ikaz ediyor.

İbn Abbas anlatıyor: "Resûlullah bir gün helâdan çıkmıştı. Hemen kendisine bir yemek takdim edildi. (O da kabul buyurdu. Ashabtan bazısı:) "*Abdest almanız için size su getirmeyelim mi?*" dediler. Onlara: "Namaz kılacağım zaman abdest almakla emrolundum!" cevabını verdi."¹²⁵

Ashab, yemekten önce abdest alınacağı vehmine sahiptiler. Hz. Peygamber bunun böyle olmadığını göstermek için "bizzat heladan çıktıktan sonra ve yemekten önce abdest alınmasının gerekli olduğu düşüncesini" gidermek için, abdest almadı ve bunun namaz için gerekli olduğunu açıkladı.

Hatalı düşündüklerinden dolayı, hataya düşmelerine en açık örneklerden birisi de Üsâme hadisidir:

Ebû Zabyân anlatıyor: "Üsâme İbn Zeyd'i dinledim, diyordu ki: "Resûlullah bizi Huruka'ya¹²⁶ gönderdi. Sabah baskını yapıp hezimete uğrattık. Ben ve Ensar'dan biri, Hurukalı bir adama rastladık. Adamı yenmiştik ki, Lâilaheillallah dedi. Adam bunu söyler söylemez Ensâri savaşmayı bıraktı, ben devam ettim ve mızrağımı saplayıp öldürdüm.

Medine'ye geldiğimiz zaman benim yaptığım, Resûlullah'ın kulağına ulaşmış. (Beni çağırttı ve) "*Ey Usâme! Sen onu o, Lâilaheillallah dedikten sonra mı öldürdün?*" diye sordu. Ben:

¹²³ "فتان" kelimesi, "ف" harfinin fethasıyla okunduğunda, dinde fitneye (dinden nefret etmeye) sebep olan manasına gelir ve mubâlağâlî ism-i fâil kalıbındadır (yapısındadır); bu kelime, ötreyle okunduğunda, insanları haktan çevirenler manasına gelir ve "فتان" kelimesinin çoğuludur. Bkz. İbnü'l-Esir, Mecdüddîn Ebû's-Sa'âdât el-Mübârek b. Muhammed, **En-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, (Thk. Mahmud Muhammed Et-Tanâhî, Tâhir Ahmed Ez-Zâvî), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire, T.y, c. III, s. 410; Nevzat ÂŞIK, **İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamberin Tutumu**, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2010 (İbadette Aşırılık), s. 68.

¹²⁴ Buhârî, Edeb 74, Ezân 60,63; Müslim, Salât 178, 179; Ebû Davud, Salât 124; Nesâî, İmâmet 39, 41, İftitâh 63,70; İbn Mâce, İkâme 48; İbn Hanbel, Müsned, c. III, ss. 124, 299, 300, 308, 369.

¹²⁵ Müslim, Hayız 118, 120, 121; Ebû Davud, Et'ime 11; Tirmizî, Et'ime 40; Nesâî, Tahâret 100.

¹²⁶ Huruka, Umman'da bir yerleşim bölgesidir. Bkz. Bağdâdî, **a.g.e.**, c. II, s. 243.

"O bunu, canını kurtarmak için söyledi!" dedim. Resûlullah: "*Sen onu o, Lâilaheillallah dedikten sonra öldürdün mü?*" dedi. Bu cümleyi peşpeşe o kadar çok tekrar etti ki, keşke bugünden önce müslüman olmasaydım (müslüman olarak böyle bir cinayeti işlememiş olurum) diye temenni ettim." Müslim'in Cündeb'ten kaydettiği bir diğer rivayet şöyle: "*Sen Lâilahe illallah diyeni öldürdün mü? Kıyamet günü Lâilaheillallah ile gelince ona nasıl hesap vereceksin?*" Bunu ona çokça tekrarladı."¹²⁷

Bu hadiste yanlış düşüncenin, öldürme gibi, büyük hataların işlenmesine sebep olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber bunu işleyeni defalarca azarlamış ve Üsâme'de yaptığına çok pişman olmuştur. İnsanların kalplerindeki Allah bilir. İnsanlara düşen ise, zahire göre düşünmek ve buna göre de karar vermektir. Yanlış düşünce insanı ölüme dahi sürükleyebilmektedir.

1.1.5. Ashabın Yaptıkları İbadetleri Az Görmeleri:

Ashabtan bazıları zaman zaman kendi ibadetlerini az görmüşler, Hz. Peygamber'in sünnetinde olmayan, aşırı diye ifade edilmeye uygun birtakım ibadetler, yapmışlardır. Hatta kimisi, çok ibadet yapayım derken evini ve ailesini ihmal etmişlerdir. Bu kimseler, bir taraftan salih ameller yaparken, diğer taraftan ailesine karşı sorumluluklarını, yerine getiremeyerek, onların hakkını almış olmaktadırlar. Böyle davranmalarının sebebi de yaptıkları ibadetleri az görmeleri; amacı ise, yine Allah'ın rızasına ermek istemeleridir.

Bu tarzla ilgili en tipik örnek aşağıda gelen şu hadistir:

Ebû Cuheyfe Vehb İbn Abdillâh şöyle anlatıyor:

Hiz. Peygamber Selmân el-Fârisî ile Ebû'd-Derdâ arasında kardeşlik akdi yaptı. Selmân, Ebû'd-Derdâ'yı ziyarete gitti. (Ebû'd-Derdâ'yı evde bulamadı) ve karısı Ümmü'd-Derdâ'yı eski bir elbise içinde perişan gördü de:

Bu hâlin nedir? diye sordu. Ümmü'd-Derdâ:

Kardeşin Ebû'd-Derdâ'nın dünyâda bir işi ve ihtiyâcı yoktur (o, gündüz oruç tutar, gece namaz kılar), deyip dert yandı.

¹²⁷ Buhârî, Meğâzî 45, Diyât 2; Müslim, İman 158, 159, 160; İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 200.

Bu sırada Ebû'd-Derdâ da geldi. Selmân için yemek yaptı (ve önüne getirdi). Selmân, Ebû'd-Deryâ'ya:

Sen de ye! dedi. Ebû'd-Derdâ'nın " Ben oruçluyum!" demesi üzerine Selmân:

(Vallâhî bu orucu bozacaksın!) Ve sen yemedikçe ben de yemeyeceğim, dedi. Ebû Cuheyfe dedi ki: Ebû'd-Derdâ da (orucunu bozup konuğu ile) yedi. Gece olunca Ebû'd-Derdâ, gecenin evvelinde namaza kalkmak istedi. Selmân onu:

Uyu! diyerek men etti. Ebû'd-Derdâ da uyudu. Sonra bir daha kalkmaya davrandı. Yine Selmân:

Uyu! deyip, onu kalkmaktan men etti. Gecenin son vakti olunca Selmân:

Şimdi kalk, dedi. (Kalktılar, abdest alıp) namaz kıldılar. Müteakiben Selmân, Ebû'd-Derdâ'ya:

Muhakkak ki senin üzerinde Rabb'in için bir hakk vardır. Ve yine senin üzerinde kendin için bir hakk vardır. Ve yine senin üzerinde ailen için de bir hakk vardır. (Ve hattâ senin üzerinde misafir için de bir hakk vardır) Binâenaleyh sen her hakk sahibine hakkını ver! dedi. Sonra Ebû'd-Derdâ Hz. Peygamber'e geldi de bu vak'ayı O'na zikretti. Hz. Peygamber:

"*Selmân doğru söylemiştir*" buyurdu.¹²⁸

Burada Ebû'd-Derdâ, ibadetler konusunda ifrada gitmekte fakat, ailesiyle ilgili sorumluluklarını ihmal etmektedir. Yine bu davranışın sebebi de, kendi ibadetlerinin az olduğunu ve bu kadar ibadetin kendisini kurtarmaya yetmeyeceğini düşünmesidir. İki hadiste de durumlar benzerdir. Hz. Peygamber sünnetine sarılmayı ve her hak sahibine hakkını teslim etmeyi tavsiye ediyor. Bir taraftan bazı ibadetleri fazlaca, takatin üzerinde yaparken, diğer taraftan görevlerinin ve sorumluluklarının ihmal edilmemesini öğütlüyor.

Konuyla ilgisi bakımından Hz. Âişe'den gelen şu hadisi zikretmek faydalı olacaktır:

Hz. Âişe validemiz anlatıyor: Hz. Peygamber'in bir hasırı vardı, geceleri perde yapıp gerisinde namaz kılardı, gündüzleri de yayıp üzerine otururdu. Halk da

¹²⁸ Buhârî, Savm 51, Edeb 86; Tirmizî, Zühd 64.

Resûlullah'ın yanına dönüp (gelip) aynen onun gibi namaz kılmaya başladılar. Sayı gittikçe arttı. Bunun üzerine Resûlullah onlara yönelerek şunu söyledi: "*Ey insanlar, güç yetireceğiniz işleri yapın. Zira siz (dua etmekten) usanmadıkça Allah da sevap yazmaktan usanmaz. Allah'a en hoş gelen amel, az da olsa, devamlı olanıdır.*"¹²⁹

Hz. Peygamber insanlara, ibadetleri bıkkınlık verecek kadar çok yapmayı değil, az, fakat devamlı yapmayı öğütlemiştir.

1.1.6. Dünya Sevgisi:

İnsanları dünya sevgisi o kadar sarmıştır ki, onlar sanki hiç ölmeyecekmiş gibi davranır ve öyle yaşarlar. Dünya, ahireti kimi zaman unutturur. İnsan bu yüzden günaha düşer. Zira ahiret her dâim aklında olan kimse, günah işlemekten devamlı uzak durur. Hz. Peygamber "*Bütün hata ve günahların sebebi, dünya sevgisidir*"¹³⁰ buyururken, dünya sevgisinin insanları hata yapmaya götürdüğünü ifade etmektedir. Zira insanlar mal sevgisi ve mal biriktirme hırsı sebebiyle, alış-verişte birbirlerine yardımcı olmaz hale gelir, sadaka yaparken bencil ve cimri davranır. Dünya sevgisi nedeniyle hayır yapmak istemez hale gelir. Hadis kitaplarında bununla ilgili pekçok hadise yer verilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Avf İbn Mâlik anlatıyor: "Resûlullah elinde asası olduğu halde dışarıya çıktı. Adamın biri çürüklü bir hurma salkımı asmış idi. Hz. Peygamber asasıyla salkıma işaret ederek: "*Bu sadakanın sâhibi, keşke bundan daha iyisini tasadduk etmek isteseydi. Bu sadakanın sâhibi, Kıyamet günü çürük hurma yiyecek*" diyordu."¹³¹

Dünya sevgisinin esir aldığı insan, tasadduk etmek istemez. Tasadduk etse de hadiste olduğu gibi, malının en kötüsünü getirir. Dünya- ahiret dengesini kurmuş olsaydı, belki az tasadduk ederdi, ancak malının iyisinden tasadduk ederek, insanların tasadduk ettiği maldan faydalanmasını sağlayabilirdi.

¹²⁹ Buhârî, İman 32, Teheccüd 18, Savm 52, Libâs 43; Müslim, Müsafirîn 215, 221; Ebû Davud, Tatabvü 27; Nesâî, Kible 13, Kıyâmü'l-Leyl 17, İman 29; İbn Mâce, Zühd 28; Muvatta, Salâtü'l-Leyl 4; İbn Hanbel, Müsned, c. VI, ss. 40, 51, 61, 84, 122, 189, 199, 212, 231, 233, 241, 244, 250, 268.

¹³⁰ Aclûnî, İsmail İbn Muhammed. **Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Amme's-tehera mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, c. I, s. 308. (1097).

¹³¹ Ebû Davud, Zekât 17; Nesâî, Zekât 27; İbn Mâce, Zekât 19. Resûlullah zamanında insanlar muhtaç olanlar yesin diye mescidin bir kenarına yiyecek asıyorlardı. Bkz. El-Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, **Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud**, (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1968, c. IV, s. 496.

H. Âiše anlatıyor: "Resûlullah kapıda yüksek sesle münâkaşa edenlerin gürültülerini işitti. Bunlardan biri, diğerinden borcunun azaltılmasını talep ediyor, bir hususta da merhametli olmasını istiyor.¹³² Öbürü de: "Vallahi yapmam!" diyordu. Resûlullah yanlarına gitti ve: "*Hanginiz, iyilik yapmayacağına dair Allah adına yemin etti?*" dedi. Birisi: "Ey Allah'ın Resûlü! O kişi benim ve (borçlu olan bu kolaylıklardan hangisini isterse) kabul ettim" dedi."¹³³

Konuyla ilgili tipik örneklerden birisi de, satıcının hile yapmasıdır. Bu hadisi Ebû Hureyre şöyle rivayet ediyor:

Resûlullah çarşıda bir yiyecek yığınının rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmakları nemlendi. Adama: "*Ey satıcı bu ne?*" diye sordu. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, yağmur ıslattı, deyince: "*Yaş olanı, herkesin görmesi için üste koyamaz mıydın? Bizi aldatan bizden değildir.*" buyurdu.¹³⁴

Dünya sevgisi nedeniyle insanlar, birbirlerini aldatır hale gelmiştir ve bu da, dünya sevgisinin, ahireti unutturduğunu gösteren, delillerden biridir. Zira ahirette, yaptıklarının hesabını vereceğini aklından çıkarmayanlar, bu gibi, insanların haklarına tealluk eden davranışlardan uzak dururlar.

1.1.7. Merak Duygusu Ve Öğrenme Arzusu:

Merak duygusu, insanı bilgiye ulaştıran en temel duygulardan biridir. İnsan bilmediği her şeyi merak eder. Merak ederek bilgiye ulaşır. Bilgiye ulaşmak için de sorular sorar. Bu, gayet tabîdir. Ancak, merak duygusunun da helal yollarla doyurulması gerekmektedir. Meselâ, birisinin yaşamını ve evini merak ediyoruz diye izinsiz evini gözetleyemeyiz. Bunun gibi, çok soru sorarak, bıktırmak da doğru değildir. Zira Hz. Peygamber, çok soru sorulmaktan memnuniyetsizliğini çeşitli şekillerde ifade etmiştir. İnsanın çok soru sormasının nedeni merak etmesi ve öğrenme arzusudur. Soruyu sorabileceği kişi, Hz. Peygamber olunca, soru sorup, cevaplar almak isteği daha da artıyor.

Konuyla ilgili olarak Sehl İbn Sa'd şu hadisi rivayet ediyor:

¹³² Alacaklıdan, geri istemede hoşgörülü davranmasını istiyor. Bkz. Nevevî a.g.e., c. X, s. 220.

¹³³ Buhârî, Sulh 10; Müslim, Mûsakaat 19.

¹³⁴ Müslim, İman 164; Ebû Davud, Büyû' 50; Tirmizî, Büyû' 72; İbn Mâce, Ticaret 36; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdurrahmân, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Büyû' 10; İbn Hanbel, Mûsned, c. II, ss. 50, 242, 417, c. III, s. 466, c. IV, s. 45.

Hız. Peygamber kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elinde tarağı göstererek: *"Bilseydim ki içeri bakıyordun, řu tarağı gözüne sokardım"* buyurdu.¹³⁵

Bu, izinsiz bakmanın yasak olduğunu gösteren bir hadistir. Aynı zamanda Hız. Peygamber'in evine bakmasının sebebinin, onun davranışlarını izlemek olarak da anlayabiliriz. Zira sahabe, Hız. Peygamber'in bütün davranışlarını izlemeye çalışmışlardır. Hız. Peygamberin her türlü davranışlarını bizzat görmek için bunu yapıyorlar. Ashabı buna sevkeden şey de merak duyguları ve öğrenme arzularıdır.

Diğer bir hadis de soru sormada ashabın aşırı gitmeleriyle ilgilidir ki, soru sormaya iten şey, öğrenme arzudur. Bu hadisi Enes şöyle anlatıyor: Hız. Peygamber 'e sorular sordular. Soruda öylesine aşırı gittiler ki, bir gün minbere çıkıp (öfkeyle): *"Sorun, her sorunuza cevap vereceğim"* dedi. Cemaat bu sözü işitince, korkuyla başlarını öne eğdiler. Başlarına mühim bir hadise gelmesinden korktular.

Enes devamla dedi ki: "Ben sağıma soluma bakmaya başladım. Bir de ne göreyim, herkes elbisesini başına sarmış ağlıyordu. (Kimseden ses çıkmıyordu). Derken, münakaşa falan ettiği zaman, babasından başka birine nisbet edilen bir kimse ilk konuşan oldu: "Ey Allah'ın Resûlü! Babam kimdir? dedi. Resûlullah: *"Baban Hüzâfedir"* buyurdu. Hız. Ömer de: "Rabb olarak Allah'tan din olarak İslam'dan, peygamber olarak da Muhammed'den razıyız. Fitnelerden Allah'a sığınırız" dedi. Hız. Peygamber de: *"Hayır ve şer her ikisinin de bugünkü kadar bol indiğini hiç mi hiç görmedim. Bana cennet ve cehennem gözle görülecek hale getirildi ve onları řu duvarın önünde gördüm."* buyurdu.¹³⁶

Merak duygusu ve öğrenme arzusu, ashabın soru sormada aşırı gitmelerine sebep olmuştur. Bunun en tipik örneği Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği řu hadistir: Bir gün Resûlullah bize şöyle hitab etti:

"Ey insanlar, size hacc farz kılınmıştır. řu halde haccı edâ edin!"

Cemaatte bulunan bir adam:

¹³⁵ Buhârî, İsti'zân 11; Müslim, Edeb 41; Tirmizî, İsti'zân 17; İbn Hanbel, Müsned, c. V, ss. 330, 335; Nesâî'deki benzer bir rivayette, "Resûlullah kapısından içeri bakan adamı farketti. Gözünü patlatmak üzere elinde bir çubukla üzerine yürüdü. Adam farketti ve oradan çekildi. Resûlullah " *Eğer yerinde kalsaydın gözünü oymuştum* "buyurdular." Nesâî, Kasâme 47.

¹³⁶ Buhârî, Mevâkît, 11, Fiten 15, İ'tisâm 3; Müslim, Fedâil 136, 137; Ebû Davud, Nikâh 8; Muvatta, Radâ' 15.

"Her sene mi, Ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Resûlullah cevap vermedi. Adam sorusunu üç kere tekrar etti. Bunun üzerine:

"Ben sizi serbest bıraktıkça siz de beni rahat bırakın. (Mâdem ki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) Şayet (sorunuza) "Evet!" deseyseniz, her yıl hacetmek vacib oluverirdi ve buna güç yetiremezsiniz. Şunu bilin ki, sizden öncekileri helak eden şey, çok sual sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilâflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğince ifa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının (bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!)"¹³⁷

Sahabinin soruda ısrar etmesinin sebebi, hadisten açıkça anlaşıldığına göre, öğrenme isteğidir.¹³⁸

1.1.8. İhmal Ve Gevşeklik:

İnsanları hatalı davranışlara iten etkenlerden biri de, insanın gevşek ve ihmalkâr olmasıdır. Zira insanın gevşek davranması, yavaş hareket etmesi, yapması gerekeni, zamanında yapamamaya sebebiyet verir. Sonucunda hatalı bir davranış sergilemiş olur. Hadislerde bu durumla ilgili pek çok örnek vardır:

İbn Ömer anlatıyor: "Ben bir seriyyeye katılmışım. Askerlerden bir kısmı firar etti. Ben de onların arasındaydım. Oradan uzaklaşınca: "Şimdi ne yapacağız, cihaddan kaçtık, Allah'ın gazabıyla dönüyoruz" diye müzakere ettik. Sonunda: "Medine'ye girelim, bizi kimse görmez" diye düşündük.

Ancak Medine'ye varınca: "Resûlullah'a gidip, kendimizi (durumumuzu) arz ederek, bizim için bir tevbe imkânı varsa onu yerine getirsek, yoksa geri gitsek" diye kararlaştırdık. Resûlullah'a uğrayıp "Biz firarileriz!" dedik. O, bize yaklaşarak:

"Hayır, siz, firarîler değil, savaşa tekrar dönmek üzere manevra yapmış kişilersiniz" buyurdu. Kendisine yaklaştık, mübarek ellerinden öptük. Bize: "Ben müslümanların ilticâgâhıyım" buyurdu."¹³⁹

¹³⁷ Buhârî, İ'tisâm 2; Müslim, Hac 411, Fedâil 131; Tirmizî, İlim 17; Nesâî, Hac 1; İbn Mâce, Mukaddime 1.

¹³⁸ Âşık, Sahabe ve Hadis, ss. 85-94

¹³⁹ Ebû Davud, Cihâd 96; Tirmizî, Cihâd 36; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 7, 86, 100,111.

Burada İbn Ömer ve arkadaşlarının savaştan firar etmeleri, gevşeklik göstermelerindedir. Daha sonra onlar yaptıkları bu davranıştan pişman olmuşlardır. Görüldüğü gibi, ihmal ve gevşeklik, insanı hatalı davranışlara sevk edebiliyor.

1.2 Hatanın Düzeltilme Sebepleri:

Hz. Peygamber genel olarak, tebliğle görevlendirilmiş olduğu vahye muarız olan davranış, inanış, ibadet ve düşünceleri düzeltmiştir. Düzelttiği hataların çoğunluğunun hata olarak değerlendirilme sebebi kaynak düşünce olarak vahye matuftur. Hz. Peygamber tevhid inancına, adalet duygusuna, İslam'ın haram ve helal olarak saydığı şeylere zıt olarak var olan şeyleri düzeltirdi. Câhilâne davranışları da düzeltiyordu. Sünnetine aykırı bulduğu tüm davranışları düzeltiyordu. Konuyla ilgili hadisler incelendiğinde, Hz. Peygamber'in hata olarak değerlendirdiği davranışların hata olma sebepleri şunlardır:

1.2.1. İfrat Olması:

Hz. Peygamber, aşırıya gidenleri uyarmıştır ve sünnetine sarılmayı tavsiye etmiştir. Çünkü bu ümmet mu'tedil olması gereken bir ümmettir. Zira Allah *“İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi mu'tedil bir millet kıldık.”*¹⁴⁰ buyurarak müslümanların mu'tedil bir ümmet olduğu gerçeğini ifade etmiştir. Bu orta yoldan tefrîde düşmek hata olduğu gibi, ifrada gitmek de hatadır. Konuyla birkaç hadis şöyledir:

Enes anlatıyor: Hz. Peygamber'in ahabından birkaç kişi Nebi'nin zevcelerine, onun gizlice yaptığı ibadetini sormuşlar. Kendilerine haber verilince herhalde bunu az görerek: *“Biz nerede, Peygamber nerede! Allah onun gelmiş geçmiş bütün günahlarını affetmiştir”* demişler. Bunlardan biri: *Bana gelince, ben geceleri sürekli namaz kılacağım; diğeri ben de ömrüm boyunca oruç tutacağım, orucu hiç bırakmayacağım; öteki, ben de kadınlardan uzak kalacağım. Ebediyyen evlenmiyeceğim, demiş. Bunun üzerine Resûlullah onları bularak:*

“Şöyle şöyle diyenler sizler misiniz? Dikkat edin. Vallahi sizin Allah'tan en ziyade korkan ve sakınanınız benim. Lâkin ben bazen oruç tutar, bazen tutmam,

¹⁴⁰ Bakara, 143.

bazen namaz kılar, bazen uyurum. Kadınlarla da evlenirim, her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.” Buyurdu.¹⁴¹

Hız. Peygamber’in bu davranışı hata olarak değerlendirmesinin sebebi, ashabtan bazılarının ibadette aşırıya gitmesidir.

Yine Enes İbn Mâlik’in rivayetine göre; Hız. Peygamber -mescide- girdi. Girince mescidin iki direği arasına bir ip çekilmiş olduğunu gördü. "*Bu ip nedir?*" diye sordu. Sahâbîler: Bu Zeynep (bintu Cahş)'in ipidir. Zeyneb (namazda ayakta durmaktan) yorulunca bu ipe tutunur, dediler. Bunun üzerine Hız. Peygamber: "Hayır (ibâdetle böyle güçlük olmaz). Bu ipi çözünüz. Sizden biriniz zinde ve kuvvetli oldukça namazı (ayakta) kılsın. Yorulup gevşeyince de hemen otursun (ve oturarak tamamlasın)" buyurdu.¹⁴²

Bu hadiste, Hız. Peygamber’in bu davranışı hata olarak değerlendirmesinin sebebi, ibadette zorluğun bulunmasıdır. Hız. Peygamber ibadette böyle güçlüğün olmadığını göstererek, ashabi ifrat olabilecek davranışlardan uzaklaştırmıştır.

1.2.2. Haram Olması:

Hız. Peygamber haramlara karşı çok dikkatli idi. Gördüğü haram uygulamalara hemen müdahale ederdi. Hız. Peygamber’e göre, bir davranışın hata olma sebeplerinden birisi de, onun haram bir şeyi içermesidir. Bunun pek çok örneğini görmekteyiz. Onlardan bazısı şöyledir:

Abdurrahman İbn Va'le'nin anlattığına göre, kendisi İbn Abbas'a üzüm şırası hakkında sorunca, ondan şu cevabı almıştır:

Adamın biri¹⁴³ Resûlullah'a bir şarap dağarcığı hediye etmişti, Hız. Peygamber ona:

"Allah'ın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?" dedi.

¹⁴¹ Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5.

¹⁴² Buhârî, teheccüd 18; Müslim, Müsafırın 219; Ebû Davud, Tatavvu’ 18; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl 17; İbn Mâce, İkâme 184; İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 101.

¹⁴³ Bu adamın kimliği hakkında ihtilaf vardır; Temim’üd-Dârî, sakiften Ebu Temmâm künyeli bir adam, Keysân, İbn Vehb ve Ebu Âmir es-Sekafî olduğu zikredilmiştir. Bkz. Irâkî, **a.g.e.**, c. I, s. 692.

Adam: "Hayır, bilmiyorum" cevabını verdi ve yanında bulunan birisine birşeyler fısıldadı. Resûlullah adama: "*Ona ne fısıldadın?*" diye sorunca adam: "Onu satmasını emrettim" dedi.

Resûlullah: "*İçilmesi haram olanın satılması da haramdır*" buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak içlerini boşalttı.¹⁴⁴

Burada iki haram davranış söz konusudur. Bunlardan birisi, şarabın hediye edilmesi, diğeri ise, haram olan bir malın satılmasıdır. Resûlullah "*İçilmesi haram olanın satılması da haramdır*" buyurarak, haramlarla ilgili genel bir hüküm koymuştur.

Ebû Vâkıd anlatıyor: "Resûlullah Medine'ye geldiği zaman, Medîneliler, (diri olan) devenin hörgücünü kesiyorlar ve koyunların da kuyruklarını koparıyorlar ve bunları yiyorlardı.

Bu durum üzerine Resûlullah: "*Hayvan diri iken ondan her ne kesilmiş ise, bu meyte (leş) hükmündedir, yenilmez*" dedi."¹⁴⁵

Bu bölümde Resûlullah'ın düzelttiği hatalı davranışlara bakıldığında, bunların haram uygulamalar içerdiği görülecektir.

1.2.3. Câhiliye Düşüncesi:

Hız. Peygamber câhiliye düşüncesine karşı çok dikkatli davranmıştır. Zira bu düşünce zaman zaman tekrar ortaya çıkabilmektedir. Çünkü insanlar bu devirden yeni çıkmışlardır. Bu yüzden Hız. Peygamber câhiliye uygulamalarının tekrar geri getirilmemesi için bu konuda hep uyanık olmuştur. Konuyla ilgili benzer hadisler¹⁴⁶ daha önce geçtiği için bir örnekle yetinilecektir.

Hız. Âişe anlatıyor: "*Hırsızlık yapan Mahzumlu kadının durumu Kureyşlileri fazlasıyla üzdü. "Bu kadın hakkında Resûlullah nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar.*

"Bu işe, sadece Resûlullah'ın çok sevdiği Üsâme İbn Zeyd cesâret edebilir" dediler. Üsâme (huzura çıkarak), Resûlullah'a şefaattalebinde bulundu. Efendimiz:

¹⁴⁴ Müslim, Müsakât 68; Nesâî, büyü' 90; Muvatta, Eşribe 12; İbn Hanbel, Müsned, c. I, s. 1.

¹⁴⁵ Ebû Davud, Edâhî 24; Tirmizî, Sayd 12; İbn Mâce, Sayd 8; Dârimî, Sayd 9; İbn Hanbel, Müsned, c. V, ss. 213, 218.

¹⁴⁶ Tez Metni, s. 21 vd.

"Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefa'at mi talep ediyorsun?" diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu:

"Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden soylu birisi hırsızlık yaptı mı onu terkedip (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim."¹⁴⁷

Burada câhiliye düşüncelerinden, hükmü câhiliye¹⁴⁸ vardır ve bu, insanlar arasında ayrımcılığa sebep olan bir düşüncedir. İslamiyet bu tür düşünce, inanç ve davranışları kaldırmış, yerine, mahkemede herkesin eşit haklara sahip olduğu hükmünü getirmiştir. Hz. Peygamber "Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim" buyurarak, bu konudaki ciddiyetini ve kararlılığını ortaya koymuştur.

1.2.4. Resûlullah'tan Beddua Taleb Edilmesi:

Hz. Peygamber rahmet peygamberidir. Peygamberler insanların helâkı için değil, onların ıslahı için gönderilen seçkin insanlardır. Hz. Peygamber kendisine eziyet edenlere beddua etmemiş, kendisinden bazı kabilelere beddua etmesi istenildiğinde beddua yerine onlara hayır dua etmiştir. Hz. Peygamber "Allah beni zorlayıcı ve başkalarının hata yapmalarını isteyen değil; muallim ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi."¹⁴⁹ buyurarak, kendisinin insanların ıslahı için gönderildiğini, bir kez daha vurgulamıştır.

Ebû Hureyre anlatıyor: Tufeyl İbn Amr ed-Devsî, Resûlullah'a gelerek: "Devs kabilesi helak oldu. (Allah'a) asi oldu (ve İslam'a girmekten) imtina etti. Onlara bir bedduada bulunun!" dedi. Orada bulunanlar, Resûlullah'ın beddua yapacağını zannetti. Ama O: "Allah'ım, Devs'e hidayet ver, onları imana getir!" buyurdu.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Buhârî, Hudûd 11, 12, 14, Şehâdât 8, Enbiyâ 50, Fedâilu'l-Ashâb 18, Megâzî 52; Müslim, Hudûd 8; Ebû Davud, Hudûd 4; Tirmizî, Hudûd 6; Nesâî, Sârik 5.

¹⁴⁸ Tez Metni, s. 16 vd.

¹⁴⁹ Müslim, Talâk, 29.

¹⁵⁰ Buhârî, Megâzî 75, De'avât 59; Müslim, Fedâil'üs-Sahabe 197; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 242, 448, 502. Ayrıca, senesinde cerh edilmiş bir ravi olması nedeniyle konuyla ilgili başka bir hadisi metin içerisinde yer vermenin uygun olmayacağı kanaatine vardık. Bu yüzden hadisi buraya alıyoruz: Kays'tan bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Himyer'e lanet et!" dedi. Hz. Peygamber ondan yüzünü çevirdi. Adam aynı talebi tekrar edince, Hz. Peygamber: "Allah Himyer'e rahmet kilsin. Onların ağızları selam, elleri yiyecek, kendileri de emniyet ve İman ehli kimseler!" buyurdu. Bkz.

Hız. Peygamber kendisinden beddua istenmesinden hoşlanmıyor, bunda ısrar edilince ise, beddua edilmesi istenen kimseler için hayır dua ediyor ve onları hayırla yâd ediyor.

1.2.5. Acele Davranmak:

Hız. Peygamber'in bir davranışı hata olarak değerlendirme sebeplerinden birisi de, bu davranışta acele edilmesidir. Hız. Peygamber “(Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir” buyurarak, aceleyle yapılan işte hayır olmadığını ifade etmiştir. Çalışma esnasında konuyla ilgili pek çok hadise raslanmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Fadâle İbn Ubeyd anlatıyor: Resûlullah dua eden bir adamın, dua sırasında Hız. Peygamber'e salât ve selam okumadığını görmüştü. Hemen: "Bu kimse acele etti" buyurdu. Sonra adamı çağırıp: "Biriniz dua ederken, Allahu Teâlâ'ya hamdü senâ ederek başlasın, sonra Hız. Peygamber'e salât okusun, sonra da dilediğini istesin" buyurdu."¹⁵¹

Fadâle hadisinde görüldüğü gibi, Hız. Peygamber davranışın hata olma sebebini, acele etmesine bağlıyor.

Konuyla ilgili başka bir rivayet de şöyledir: Rifâa İbn Râfi' anlatıyor: "Biz mescitte iken bedevî kılıklı bir adam çıkageldi. Namaza durup, hafif bir şekilde (yani rükunleri, tesbihleri kısa tutarak) namaz kıldı. Sonra namazı tamamlayıp Resûlullah'a selam verdi: Efendimiz:

"Üzerine olsun. Ancak git namaz kıl, sen namaz kılmadın!" buyurdu. Adam döndü (tekrar) namaz kılıp geldi, Resûlullah'a selam verdi. Hız. Peygamber selamına mukabele etti ve:

"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Adam bu şekilde iki veya üç sefer aynı şeyi yaptı, her seferinde Hız. Peygamber:

Tirmizî, Menâkıb 71; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 278. İbn Hacer Takrib'inde hadisin ravilerinden olan Mîna Mevlâ Abdurrahman İbn Avf hakkında" metruk" der ve Ebu Hatim'in onun için "yalan söyler" hükmünü de zikreder. Bkz. İbn Hacer, Şihabeddin Ahmed İbn Ali el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, (Thk. Muhammed Avvâme), Dâru'r-Raşîd, Haleb, 1991, s. 556.

¹⁵¹ Ebû Davud, Vitr 23; Tirmizî, De'avât 64; Nesâî, Sehv 48; İbn Hanbel, Müsned, c. VI, s. 18.

"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Halk korktu ve namazı hafif kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır geldi.

Adam sonuncu sefer:

"Ben bir insanım isabet de ederim, hata da yaparım. Bana (hatamı) göster, doğruyu öğret!" dedi. Hz. Peygamber:

"Tamam. Namaza kalkınca önce Allah'ın sana emrettiği şekilde abdest al. Sonra (ezan okuyarak) şehâdet getir. İkâmet getir (namaza dur). Ezberinde Kur'ân varsa oku, yoksa Allah'a hamdet, tekbir getir, tehlîl getir, sonra rûku'a git. Rûkû halinde itmi'nâna er (âzâların rûkûda mütedil halde bir müddet dursun). Sonra kalk ve kıyam halinde itidâle er, sonra secdeye git ve secde halinde itidale er, sonra otur ve bir müddet oturmuş vaziyetinde dur, sonra kalk.

İşte bu söylenenleri yaparsan namazını mükemmel (kalmış olursun). (Bundan bir şey) eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir."

Râvi der ki: "Resûlullah'ın bu sonuncu sözü Ashâb'a önceki: (Dön, namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!) sözünden daha kolay (ve rahatlatıcı) geldi. Zîra (bu söze göre), sayılanlardan bir eksiklik yapan kimsenin namazında eksiklik oluyor ve fakat tamamı hebâ olmuyordu."¹⁵²

Hadiste namazın tadili erkânına riayet etmemenin, namazda acele etmenin, namazın sevabını eksilteceği ifade edilmektedir. Bu davranışın hata olarak telakkî edilme sebebi kişinin namazda tadili erkâna riayet etmeyip, acele etmesidir.

1.2.6. Peygamberlik Makamını Zedeleyici Sözler Sarfedilmesi:

Hız. Peygamber'i adaletli olmaya davet etmek, ya da bu söze yakın sözler sarfetmek, Peygamberlik makamını zedeleyen sözlerdir.¹⁵³ Bunu, ancak imanın kalbine tam yerleşmediği kimseler ya da münafık kimseler söyler. Hız. Peygamber, peygamberlik makamını zedeleyici ifadeler duyduğunda anında, buna cevap

¹⁵² Buhârî, İman 15; Tirmizî, Salât 110, İsti'zân 4; Nesâî, İstiftâh 7, Tatbik 15, Sehv 67; İbn Mâce, İkâme 72.

¹⁵³ Hız. peygamber'e yapılan bu tür davranışların peygamberlik makamını zedeleyici olduğu aşikârdır. Bkz. Ebu Muhammed Humeys, **Rasûl'ün Kızdığı Anlar**, (Trc. Nail OKUYUCU-Mehmet YAZICI) Elest Yayınları, İstanbul, 2007, s. 181.

vermiştir. Bunu söyleyen kimselere “veyleke” ya da “veyhake” yani, “yazık sana” diyerek hitapta bulunmuştur. Hz. Peygamber’in bu davranışı ve bu tür ifadeleri hata olarak değerlendirme sebebi, muhatabın adalet istemesi değil, peygamberlik makamına uygun olmayan ifadeler kullanmasıdır. Hadis kitaplarında bunun örnekleri pek çoktur. Birisi de şöyledir:

Câbir anlatıyor: "Resûlullah'ın Huneyn dönüşünde bir adam yanına geldi. Bu sırada Bilâl'in eteğinde gümüş (para) vardı. Resûlullah bundan avuç avuç alıp insanlara dağıtıyordu. Gelen adam:¹⁵⁴ "Ey Muhammed! Adil ol!" dedi. Hz. Peygamber (öfkeli olarak): "*Yazık sana! Ben de adil olmazsam kim adil olabilir? Eğer adil olmazsam zarara ve hüsrana düşerim!*" buyurdular. Hz. Ömer atılıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana müsaade buyurun şu münafığın kellesini uçurayım!" dedi. Hz. Peygamber: "*Halkın "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" diye dedikodu yapmasından Allah'a sığınırım. Bu ve arkadaşları Kur'ân okurlar (ama okudukları) hançerelerinden aşağı geçmez. Dinden, okun avı delip geçtiği gibi çıkıp giderler!*" buyurdular."¹⁵⁵

Bir peygambere “adil ol” demek onun peygamberliğini kabul etmemeye yakın sözlerdir. Hz. Ömer de bu ya da buna yakın bir manayı istidlâl ederek, bu kimseyi, peygambere söylediği bu sözden dolayı “münafık” diye nitelendiriyor ve öldürmek için Hz. Peygamber’den izin istiyor. Hz. Peygamber’in “*Yazık sana! Ben de adil olmazsam kim adil olabilir? Eğer adil olmazsam zarara ve hüsrana düşerim!*” bu ifadesi, bu davranışın peygamberlik makamına karşı yapılan bir hata olduğunu gösteriyor. Bu davranışın hata olarak değerlendirilme sebebi de, peygamberlik makamına hakaret anlamına gelmesidir.

¹⁵⁴ Bu adamın kim olduğu hakkında ihtilaflar vardır. Zü'l-Huveysıra, Hurkus İbn Züheyr, Nâfi' et-Temîmî ve son olarak da Abdullah İbn Zü'l-Huveysıra olduğu zikredilmiştir. Bkz. Irâkî, **a.g.e.**, c. II, s. 1292.

¹⁵⁵ Buhârî, Mezâlim 25, Menâkıb 6, Edeb 95, Hums 15, Mürteddîn 7, Meğazî 61; Müslim, Zekât 142, 148; İbn Mâce, Mukaddime 12; İbn Hanbel, Müsned, c. III, ss. 56, 65, 353-355.

2 HATA YAPILAN HUSUSLAR

İçinde barındırdığı mana itibariyle, küçük hatalar diyebileceğimiz, galat, sehv ve nisyan gibi hataların yanında, günah anlamını içeren büyük hatalar da vardır. Hataları işlendiği konuya göre tasnif etmek, Hz. Peygamber'in, hataları nasıl düzelttiği ve bunlara karşı sergilediği tavrı tespit etmede bizlere daha faydalı bilgiler sunacaktır. Yapılan hatalar, farklı farklı konuları içermektedir. Kimi zaman tevhîd inancıyla ilgili hatalar yapılmış, kimi zaman ibadetle ilgili hatalar yapılmıştır. Kimi hatalar da müslümanlar arası ilişkilerle ilgili, muamelât denilen hak ve hukuka tealluk eden konularda yapılmıştır. Hataları üç kısımda değerlendirebiliriz. Birincisi, inançla ilgili hatalar; ikincisi, ibadetle ilgili hatalar; üçüncüsü ise, mumâmelâtla ilgili hatalardır. Sırasıyla bu konuları inceleyelim.

2.1. İnançla İlgili Hatalar

İslamiyet henüz yeni gelmiş bir din ve toplum da Allah'a şirk koştuktan daha yeni çıkmış bir toplumdur. Böyle bir toplumun zaman zaman inançla ilgili bazı hatalara düşmesi gayet tabîdir. Tevhîd inancının temelinde Allah'ı birleme, O'na hiçbirşeyi ortak koşturma ve yalnız O'na kulluk etme vardır. Yine İslam inancının temelinde Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna iman vardır. Allah ve Resûlüne inanmayan, müslüman kabul edilmez. Allah'a ve Resûlü'ne karşı, yapılan her türlü saygısızlık müslümanın inancına zarar verir. Resûlullah, toplum şirkten yeni çıkmış olduğu için, İslamın inanç esaslarıyla ilgili davranışlarda çok daha titiz ve dikkatli olmuştur. Hz. Peygamber'in üzerinde durduğu inançla ilgili yapılan hatalar aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

2.1.1. Allah'a Karşı Yapılan Hatalar

Câhiliye dönemi, İslamiyet nurunun gelmesiyle sona ermiş fakat, bu döneme ait düşünce ve telakkîler gizliden gizliye devam etmiş ve zaman zaman kendini göstererek âdetâ ben buradayım dercesine ortaya çıkmıştır. Çünkü bu toplum, daha müslüman olmadan önce putlara tapıyor, onlara adaklar sunuyor, hayatını putlara göre düzenliyordu. Zannı câhiliye, teberrücu câhiliye, hükmü câhiliye, hamiyeti câhiliye ve asabiyeti câhiliye gibi yıllarca kökleşmiş bir düşünceleri vardır. Konuyla ilgili hadisleri zikrediildiğinde "sahabe böyle hatalar yapar mı" diye bir soru akla

gelebilir. Ancak unutmamak gerekir ki, sahabe de bir insan ve Allah'ın çeşitli âyetlerde buyurduğu gibi, insan zayıf yaratılmıştır.¹⁵⁶ Bu hüküm sahabe için de geçerlidir. Zira, Hz. Peygamber'in düzelttiği hatalar, onların düştüğü hatalardır. Konuyla ilgili bazı örnekler şöyledir:

Cübeyr İbn Mut'im anlatıyor: "Resûlullah'a bir bedevî gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, (kuraklıktan) insanlar meşakkate düştüler. Aile efradı zayiata uğradı. Hayvanlarımız da helâk oldular. Bizim için Allah'a dua et, su göndersin. Zîra biz Allah'a karşı senin şefaatinin, sana karşı da Allah'ın şefaatinin talep ediyoruz!" dedi. Resûlullah adama şu mukabelede bulundu:

"Yazık sana, söylediğin şeyin idrakinde misin? Sübhanallah!"

Resûlullah sübhanallahları o kadar tekrar etti ki bunun tesiri Ashab'ın yüzünden okunmaya başladı. Sonra Resûlullah sözüne şöyle devam etti:

"Yazık sana, mahlûkatından hiç kimseye karşı Allah şefaatchi kılınmaz. Allah'ın şânı böyle bir şey yapmaktan çok yücedir. Bak hele! Sen Allah'ın (azametinin) ne olduğunu biliyor musun? O'nun Arş'ı, semavatının şöyle üzerindedir. (Parmaklarıyla işaret ederek) tıpkı üzerinde bir kubbe gibi. Arş Zat-ı Zülcelâl sebebiyle inleyip ses çıkarır, tıpkı süvarisi sebebiyle atın ses çıkarması gibi."¹⁵⁷

Hadiste görüldüğü gibi Hz. Peygamber söz konusu Allah olunca, hatalara karşı ne kadar da dikkatlidir. Zira Allah'a karşı peygamberler şefaatchi kılınabilir, ancak Allah'ın izzeti o kadar yücedir ki, kainatta hiçbir mahlukata karşı Allah şefaatchi kılınmaz. Çünkü Allah, her şeye kadirdir. Şefaatchi olmaya ihtiyacı yoktur, olmasını dilediği bir şey için ol der ve o da oluverir.¹⁵⁸ Zira mülk ve mahlûkatın yegane sahibi Allah'tır. Bir kimsenin bir şeye ulaşabilmesi için şefaatchi olunur. Allah ise, bundan münezzehtir.

Hz. Peygamber, toplumun tekrar şirke dönme tehlikesine karşı, her dâim dikkatli olmuştur, şirki anımsatan şeyleri yasaklamıştır. Örneğin;

Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah bir seferden dönmüştü. (O yokken) ben, yüklüğün önüne, üzerinde resimler bulunan bir bez çekmiştim. Resûlullah perdeyi

¹⁵⁶ Nisa, 28.

¹⁵⁷ Ebû Davud, Sünnet 18.

¹⁵⁸ Yasin, 82-83.

görünce, çekip attı, (öfkeden) yüzü de renklenmişti. "Ey Âişe! *bil ki, Kıyamet günü insanların en çok azab göreceği olanı Allah'ın yarattıklarını taklid edenlerdir*" buyurdular. Hz. Âişe rivayetine devamla dedi ki: "Biz o bezi kestik bir veya iki minder yaptık."¹⁵⁹

Hz. Peygamber sûret çizmeyi yasaklamıştır. Bu sûretin basit şeylerde kullanılmasına ise, herhangi bir yasaklama getirmemiştir. Buradan hareketle diyebiliriz ki, Hz. peygamber, toplumun tekrar şirk batağına düşme endişesinden dolayı sûreti yasaklamıştır. Zira bu sûretler, onların putperestlik inançlarını canlandırabilirdi.

Konuyu vuzuha kavuşturması açısından, Adiy İbn Hatim'in hadisesini burada zikretmek faydalı olacaktır. Adiy İbn Hatim anlatıyor: "Boynumda altından yapılmış bir haç olduğu halde Resûlullah 'a geldim. Bana: *“Ey Adiy boynundan şu putu çıkar, at”* buyurdu ve arkadan şu ayeti okuduğunu hissettim:

*“Onlar, Allah'dan başka bilgilerini ve rahiplerini de kendilerine Rab edindiler, Meryem oğlu Mesih'i de. Oysa onlar bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. Allah'dan başka hiçbir ilâh yoktur. O, müşriklerin ortak koştuğu şeylerden de münezzehtir.”*¹⁶⁰

Resûlullah devamla: *“Aslında onlar, bunlara (ruhbanlarına) tapınmadılar, ancak bunlar (Allah'ın haram ettiği bir şeyi) kendileri için helal kılınca hemen helal addediverdiler, (Allah'ın helal kıldığı bir şeyi de) kendilerine haram edince hemen haram addediverdiler.”*¹⁶¹

Yine burada da Hz. Peygamber “haç” put olarak değerlendirmektedir. Zira “haç” Hristiyanların bir sembolüdür ve sembolik olarak, teslis inancını simgelemektedir. Bu inanç da tevhîd inancını bozmaktadır. Tevhîd inancıyla ilgili olduğu için Hz. Peygamber, “haç” boynundan çıkarıp atmasını emretmiştir.

Kimi zaman hata Allah'a ait olan bir sıfatın insana izafe edilmesiyle olur. İnsan son derece kibirli bir varlıktır. Câhiliye insanının bâriz özelliklerinden birisi de

¹⁵⁹ Buhârî, Mezâlim 32, Libâs 91; Ebû Davud, Libâs 45; Tirmizî, Kıyâmet 32, Edeb 44; Nesâî, Zînet 111; İbn Mâce, Libâs 45; İbn Hanbel, Müsned, c. VI, ss. 36,85,86, 103, 199, 208.

¹⁶⁰ Tevbe, 31.

¹⁶¹ Tirmizî, Tefsir 9.

övünmesidir. Hz. Peygamber'in Ümmetimin içinde câhiliye döneminden kalma, tamamen terkedemeyecekleri dört âdetten biri, övünmek idi.¹⁶²

Berâ İbn Âzib'in Hucurat sûresinin 4. ayeti hakkında şunu anlattığı rivayet edilmiştir: Bir adam¹⁶³ kalktı ve: "Ey Allah'ın Resûlü, benim övgüm yükseltici yergim ise alçaltıcıdır" dedi. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: "*O özellikte olan Allah'tır.*"¹⁶⁴

Görüldüğü gibi, adam Allah'a ait olan bir sıfatı kendisine izafe etmektedir. Hz. Peygamber ise, hemen müdahale ederek, bunu Allah'a ait bir sıfat olduğunu ifade etmiştir. Benzer bir hadis de şöyledir:

Mutarriif İbn Abdillah, babasından (Abdullah İbn Şihhir) naklediyor: Benî Amir heyetiyle Resûlullah'ın yanına gitmiştik. "Sen bizim efendimizsin!" diye hitap ettik. "*Efendi, Allah'tır!*" buyurdular. Biz: "Fazilette en ileride olanımız, mertlikte en başta gelenimizsin!" dedik. Bize: "*Sözünüzü söyleyin fakat şeytana âlet olmayın!*" buyurdular.¹⁶⁵

Hız. Peygamber, şirk döneminden yeni çıkıldığı için bu ve benzeri övgüleri, yasaklamıştır. Daha sonra İslam, toplumun gönlüne yerleşince ise, durum değişti. Zira Buhârî'de Cabir İbn Abdillah'tan gelen rivayete göre "Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir seyyidimizdir (efendimizdir) ve seyyidimiz'i azat etmiştir, yani Hz. Bilal'i"¹⁶⁶ demiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, halife seçimi hususunda konuşulurken Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir için "sen bizim efendimizsin"¹⁶⁷ demiştir. Bütün bunlar daha sonra bu yasağın kalktığını, nesh olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in bu yasaklamayı ashabının şirke düşme endişesine karşı yaptığını söylemek daha isabetli olacaktır. Zira önceki milletler peygamberlerini aşırı övdükleri için şirke düşmüşler ve "*Allah, üçün üçüncüsüdür*"¹⁶⁸ dedikleri için kafir olmuşlardır.

¹⁶² Müslim, Cenâiz, 29.

¹⁶³ Bu adam Akra' İbn Hâbis'dir. Bkz. Irakî a.g.e., c. III, s. 1525.

¹⁶⁴ Tirmizî, Tefsir Sûre 49; İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 488, c. VI, s. 393.

¹⁶⁵ Ebû Davud, Sünnet 1; İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 241.

¹⁶⁶ Buhârî, Fedâilü's-Sahabe 23.

¹⁶⁷ Buhârî, Fedâilü's-Sahabe 5. Ayrıca bkz. Ebû Davud, Edeb 9; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, ss. 24, 25, c. VI, s. 142.

¹⁶⁸ Maide, 73.

2.1.2.Hz. Peygamber'e Karşı Yapılan Hatalar

Hiz. Peygamber'e karşı pek çok hatalar yapılmış ve O, kendisine yapılan kabalıklara müsamaha göstermiş ve sabretmiştir. Bilindiği gibi, doğduğu şehirden hicret etmek zorunda bırakılmıştır. Resûlullah, müşrikleri ve Ehl-i Kitabı Allah'ın emrettiği üzere bağışlıyor, onların eza ve cefalarına sabrediyordu. Çünkü, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştu: *“Muhakkak siz, malınızda ve canınızda imtihan olunacaksınız ve sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve Allah'a ortak koşanlardan pek çok incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvaya sarılırsanız, işte bu, uğrunda azim ve sebat edilmeye değer işlerdendir.”*¹⁶⁹ İslam davasını yayarken çileler çektiği gibi, zaman zaman müslümanlardan kendisine kaba davrananlara sabretmiştir. Özellikle bedevîlerden ve kalbine imanın tam yerleşmediği kimselerden, incitici söz ve davranışlar sadır olmuştur. Bu hatalar çeşitli şekillerde olmuştur. Hiz. Peygamber'in ısrarlı emrine rağmen, itaat etmemeleri, Hiz. Peygamber'i ganimet taksimatında adil olmadığını söylemeleri, Hiz. Peygamber'e kaba sözler sarfetmeleri, verdiği hükme razı olmamaları ve bu gibi konular, bu türden hatalardandır. Konuyla alakalı pek çok hadise rastlandı, örnek olması açısından bunlardan birkaçı şöyledir:

Ebû Hureyre anlatıyor: Resûlullah bir deve sevkeden birisini görmüştü ki: *“binsene ona!”* dedi. Adam: *“o kurbanlıktır!”* dediyse de Resûlullah emrini tekrarladı: *“bin ona!”* adam tekrar: *“o kurbanlıktır”* diye cevap verdi. Resûlullah: *“bin ona”* diye tekrarladı ve ikinci veya üçüncü seferde: *“yazıklar olsun sana!”* diye ilavede bulundu.¹⁷⁰

Bu adamın kimliği bilinmiyor. Şerhlerde bununla ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak, adamın, deveye binmemesinin sebebiyle ilgili olarak, *“onlar câhiliye devrindeyken kurbanlık hayvanlara saygıdan dolayı binmezlerdi”*¹⁷¹ diye zikredilmiştir. Hiz. Peygamber de bu düşünceyi yıkmak için tekrar tekrar emretmiştir.

Hiz. Peygamber'in emrini tutmamak, zannı câhiliye düşüncesinin bir sonucudur. Bu ise, *“Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol*

¹⁶⁹ Âli İmrân, 186.

¹⁷⁰ Buhârî, hac 103, 112, Edeb 95; Müslim, Hac 371; Ebû Davud, Menasik 17; Tirmizî, Hac 62; Nesâî, Hac 73, 74, Menasik 74; Muvatta, Hac 139, 144; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 212, 474, 487, 505, c. III, s. 99.

¹⁷¹ Nevevî, a.g.e.,c. IX, s. 74.

açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah'a karşı haksız yere câhiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, "Bu işten bize ne!" diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, herşeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. "Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir."¹⁷² âyetinde belirtilen imana benzemektedir. Allah tarafından yerilmiştir.

Cübeyr İbn Mut'im anlatıyor: "Resûlullah Huneyn dönüşü yol alırken bedevîler ısrarla (ganimetin taksimini) talep ediyorlardı. Öyle ki bir ara, Resûlullah'ı bir semure ağacına doğru sıkıştırdılar ve ridasını kaptılar. Bunun üzerine durup şunu söyledi: "*Ridâmı verin, şu taşlar sayısınca koyun olsa, ben yine de onu aranızda taksim ederdim. Ve sonra görürdünüz ki, ben ne cimriyim, ne yalancıyım, ne de korkağım.*"¹⁷³

Gerçekten dünya sevgisi insanların gözlerini kör etmiştir. Zira insanlar çekiştirdikleri kişinin Hz. Peygamber olduğuna bakmaksızın, kaba davranmaktadırlar. Bu ise, peygamber'e adaletsiz olduğunu ima etmekten başka birşey değildir. Dolayısıyla bu, peygamberlik makamına bir tecavüzdür. Hz. Peygamberi bu tür davranışlarla zor duruma düşürmüşlerdir. Ancak Allah, bedevîlerle ilgili şöyle buyurmuştur: "*Bedevîlerin küfür ve nifakları her yönden, daha ileridir. Allah'ın, Peygamberine indirdiğinin sınırlarını bilmemek, onlara daha layıktır. Allah bilendir, hakimdir*"¹⁷⁴ Bedevîler son derece kaba insanlardır. Hz. Peygamber onların yapılarını bildiği için, onların kabalıklarına müsamaha göstermiştir.

¹⁷² Âli İmrân, 154.

¹⁷³ Buhârî, Cihâd 24, Hums 19; Nesâî, Hibe 1; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 174, c. IV, ss. 82,84.

¹⁷⁴ Tevbe, 97.

Konuyla ilgisi itibariyle önemi hâiz hadislerden birisini de Ebû Saîd şöyle rivayet ediyor: Hz. Ali Yemen'den Resûlullah'a karez¹⁷⁵ ile tabaklanmış bir deri içinde, henüz toprağından artılmamış altın cevheri göndermişti.

Resûlullah bu altın cevherini şu dört kişi arasında paylaştırdı: Uyeyne İbn Bedr, Akra' İbn Habis, Zeydu'l-Hayl, dördüncüsü ya Alkame ya da Âmir İbn Tufeyl idi. Peygamber'in sahâbîlerinden bir kişi¹⁷⁶: Bu taksime biz bunlardan daha haklı idik, dedi. Bu söz Resûlullah'a erişince: "*Siz bana emniyet etmiyor musunuz? Hâlbuki ben gökyüzündekilerin eminiyim. Sabah akşam bana gökyüzünün haberi gelir*" buyurdu.

Râvî der ki: Bunun üzerine iki gözü çökük, yanağının elmacıkları çıkık, alnı yüksek, gür sakallı, başı tıraşlı, izârını yukarı çemremiş bir kişi ayağa kalktı da: Yâ Resûlallah! Allah'tan kork! dedi. Resûlullah ona: "*Sana yazıklar olsun! Ben yeryüzündeki insanların Allah'tan sakınmaya en lâıyığı değil miyim?*" buyurdu. Râvî dedi ki: Sonra o kişi arkasına dönüp gitti. Hâlid İbn Velîd: Yâ Resûlallah! Şunun boynunu vurmuyayım mı? dedi. Resûlullah: "*Hayır, vurma! Bunun da ileride namaz kılan bir kişi olması umulur!*" buyurdu.

Bunun üzerine Hâlid: Yâ Resûlallah, namaz kılanlardan nice kimseler vardır ki, onlar kalblerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler, dedi. Resûlullah: "*Ben insanların kalplerini ve karınlarını açmakla (insanların içlerindeki araştırmakla) emredilmedim*" buyurdu. Râvî dedi ki: Sonra Resûlullah o (mürteci' görünüşlü) kişi dönüp giderken, arkasından ona bakıp: "*Şübhesiz şunun soyundan öyle bir nesil türeyecektir ki, onlar her zaman güzel sesle Allah 'ın Kitabını okuyacaklar. Fakat Kur'ân'ın tatlılığı onların hançerelerinden ileriye geçmeyecektir. Onlar, okun avı (çabuk delip) çıktığı gibi dînden çıkacaklar!*" buyurdu. Zannediyorum ki Resûlullah: "*Yemin olsun, eğer ben onların zamanına yetişseydim, muhakkak onları Semüd kavminin öldürülüşü gibi toptan öldürürdüm*" buyurdu.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Karez, kendisiyle deri tabaklanan ağaçtır. Bkz. İbn Manzûr, **a.g.e.**, c. IX, s. 117. Nihâye'de ise sağlam yapraklı ve kendisiyle deri tabaklanan şekilde izah edilmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, c. IV, s. 43.

¹⁷⁶ İbn Hacer, bu kimsenin ismini bulamadık dedikten sonra diğer rivayetlerde gelen isimleri sayar. Bir rivayette, bu kişinin Zü'l-Huveysıra olduğu söylenmiş; Ebû Davud ise, Nafi' olduğunu kabul etmiştir. İbn Hacer daha sonra bu kişi için "Hurkus, İbn Zühayr'dir" dendiğini zikretmiştir. İbn Hacer, **a.g.e.**, c. VIII, ss. 68-69.

¹⁷⁷ Buhârî, Meğâzî 61; benzer hadisler için bkz. Buhârî, Mezâlim 25, Menâkıb 6, Edeb 95, Hums 15, Mürteddîn 7; Müslim, Zekât 142, 148; İbn Mâce, Mukaddime 12; İbn Hanbel, Müsned, c. III, ss. 56, 65, 353-355.

Hız. Peygamber o kadar adil davrandığı, insanlara kolaylaştırıcı olduğu, insanların Hız. Peygamber'i ve onun mucizelerini gördükleri halde, insanlar bu davranışı sergiliyorlar. Bunu yapan kimsenin isminde ihtilaf vardır. Ancak İbni Hacer, adamın ismini Hurkûs İbn Zühayr¹⁷⁸ diye kaydeder. Bu kimsenin, kaynaklarda sonradan harici olduğu hatta haricilerin reislerinden olduğu ve onlarla beraber öldürüldüğü geçmektedir.¹⁷⁹ Bu kişi sıfın savaşında Hız. Ali'nin yanında yer aldı. Savaş sürerken hilafet meselesinin hakemlere havale edilerek çözülmesi için Hız. Ali'ye teklif götürüp bunda ısrar edenler arasında bulunan Hurkûs, meselenin hakemlere havale edilmesine rıza gösterdiği için Ali'yi günah işlemekle suçladı. Hız. Ali ile yaptığı şiddetli tartışmalarda ona karşı çıkışının Allah rızasından başka gaye taşımadığını belirterek hilafet konusundaki hükmün hakemlere değil, Allah'a ait olduğunu savundu. Esasen Hurkûs İbn Zühayr'in sahabeden olmadığına işaret edenler de vardır. İbn Abdilberr'in el-İstî'âb'ında Hurkûs İbn Zühayr'e yer vermemesi de dikkat çekicidir.¹⁸⁰ Bunların yanında Hız. Peygamber'in bu adamı vasfettiği şekil de ayrıca dikkat çekicidir. Anlaşılmıştır ki, bu türden davranışlarda bulunanlar ya bedevî ya da kalbine imanın tam yerleşmediği kimselerdir.

2.2. İbadetle İlgili Hatalar

2.2.1. İbadette Aşırılık (İfrâd)

Her konuda olduğu gibi, ibadetler konusunda da müminlerin örneği, modeli, Hız. Peygamber'dir. Kur'ân'da “namazı tam kılın”¹⁸¹ diye emrediliyor. Ancak bunun nasıl kılınacağını, kaç rekat ve kaç vakit kılınacağını, kıyâmı nasıl, ruku'u nasıl, buralarda neler okunacağını, kısacası hangi ibadet olursa olsun, nasıl yapılacağını Hız. Peygamber öğretiyor. Zira ibadetler, taabudîdir ve dini ritüellerdir. Bunu da ancak, o dinin mübelliği yapar. İslam dininin mübelliği Hız. Peygamber'dir. Hız. Peygamber'in yapmadığı tarzda namaz kılmak veya başka ibadetleri Hız.

¹⁷⁸ İbn Hacer, **a.g.e.**, c. VIII, ss. 68-69.

¹⁷⁹ İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Abdülkerim İbn Abdülvâhid Eş-Şeybânî El-Cezerî, **Üsdü'l-Gâbe**, (Thk. Ali Muhammed Muavvız, Âdil Ahmet Abdulmevcûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, c. I, s. 714.

¹⁸⁰ Mustafa ÖZ, “Hurkus İbn Zühayr”, **DİA**, İstanbul, 1998, c. XVIII, ss. 390-391; Ebû Ömer Cemâlüddin Yusuf İbn Abdillâh İbn Muhammed İbn Abdilberr en-Nemerî, **el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, (Thk. Ali Muhammed Muavvız, Âdil Ahmet Abdulmevcûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

¹⁸¹ Bakara, 43.

Peygamber'in yapmadığı tarzda yapmak ise, bid'attir. Müminler için en güzel örnek, Hz. Peygamber'dir. Allah "Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir"¹⁸². Bu konuda sünnetin dışına çıkanları zaman zaman Hz. Peygamber inzâr görevini yerine getirerek, sahabe'yi uyarmış, ikaz etmiştir.

İbadette aşırıya düşen sahabîlerden birisi de Osman İbn Maz'ûn'dur. Hakkındaki rivayetler onun kendisini gece gündüz tamamen ibâdete verme eğilimi içinde olduğunu göstermektedir. O, bu düşünce ve niyetle Hz. Peygamber'den izin isteyerek bekârlığı tercih etmek, nefis ve şehvet duygularını tamamen yok etmek istemişse de Resûlullah buna müsaade etmemiştir.¹⁸³

Aslında Osman İbn Maz'ûn tebettül için izin maksadıyla Resûlullah'a başvurduğu zaman evli bulunuyordu. Ancak evini ve eşini tamamen ihmal etmiş bir durumdaydı. İbn Maz'ûn'un bu aşırılığı ve Hz. Peygamber'in onu insan fitratına uygun bir itidâl ve denge çizgisine çekmek için gösterdiği gayrete rağmen, Osman'ın buna karşılık verdiği cevabı, sahabe ileri gelenlerinden de olsa bir müminin sünneti yanlış anlaması ve değerlendirmesi halinde her zaman patolojik bir dini hayatın içine düşebileceğini göstermektedir.¹⁸⁴

Hz. Peygamber fitrata uygun olmayan amelleri, ibadet dahi olsa itidâle ve fitrata uygun olana yaklaştırmaya gayret etmektedir.

Diğer sahabî de Abdullah İbn Amr'dır. Umumiyetle bu husustaki bilgileri nakleden de kendisidir. Abdullah İbn Amr anlatıyor: Babası Abdullah İbn Amr'ı asil bir kızla evlendirir ve zaman zaman da geçimleri ile ilgilenir ve gelininden kocası Abdullah hakkında sorular sorarak bilgi alır. Bu asil gelin de, Abdullah'ın iyi ve seçme bir erkek ve koca olduğunu ancak ona geleli beri (ibadet etmekten) karı koca ilişkileri bakımından kendisiyle sohbet etme imkânı bulamadığını söyler. Babası Amr İbnü'l-Âs'ın bu husustaki incelemeleri ve soruşturmaları uzayınca (ve oğlu Abdullah'a yaptığı ikazlardan da müsbet bir sonuç alamayınca) oğlunun bu halini Resûlullah'a arz eder. O da Abdullah'ı kendisine getirmesini emir buyurur. Hz.

¹⁸² Ahzâb, 21.

¹⁸³ Buhârî, Nikâh 8.

¹⁸⁴ Âşık, İbadette Aşırılık, ss. 118-119.

Peygamber'in huzuruna varan Abdullah, Resûlullah'la aralarında geçen konuşmayı şöyle nakleder:

“Abdullah nasıl oruç tutarsın?”

Her gün tutarım.

“Nasıl hatmedersin?”

Her gece hatmederim.

Bu konuşmadan sonra Hz. Peygamber Abdullah İbn Amr'ı îkâz buyurarak ona şu tavsiyede bulunur ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“her ayın üç gününde tut ve Kur'ân'ı da her ayda bir hatmeyle.”

Ben bundan daha fazlasını yapabilirim.

“Öyleyse haftada üç gün oruç tut.”

Benim bundan çoğuna da gücüm yeter.

“O zaman iki gün iftar et (oruç tutma), bir gün tut.”

Bundan daha fazlasına gücüm yetişir. Hz. Peygamber son olarak şöyle buyurur:

“Öyleyse en faziletli oruç olan Davud orucunu tut. Bu da bir gün oruçlu olmak, bir gün olmamaktır. Bir de Kur'ân'ı yedi gecede bir kere okuyup hatmeyle.”¹⁸⁵

Abdullah İbn Amr, Hz. Peygamber'le aralarında geçen bu konuşmaları naklettikten sonra rivayetinde yaşlılık döneminde tâkatini aşan bu ibadet hayatından bahsederek hayıflanmıştır.¹⁸⁶

Hz. Peygamber ashabına ve ümmetine hep itidâli tavsiye etmiş ve kendisi de böyle yapmıştır. Zira Muhammed ümmeti, mu'tedil bir ümmettir. Hz. Peygamber pek çok maslahatı düşünerek, ashabının ifrata varan davranışlarına, ibadet dahi olsa izin vermemiş ve sünnetine uymayı emretmiştir.

¹⁸⁵ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân 34.

¹⁸⁶ Âşık, İbadette Aşırılık, ss. 128-130.

2.2.2.İbadette Gevşeklik (Tefrîd)

İbadet çok geniş alana sahip bir konudur. Hemen hemen her konuda ifrad ve tefrid yapılmıştır. Bunların tamamını burada zikretmek, maslahatı celbetmeyecektir. Cihad konusu bunun için en tipik örnekleri barındırmaktadır. Cihad müminler için büyük önemi hâiz ibadetlerden biridir. Cihad vakti geldiğinde ihtiyaç hasıl olduğunda yapılması en efdal ibadettir. Zira cihad, müminlerle münafıkların ayırt edilebildiği ibadetlerden birisidir. Cihaddan ancak mazeretli sayılan kimselerle münafık olarak bilinen sahte bahane ileri süren kimseler, geri kalıyorlardı.

Konuyla ilgili olarak, Ka'b İbn Mâlik'in Tebük gazvesinden geri kaldığı ve bu sebeple de hakkında âyet indiği şu hadiseyi örnek verebiliriz. Ka'b bizzat kendisi, bunu şöyle naklediyor: (Bu hadisi kısaltarak, buraya alıyoruz. Zira epeyce uzun bir hadistir.)

Ben Tebük gazvesinden başka, Resûlullah'ın yaptığı gazvelerin hiçbirisinden geri kalmadım. Hakîkaten ben o gazveden geri kaldığım sıradaki kadar hiçbir zaman daha kuvvetli ve daha kolaylıklı olmamıştım. Vallahi Tebük seferinden önce hiçbir vakit yanımda iki devem bir arada bulunmamıştı. O gazve sırasında ise iki devem vardı. Bir de Resûlullah'ın âdeti bir gazveye gitmek isteyince tevriyeli bir ifade ile maksadının aksini anlatmaktı. (Bu suretle hareket edeceği günü gizlerdi.) Fakat Resûlullah bu Tebük gazvesinde (maksadını gizlemedi), şiddetli sıcak bir mevsimde gazveye çıkmıştı. Uzak ve tehlikeli bir yolculukla ve çok kuvvetli bir düşmanla karşılaşacaktı. Bu sebeple Resûlullah gazve ihtiyaçlarını ona göre hazırlasınlar diye, müslümanlara maksadını açıkladı. Gitmek istediği yönü onlara haber verdi. Resûlullah ile beraber sefer eden müslümanlar da çoktu. Mücâhidlerin künyelerini muhafaza edici hiçbir kitâb, yânî dîvân defteri almıyordu.

Resûlullah ile müslümanlar gazve hazırlığı ile meşgul oldular. Ben de onlarla beraber yola hazırlanmak için sabahleyin (evden çıkıp) dolaşırdım. Hiçbir iş görmeden (akşamleyin) döner gelirdim. Ve kendi kendime: Hazırlanmaya kudretim, vaktim müsâiddir! derdim. Bu ihmalcilik bende durmayıp devam etmişti. Nihayet herkes gerçekten hazırlandı. Ve bir sabah Resûlullah ile müslümanlar sefere çıktılar. Hâlbuki ben sefer ile alakalı hiçbir şey hazırlamamıştım. Yine kendi kendime: O'nun ardından bir iki günde hazırlanır, sonra müslümanlara arkalarından katılırım! dedim.

Ordu Medine'den ayrıldıktan sonra yine ben sabah vakti hazırlık için çıktım. Fakat bir iş göremeden geri döndüm. Sonra ertesi sabah çıktım, yine boş döndüm. Bu hâl bende böyle devam etti. Nihayet mücâhidler süratle yol aldılar. Gazve de (elimden) kaçtı. Bununla beraber ben yine gideyim de orduya yetişeyim diye azmetmişim. Keşke bunu olsun yapaydım. Fakat bu da bana takdir edilmedi, yani müyesser olmadı.

(Derken Resûlullah ve ashabı Medine'ye geri dönerler. Herkes mazeretini söyler, Resûlullah bunları dinler ve onları Allah'a havale eder.)

Ka'b Resûlullah'ın yanına gelince herhangi bir mazeret ileri süremez ve doğruyu söyler. Bunun üzerine Resûlullah: "*Buna gelince, hakikaten doğru söyledi. Ey Ka'b! Haydi kalk, Allah senin hakkında hükmedinceye kadar (bekle)*" buyurdu.

(Ka'b ile birlikte aynı şeyleri söyleyen iki kişi daha vardır. Bunlar, Murâre İbnü'r-Rabî' el-Amrî ile Hilâl İbn Umeyye el-Vâkıfî'dir.)

Ka'b devamla şöyle der: Resûlullah, kendisinden seferde geri kalanlar arasından işte şu üçümüzle konuşmaktan müslümanları nehyetti. İnsanlar da bizden çekindiler ve bize yüzlerini ekşittiler. Hattâ bana yeryüzü yabancılaştı; bu hakikaten benim tanımakta olduğum toprak değildi. Bu hâl üzere elli gece kaldık.

Namazdan sonra Resûlullah'ın meclisine varır ve kendisine selâm verirdim. Ve içimden: Acaba Resûlullah selâmıma karşılık vererek dudaklarını hareket ettirdi mi yâhud ettirmedi mi? derdim. Sonra namazı Resûlullah'ın yakınında kılardım da gizlice O'nu gözetlerdim. Namazıma yöneldiğim sıra O bana doğru dönerdi. Fakat ben O'nun tarafına bakınca da yüzünü benden çevirirdi.

Daha sonra, Huzeyme gelip bana, Resûlullah sana kadınından ayrılmanı emrediyor! dedi. Ben de: Kadınıma boşayacak mıyım, yoksa ne yapacağım? dedim. O da, Hayır boşama, yalnız ondan ayrı bulun, kadına yaklaşma! dedi. Resûlullah o iki arkadaşına da bunun gibi emir göndermişti. Bu emir üzerine kadınıma, Haydi ehline (babanın ailesi yanına) git, Allah bu iş hakkında hükmedinceye kadar onların yanında bulun! dedim.

Ka'b devamla şunları zikretti: Bundan sonra on gün daha durdum. Nihayet Resûlullah'ın bizimle insanları görüşmekten men ettiği tarihten i'tibâren elli gecemiz

dolmuştu. Ellinci gecenin sabahında sabah namazını kıldım ve evlerimizden birinin damı üzerinde bulunuyordum. Daha sonra “Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah'tan (O'nun azabından) yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir.”¹⁸⁷ İnsanlar da bu üç kişiyi müjdelemişlerdir.¹⁸⁸

Hadiste cihaddan geri kalmanın ne büyük bir vebal olduğu ortaya konmuştur. Ka'b ve iki arkadaşına bir çeşit boykot uygulanmıştır. Hz. Peygamber, cihaddan geri kalmanın ne kadar büyük bir günah olduğunu Ka'b ve iki arkadaşının şahsında bütün sahabe'ye göstermiş oldu.

2.2.3. Abdest

Hiz. Peygamber gördüğü her hatayı düzeltmeye çalışmıştır. Abdestte israfın doğru olmadığı, abdest azalarının tam yıkanması, kuru bir yerin bırakılmaması gibi hususlarda, Hiz. Peygamber ashabını uyarmıştır.

Câbir'den rivayete göre onlar sefere çıkmış, bu esnada içlerinden birinin başı yarılmıştı. Başı yarılan bu sahâbî ihtilâm oldu. Arkadaşlarına teyemmüm etmesine ruhsat verip vermeyeceklerini sordu. Onlar, su ile gusletmesinin gerektiğini söylediler. O zât öldü. Hiz. Peygamber'in yanına vardıklarında durumu kendilerine haber verdiler. Hiz. Peygamber, “onu öldürmüşler, Allah da onları öldürsün! Hiç insan bilmediği şeyi sormaz mı? Cehaletin çaresi sormaktır. Teyemmüm yapması kâfi idi. Veya yarayı sarar, bütün bedenini yıkar, sonra da yaranın üzerini mesh ederdi” buyurdu.¹⁸⁹

Hiz. Peygamber ashabın yaptığı bu davranışın ne kadar büyük bir hata olduğunu göstermek için yıkanmasını emrettikleri adamı öldürmekle itham etmiştir. Aynı zamanda Hiz. Peygamber bu ve benzeri durumlarda nasıl abdest alınması gerektiğini de öğretmiştir. Bu hadis “hataen adam dahi ölür” sözünü de doğrulamaktadır.

¹⁸⁷ Tevbe, 117.

¹⁸⁸ Buhârî, Meğâzî 79; Müslim, Tevbe 53; İbn Hanbel, Müsned c. III, s. 457.

¹⁸⁹ Ebû Davud, Tahâret 125; İbn Mâce, Tahâret 93. Hiz. Peygamber, ashabının kendisine soracakları bir soru olduğunda bunu kendisine sormalarını bilhassa istemiştir. Geniş bilgi için bkz. Âşık, Sahabe ve Hadis, ss. 85-94.

Amr İbn El-As anlatıyor: Zatü's-Selâsil gazvesinde soğuk bir gecede ihtilam oldum. Gusül alacak olursam ölürüm diye korktum. Teyemmüm edip arkadaşlarıma sabah namazını kıldırđım. Onlar da bunu Hz. Peygamber'e anlattılar. Hz. Peygamber Ey Amr! Arkadaşlarına cünüp olarak namaz kıldırđın (öyle mi)? buyurdu. Gusül almama engel olan şeyi kendilerine anlattım ve Allah Teâlâ'nın "*nefislerinizi öldürmeyiniz. Muhakkak ki, Allah size karşı son derece merhametlidir*" buyurduğunu dinlemiştim, dedim. Resûlullah bunun üzerine güldü ve bir şey demedi.¹⁹⁰

Ashabın tepkisi gayet doğaldır. Hz. Peygamber dahi önce doğru bulmamış, sonra Amr davranışının sebebini açıklayınca bunu onaylamıştır. Hz. Peygamber'in birşey söylememesi, bu davranışa onay verdiği anlamına gelmektedir, gülmesi de bunu daha da kuvvetlendiren bir durumdur. Zira gülmesi memnun olması anlamına gelmektedir.¹⁹¹ Amr'ın gusletmeyip teyemmüm yapması, bir önceki hadiste zikredilen acı duruma düşülmesini engellemiştir.

Hz. Ömer anlatıyor: Bir adam Resûlullah'a gelmişti. Bunun abdest almış fakat ayaklarının üzerinde tırnak kadar bir yeri yıkamadan bırakmış olduğunu gördü. Resûlullah adama derhal müdâhale etti:

"*Git abdestini güzel al!*" buyurdu. Adam gidip yeniden abdest aldı, sonra namazını kıldı.¹⁹²

Resûlullah'ın ashabından biri şöyle anlatır: Resûlullah, ayağının sırtında dirhem büyüklüğünde bir kısma su değmemiş olduğu halde namaz kılmakta olan birini görmüştü ve ona "*derhal abdesti ve namazı iade etmesini emretti.*"¹⁹³

Müslim'in bir rivayetinde de şöyle denmiştir: Halk ikindi namazı sırasında acele etti ve bir kısmı alelacele abdest aldı. Biz onlara ulaştık. Ökçelerine su değmemiş, parlıyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"*Ökçelerin ateşte vay hâline! Abdesti tam alın!*" buyurdular.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Ebû Davud, Tahâret 124; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, s. 203.

¹⁹¹ Hz. peygamber'in tebessümü, hava çok soğuk olduğunda teyemmüm almasının caiz olduğunun delilidir. Çünkü Hz. peygamber'in tebessüm etmesi ikrar sayılır. Zira O, batıl bir şeyi onaylamaz. Hz. peygamber'in bir şeye tebessüm etmesi ve sevinmesi, sükût etmesinden daha kuvvetli bir onaylamadır. Bkz. Abdulfettah Ebû Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed Ve Öğretim Metodları**, (Trc. Enbiya YILDIRIM), Umran Yayınları, İstanbul, 1998, s. 160.

¹⁹² Müslim, Tahâret 31; Ebû Davud, Tahâret 66; İbn Mâce, Tahâret 139; İbn Hanbel, Müsned, c. I, ss. 21,23, c. II, ss. 284, 306, 307, 367, c. III, ss. 146, 371, 372.

¹⁹³ Ebû Davud, Tahâret 66; İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 424.

Bu hadisler beraber değerlendirildiğinde, farklı zamanlarda ashab'ın abdest alırken, abdest azalarında kuru yer bıraktığı ve bu sebeple Resûlullah'ın bu duruma müdahale ettiği görülmektedir. Ayrıca müslimin hadisindeki “*Abdesti tam alın*” kısmı ravinin sözü olarak ifade edilmiştir.¹⁹⁵

2.2.4.Namaz

Namaz Hz. Peygamber'in en çok üzerinde durduğu ibadet konularından biridir. Bu konuda gördüğü küçük büyük bütün kusurları söylemiştir. İslam dini tedricen olaylara ve şartlara göre inmiştir. Kimi hükümler neshediliyordu, kimileri ise değişiyordu. Sahabenin bundan haberi olmadığı için de, hataya düşebiliyorlardı. Meselâ, İslamın bidayetinde namazda konuşmak vardı, ancak daha sonraları, bu yasaklanmıştır. Bu hataya düşen sahabi de bu yasaklanmadan habersizdi. Muaviye'nin başına gelen durum budur. Bu hadis daha önce geçmişti.¹⁹⁶

Hz. Peygamber mescitte namaz kılanlara bakar ve namazlarında gördüğü eksiklikleri daha sonra kendilerine söylerdi. Ali İbn Şeyban anlatıyor: Resûlullah'a gitmek üzere kavmimizin yola çıkardığı heyet olarak yola çıkıp Resûlullah'ın yanına geldik. Ona biat ettik, arkasında namaz kıldık. Sonra arkasında bir başka namaz daha kıldık. Namaz bitmişti. Safın gerisinde tek başına namaz kılan birini gördü. Hz. Peygamber, adam gideceği zaman yanında durarak: "*Namazına (yeniden) yönel! Çünkü safın gerisinde tek başına kılanın namazı yoktur!*" buyurdu.¹⁹⁷

Cemaatle namazda safın gerisinde tek başına namazın olmadığını ifade etmiştir. Namazın gerisinde tek başına namaza durmak hata olarak değerlendirilmiştir.

¹⁹⁴ Buhârî, İlm 3; Müslim, Tahâret 25-28, 30; Ebû Davud, Tahâret 46; Tirmizî, Tahâret 31; Nesâî, Tahâret 88; İbn Mâce, Tahâret 55; Dârimî, Vudû' 35; Muvatta, Tahâret 5; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 193, 201, 205, 211, 226, 228, c. III, ss. 316, 390, 426.

¹⁹⁵ “Abdesti tam alın” kısmı Ebu Hureyre'nin sözüdür. Bkz. Bağdâdî, Ebubekir Ahmed İbn Ali İbn Sâbit el-Hatîb, **el-Faslü Li'l-Vasli'l-Müdreç Fi'n-Nakl**, (Thk. Muhammed İbn Matar ez-Zehrânî), Dâru'l-Hicret, 1997, c. I, s. 159; Mahmut TAHHAN, **Teyşîru Mustalahi'l-Hadis**, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1996, s. 105.

¹⁹⁶ Tez metni, ss. 29-30.

¹⁹⁷ Ebû Davud, Salât 99; Tirmizî, Mevakit 56; İbn Mâce, İkâme 54; Dârimî, Salât 61; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, ss. 23, 228.

Enes anlatıyor: "Resûlullah bana şöyle nasihat etti: "Ey oğulcuğum, namazda sağa sola bakmaktan sakın. Zîra o, helak olmaktır. Eğer mutlaka yapacaksan bâri nafilerde olsun, farzlarda değil."¹⁹⁸

Namazda sağa sola bakmak namazdan kapıp, kaçırmaktır. Sevabını azaltır. Fakat Enes henüz çocuktur. Hz. Peygamber hatayı yapan, ister çocuk olsun ister büyük olsun, mutlaka hatayı düzeltiyor. "Nasıl olsa çocuktur ilerde öğrenir" demeyip hatasını kendisine gösteriyor ve doğrusunu öğretiyor.

Konuyla alakalı dikkat çekici hadislerden bir diğerini de Yezîd İbn Nimrân anlatıyor: "Tebük'de yatalak bir adam gördüm. Dedi ki: "Resûlullah namaz kılarken, ben eşeğin üzerinde olduğum halde önünden geçtim. Bana: "*Allah'ım, izini kes!*" diye bedduada bulundu. Artık ondan sonra eşek üzerinde (bile) yol alamadım."¹⁹⁹

Hz. Peygamber namaz kılan kimsenin önünden geçmenin ne kadar büyük bir hata olduğunu göstermiştir. İncelediğimiz hadislerde, Hz. Peygamber'in en hassas olduğu konu başta tevhîd inancı, sonra da namaz konusu geliyor.

Ka'b İbn Ucre anlatıyor: "Resûlullah, Benî Abdi'l-Eşhed mescidinde akşam namazını kılmıştı. Cemaat, farzı bitirince nafileyi kılmaya başladı. Bunu gören Resûlullah: "*Bu, evlerin namazıdır*" buyurdular."²⁰⁰

Hz. Peygamber'in sünnet namazları evde kılmayı tavsiye etmesinde pek çok maslahat vardır. Eve bereket gelmesi, çocukların örnek alması bu maslahatlardandır. Küçükken anne babasının namaz kıldığını görmeyen, namaza aşına olmayan çocuk büyüdüğünde de ihmalkâr davranmaktadır. Bu yüzden sünnet namazları evde kılmak evlâdır. Hz. peygamber'in "*bu evlerin namazıdır*" diye hatırlatmasından dolayı, bu davranış günah değil, ancak sünnete aykırı olduğu için hata olduğu da açıktır.

2.2.5.Mescitler

Mescitler Allah'ın anıldığı özel yerlerdir. Mescitler Allah'ın yeryüzündeki evleridir. Allah "*Mescitler şüphesiz Allah'ındır*"²⁰¹ buyurmuştur. Bu Mescitleri de

¹⁹⁸ Tirmizî, Cum'a 59. Ayrıca namazda iltifata (sağa sola bakmağa) dâir benzer hadisler için bkz. Buhârî, Ezân 93; Ebû Davud, Salât 161; Tirmizî, Cum'a 60; Nesâî, Sehv 10; Dârimî, Salât 134; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 265, 311, c. VI, ss. 70, 106.

¹⁹⁹ Ebû Davud, Salât 109; İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 277.

²⁰⁰ Ebû Davud, Tatavvu 15; Tirmizî, Cum'a 71; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl 1.

²⁰¹ Cin, 18.

ancak Allah'a ve ahiret gününe iman edenler imar ederler. Zira Allah başka bir âyeti kerimede "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır"²⁰² buyurmuştur. O halde bir müslümanın mescide tükürmesi ya da mescidin içine işemesi hatalı bir davranış olacaktır. Konuyla ilgili hadislerden birkaçı şöyledir:

Enes: "Biz, Resûlullah ile birlikte mescitte otururken bir bedevi çıkageldi. Durup mescidin içine akıtmaya başladı. Resûlullah'ın Ashab'ı kalkıp: "Dur! Dur!" diyerek [üzerine yürümeye] kalktılar ki Resûlullah müdâhale etti: "*Kestirmeyin, bırakın tamamlasın.*" Ashab müdâhale etmedi, adam da ihtiyacını tamamladı. Sonra Resûlullah, adamı yanına çağırdı ve:

"Bu Mescitler, idrar ve pislik bırakma yeri değildir. Allah'ın zikredildiği yerlerdir. Buralarda namaz kılınır. Kur'an okunur" dedi. Sonra cemaatten birine bir kova su getirmesini emretti. Kova gelince suyu sidiğin üzerine boşalttı"²⁰³.

Hz. Peygamber hatayı yapan kişiyi yanına çağırarak, mescitlerin fonksiyonunu ve buraların pislik bırakılan yerler olmadığını anlatmıştır. Bunu yapan yaptığı yanlışın farkında değildir. Bu yüzden Hz. Peygamber adama yumuşak davranıyor.

Buna dâir başka bir hadisi de Enes İbn Mâlik şöyle naklediyor: Resûlullah mescidin kible (duvarında) balgam gördü. Bu onun ağrına gitti, kalkıp eliyle kazıdı ve: "*Sizden biri namaza kalkınca, Rabbine hususi hitapta bulunur veya Rabbi (nin kiblesi) kendisi ile kiblesinin arasındadır. Öyleyse, hiç biriniz kible cihetine tükürmesin. (İlla tükürecekse bari) soluna veya ayağının altına tükürsün!*" buyurdular. Sonra, (göstermek için) ridasının bir kenarını alıp içine tükürerek elbisesinin kenarını üst üste katladı, sonra da: "*Veya şöyle yapsın!*" buyurdu [ve tükürüğü katlar arasında ovdu].²⁰⁴

²⁰² Tevbe, 18.

²⁰³ Buhârî, Vudu' 57,58, Edeb 35, 80; Müslim, Tahâret 98-100; Ebû Davud, Tahâret 136; Tirmizî, Tahâret 112; Nesâî, Tahâret 44, Miyâh 2; İbn Mâce, Tahâret 78; Dârimî, Vuzu' 62; Muvatta, Tahâret 111; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 239, 282, 503.

²⁰⁴ Buhârî, Salât 33, 38; Vudu' 70; Müslim, Zühd 74, Mesacid 50; Nesâî, Mesacid 31, Tahâret 192; Muvatta, Kible 4; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 32, 66. Ayrıca mescide tükürme, onu temizleme ve mecbur kaldığında, elbisenin bir kenarına tükürüp, tükürülen yerin katlanması ile ilgili geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, **a.g.e.**, c.I, ss. 506-514.

Mescitlere tükürenleri yaptıklarının yanlış olduğunu ifade etmiş ve nedenini de açıklamıştır. Mescitler Allah'ın evidir. Bu yüzden gereken ehemmiyetin ve özenin gösterilmesi gerekir.

Hiz. Büreyde anlatıyor: Bir adam mescitte yitiğini ilan etti ve: "Kim kızıl deveyi gördü?" dedi. Bunu işiten Hiz. Peygamber: "*Bulamaz ol! Mescitler neye yarayacaksa onun için inşa edilmiştir (gayesinden başka maksatla kullanılamaz)!*" buyurdular.²⁰⁵

Mescitlerin maksada uygun olarak kullanılmasını, başka maksatlarla kullanılmaması gerektiğini ifade ediyor. Hadis açıklanmayacak kadar açıktır.

2.2.6.Dua

Hiz. Peygamber dua ile ilgili de pek çok hata düzeltmiştir. Duanın yapılış şekli, adabı ve maksadı vardır. Duada haram olan şeyler istenmez. Önce hamdele, sonra salvele, daha sonra da istenilen ne ise istenir. Duanın sonunda da amin denir. Duada, bencillikten uzak durulur. Allah Kur'ân'da müslümanlar için dua örnekleri vermiştir. Bunun yanında Hiz. Peygamber'in yaptığı pek çok dua da müslümanlar için örnektir. Dua yüksek sesle değil Zekeriya (a.s.)'ın yaptığı gibi alçak sesle yapılır. Allah "Hani o, gizli bir sesle Rabbine niyaz etmişti"²⁰⁶ buyurarak duanın alçak sesle yapılmasının daha doğru olduğunu göstermektedir.

Ebû Musâ anlatıyor: "Bir sefere (Hayber Seferi) çıkmıştık. Halk (yolda, bir ara) yüksek sesle tekbir getirmeye başladı. Bunun üzerine Hiz. Peygamber (müdahele ederek):

"Nefislerinize karşı merhametli olun. Zîra sizler, sağır birisine hitab etmiyorsunuz, muhâtabınız gâib de değil. Sizler gören, işiten, (nerede olsanız) sizinle olan bir Zât'a, Allah'a hitab ediyorsunuz. Dua ettiğiniz Zât, her birinize, bineğinin boynundan daha yakındır" buyurdu.²⁰⁷

Burada âyetteki örneğin aksine bir dua tarzını Hiz. Peygamber uygun bulmuyor, bunun hata olduğunu Allah'ın sıfatlarını hatırlatarak hatayı düzeltmiştir.

²⁰⁵ Müslim, Mesacid 79-81; İbn Mâce, Mesacid 11; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 349.

²⁰⁶ Meryem, 3.

²⁰⁷ Buhârî, Cihâd 131, Meğazî 38, De'avât 51, Kader 7, Tevhîd 9; Ebû Davud, Vitir 26; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, ss. 394, 406, 418.

Ebû Hureyre anlatıyor: "Resûlullah, mescitte otururken, bir bedevi girip iki rek'at namaz kıldı. Sonra da şöyle dua etmeye başladı: "Allah'ım, bana ve Muhammed'e rahmet et. Bizden başka kimseye rahmet etme!"

Resûlullah atılıp:

"*Geniş alanı daralttın!*" dedi. Derken adam hemen kalkıp mescidin içine akıtmaya başladı. Halk da hemencecik üzerine yürüdü. Resûlullah onları yasaklayıp:

"*Kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, zorlaştırıcılar olarak gönderilmediniz. Üzerine bir kova su dökün!*" buyurdular."²⁰⁸

Bu hadisin farklı rivayetleri de vardır.²⁰⁹ Bu hadiste duanın bencil olup hatta bir çeşit beddua gibi "Allah'ım, bana ve Muhammed'e rahmet et. Bizden başka kimseye rahmet etme!" diyerek dua etmesi hata olarak değerlendirilmiştir.

2.2.7.Sadaka

Sadaka Resûlullah'ın müslümanları teşvik ettiği güzel hasletlerden bir tanesidir. Ancak sadaka, malın orta hallisinden verilmelidir, çürük ya da malın en kötüsünden değil. Verilen sadaka, tasdduk edeni iflas ettirecek şekilde bütün malını vererek yapılmamalıdır. Sadaka insanı muhtaç duruma düşürmemelidir. Konuyla alakalı pek çok hadis vardır.

Avf İbn Mâlik anlatıyor: "Resûlullah elinde asası olduğu halde dışarıya çıktı. Adamın biri çürüklü bir hurma salkımı asmış idi. Hz. Peygamber asasıyla salkıma işaret ederek: "*Bu sadakanın sâhibi, keşke bundan daha iyisini tasadduk etmek isteseydi. Bu sadakanın sâhibi, Kıyamet günü çürük hurma yiyecek*" diyordu."²¹⁰

Ebû Saîdi el-Hudrî anlatıyor: "Resûlullah sadaka vermeyi emrettiği sırada mescide, düşük kıyafetli bir adam girdi. Halk bağışta bulundu. Resûlullah adama iki parça giyecek verdi. Sonra halka tekrar:

²⁰⁸ Buhârî, Vudu' 57,58, Edeb 35, 80; Müslim, Tahâret 98-100; Ebû Davud, Tahâret 136; Tirmizî, Tahâret 112; Nesâî, Tahâret 44, Miyâh 2; İbn Mâce, Tahâret 78; Dârimî, Vuzu' 62; Muvatta, Tahâret 111; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 239, 282, 503.

²⁰⁹ Ebû Davud, Edeb 36; İbn Mâce Tahâret 78; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 171, c. IV, s. 312.

²¹⁰ Ebû Davud, Zekât 17; Nesâî, Zekât 27; İbn Mâce, Zekât 19. Resûlullah zamanında insanlar muhtaç olanlar yesin diye mescidin bir kenarına yiyecek asıyorlardı. Bkz. El-Azîmâbâdî, **a.g.e.**, c. IV, s. 496.

"Sadaka verin!" diye hitabetti. Derken o adam üzerindeki iki parçalık elbisesinin bir parçasını çıkarıp (sadaka olarak) attı. Resûlullah:

*"Benim kılık kıyâfetini düşük görerek iki parça giyecek verdiğim şu adamı siz de görüyor musunuz? "Sadaka verin!" dediğim zaman, kendisine az önce verdiğim iki parçadan birini çıkarıp (sadaka olarak) attı." (Resûlullah adama yönelip:) "Elbiseni al!" dedi ve adamı (niye böyle yapıyorsun? diye) azarladı."*²¹¹

Bu hadisten de anlaşılıyor ki sadaka yapacak kimsenin maddi durumu iyi olmalıdır. Sadaka alan kimse sadaka verebilir ,ancak, sadaka verdiğinde bu sadaka onu tekrar muhtaç duruma getirmemelidir.

Câbir anlatıyor: "Adamın biri yumurta büyüklüğünde bir altın getirip:

"Ey Allah'ın Resûlü, şunu bir mâdende ele geçirdim, bunu alın, tasadduk ediyorum! Bundan başka birşeyim de yok" dedi. Hz. Peygamber (memnuniyetsizliğini ifade için) ondan yüzünü çevirdi. Sonra adam Resûlullah'ın sağ tarafından yaklaşıp aynı şeyleri söyledi. Efendimiz yine adamdan yüzünü çevirdi. Adam bu sefer sol tarafından yaklaştı, aynı şeyleri söyledi. Resûlullah yine adamdan yüzünü çevirdi, sonra adam arka cihetinden yine yaklaşıp önceki sözlerini aynen tekrar etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu aldı ve adama attı. Eğer değseydi canını yakacaktı. Hz. Peygamber:

"Biriniz bütün sahib olduğu serveti getirip: "Bunu sadaka olarak veriyorum" diyor ve sonra da oturup halka avuç açıyor! Hayır. Sadakanın hayırlısı zenginlikten sonrakidir." buyurdu.²¹²

Konuyla ilgili hadislerden anlaşılan sadaka olarak verilen mal, sadaka sahibini muhtaç duruma düşürmemeli ve sadaka, çürük maldan değil, en azından malın orta kalitelisinden verilmelidir.

2.3. Muamelâtla ilgili Hatalar

Müslümanların birbirlerine karşı yaptıkları hataları ve bunun dışında kalan diğer hataları da burada işleyeceğiz. Hz. Peygamber'in düzelttiği hataların çoğu da bu gurubu oluşturuyor. Zira câhiliye toplumunda adalet duygusu çok farklıydı. İnanç

²¹¹ Nesâî, Cum'a 26, Zekât 55; İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 25.

²¹² Ebû Davud, Zekât 39.

ve ibadetten sonra ıslah edilmesi gereken bir diğer alan da sosyal hayatın yaşandığı alandır. Bu da muamelattır. Evlenme, boşanma, akidler, alış-veriş, ticaret, miras, davalar, haklar, hukuklar, giyim-kuşam, cenaze, adab tüm bunların hepsi bu gurubu oluşturuyor. Her konuyla ilgili birer ikişer örnekler verilecektir.

2.3.1. Alış- veriş

Alış-veriş, en çok hak hukukun geçtiği bir alandır. Müslüman ne aldatmalı ne de aldanmalıdır. Ahiretin ebedi olduğunu, burada yapılan haksızlıkların orada hesabının verileceği unutulmamalıdır. Dünya sevgisi ve mal hırsı bazen insanlara ahreti unutturmaktadır. Böylece kimi zaman müslümanlar hataya düşmektedir.

Ebû Hureyre anlatıyor: "Resûlullah çarşıda bir yiyecek yığınınına rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmakları nemlendi. Adama: *"Ey satıcı bu ne?"* diye sordu. Adam: *"Ey Allah'ın Resûlü, yağmur ıslattı, deyince: "Yaş olanı, herkesin görmesi için üste koyamaz mıydın? Bizi aldatan bizden değildir."* buyurdu.²¹³

Müslüman, sadece müslümanı değil, hiç kimseyi aldatmaz ve kimsenin hakkını üzerine almaz. Zira ahirette bunun kendisinden sorulacağını bilir. Bu hadiste olduğu gibi, Hz. Peygamber önemli gördüğü hususlarda bir hata yapıldığı zaman önemini vurgulamak için *"bunu yapan, bizden değildir"* ifadesini kullanıyor.

Ebû Said el-Hudrî anlatıyor: "Bilâl, Resûlullah'a (iyi cins bir hurma olan) bernî hurması getirmişti.

"Bu nereden?" diye sordu. Bilâl:

"Bizde âdi hurma vardı. Resûlullah 'ın yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık" dedi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber):

"Eyvah! Bu ribânın ta kendisi, eyvah bu ribânın ta kendisi, sakın öyle yapma. Şayet iyi hurma satın almak istersen elindekiyi ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al" buyurdu.²¹⁴

²¹³ Müslim, İman 164; Ebû Davud, Büyü' 50; Tirmizî, Büyü' 72; İbn Mâce, Ticaret 36; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdurrahmân, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Büyü' 10; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 50, 242, 417, c. III, s. 466, c. IV, s. 45.

²¹⁴ Buhârî, Büyü' 20, Vekâlet 11; Müslim, Müsakat 96, 97, 100; Nesâî, Büyü' 41; Dârimî, Büyü' 40; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 21.

Câhiliye döneminde riba yaygın olduğu için, Hz. Peygamber âdetâ riba kokusunun bulunduğu her davranıştan ashabını sakındırmıştır.

2.3.2.Güzel giyinme ve kişisel bakım

Hız. Peygamber kendi kişisel bakımına dikkat etmiştir. Her zaman güzel giyinmiş ve insanların karşısına kılık kıyafeti ve saç, sakalı düzgün bir şekilde çıkmıştır. Hız. Peygamber sadece dini alanda değil, hayatın her alanında müslümanlara örnek olmuştur. Ashabında kılık kıyafeti düzgün olmayana ve saç başı dağınık olanı uyarmıştır. Bunlar günah olmayabilir, ama hata kapsamında değerlendirilmeye uygundur.

Enes anlatıyor: Resûlullah'a üzerinde sarılık izi bulunan bir adam geldi. Resûlullah hoşlanmadığı bir hususu, insanların yüzüne nâdiren vurduğu için (sesini çıkarmadı). Adam oradan kalkıp gidince: "*Keşke bu adama, üzerindeki şu şeyi yıkamasını söyleseydiniz*" dedi."²¹⁵

Bu hadisteki hata günah anlamını içermeyen bir hata olduğu için Hız. Peygamber bizzat kendisi düzeltmiyor. Fakat orada bulunanlara "*Keşke bu adama, üzerindeki şu şeyi yıkamasını söyleseydiniz*" buyurarak, onlara bu hatayı onların kendisine uygun bir lisanla uyarmalarını imâ ediyor.

Atâ İbn Yesâr anlatıyor: Resûlullah'a saç sakalı karmakarışık bir adam gelmişti. Efendimiz, ona (eliyle) işaret buyurarak, sanki saçını ıslâh etmesini emretmişti. Adam bunu yapıp sonra tekrar geri geldi. Hız. Peygamber: "*Şu hal, sizden birinizin tıpkı bir şeytan gibi başı(ndaki saçlar) karmakarışık vaziyette gelmesinden daha hayırlı değil mi?*"

" buyurdular."²¹⁶

Bu hadiste ise, Hız. Peygamber bizzat kendisi eliyle işaret etmek suretiyle adamdan saçını başını düzeltmesini istiyor. İşaretini daha sonra adam saçını düzelterek geldiğinde bu halin daha iyi olduğunu ifade etmiştir.

²¹⁵ Ebû Davud, Tereccül 8, Edeb 5; İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 154.

²¹⁶ Muvatta, Şa'ar 7.

2.3.3.İzin İsteme

Hız. Peygamber, selam vermeden ve kapıyı çalmadan içeri gireni geri göndermiş ve eve girmek için izin isteme adabını öğretmiştir. Yine devamlı annesinin hizmetini gören kimse "annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?" diye sorduğunda her zaman izin istemesini söylemiştir. İzinsiz girmesini uygun görmemiştir.

Rıb'î İbn Hirâş, Benî Âmir'e mensub bir adamdan naklediyor: "Resûlullah bir evde bulunduğu sırada, yanına girmek için:

"Girebilir miyim?" diye izin istedi. Hız. Peygamber hizmetçisine:

"Çık, şu gelene isti'zân âdâbını öğret, bu maksatla ona: "Esselâmü aleyküm, girebilir miyim?" demesini söyle!" buyurdu. Adam bunu işitmişti, (hizmetçiyi beklemeden):

"Esselâmü aleyküm, girebilir miyim?" dedi. Resûlullah da adama izin verdi, o da girdi.²¹⁷

Câbir anlatıyor: "Resûlullah'a gelmişim. Kapıyı çaldım:

"Kim o?" buyurdular.

"Benim!" dedim. (Beni almak üzere) çıktı ama:

"Ben! Ben!" diye söyleniyordu. (Belliydi ki kendimi tanıtmaya tarzımı beğenmemişti."²¹⁸

2.3.4.Yemek âdâbı

Hız. Peygamber yemekten önce ve sonra ellerin yıkanmasını emretmiş, yemeğe başlarken, besmele çekmeyi ve yemekte de sağ elle ve önünden yemeği öğütlemiştir. Bu ve benzeri yemek âdâbıyla ilgili mevcut hataları da düzeltmiştir. Konuyla ilgili hadisler aşağıda zikredilecektir.

Huzeyfe anlatıyor: Biz Resûlullah'ın yanında yemeğe oturunca, Resûlullah yemeye başlamadıkça, kesinlikle elimizi yemeğe uzatmazdık. Bir seferinde yine

²¹⁷ Ebû Davud, Edeb 127; İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 269.

²¹⁸ Buhârî, İsti'zân 17; Ebû Davud, Edeb 128; İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 363.

O'nunla yemeğe oturmuştuk. Derken bir cariye (küçük kız çocuğu) geldi, sanki arkasından bir iteni var gibi hemen elini yemeğe soktu. Resûlullah elinden tuttu. Arkadan bir bedevî geldi, sanki onun da arkasından iten biri vardı, alelacele o da elini yemeğe soktu. Hz. Peygamber onun da elinden tuttu. Ve şunu söyledi:

"Şeytan, üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen yemeği kendine helal addeder. Nitekim sayesinde yemeğimizi kendine helal kılmak için bu cariyeyi getirdi. Ben de elinden tuttum. Bunun üzerine şu bedevîyi getirip onunla yemeği kendine helal kılmak istedi, ben onun da elinden tuttum.

Nefsim elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun şeytanın eli o ikisinin eliyle birlikte avucumdadır." Resûlullah, bunları söyledikten sonra besmele çekip yemeye başladı.²¹⁹

Abdullah İbn İkrâş İbn Züeyb babasından naklediyor: Kavmim Benî Mürre İbn Abîd, benimle mallarının sadakasını Resûlullah'a gönderdi. Medine'ye gelince O'nu Muhacir ve Ensar'ın arasında oturmuş buldum. Elimden tutup beni Ümmü Seleme'nin evine götürdü. Varınca: "Yiyecek bir şey var mı?" diye sordu. Bize, içerisinde bolca serîd ve (kuşbaşı) et parçaları olan bir tepsi getirildi. Ondan yemek için yanaştık. Ben elimle kabın her tarafını yokladım. Resûlullah önünden yedi. (Bir ara) sol eliyle sağ elimden tuttu ve: "*Ey İkrâş! Bir yerden ye. Çünkü (kabın içindeki yemek) tek bir yemektir. (Her taraf birdir)*" buyurdu. Sonra bize, içerisinde taze ve kuru çeşitli hurmalar bulunan bir tabak getirildi. Bu sefer önümden yemeye başladım. Resûlullah'ın eli ise, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Bana da: "*Ey İkrâş! Dilediğin yerinden (alıp) ye. Çünkü (tabağın içindekilerin hepsi) aynı çeşit değil*" buyurdu. Sonra bize su getirildi. Resûlullah elini yıkadı elinin ıslaklığı ile yüzünü kollarını ve başını meshetti ve: "*Ey İkrâş! Bu, ateşte pişen (bir şey yenince alınması gereken) abdesttir*" buyurdu.²²⁰

Konuyla ilgili daha pek çok hadis var ancak konuyu uzatmamak için bu kadarıyla yetiniyoruz.

²¹⁹ Müslim, Eşribe 102; Ebû Davud, Et'ime 15; İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 383, 398.

²²⁰ Tirmizî, Et'ime 41; İbn Mâce, Et'ime 11.

2.3.5. Hayvanlara eziyet etmeme

Hız. Peygamber hayvanlara eziyet edilmesini yasaklamış, onlara gereğinden fazla yük yüklenmesini eziyet olarak telakkî etmiştir. Zira Allah yeryüzündeki her şeyi insanoğluna musahhar kılmıştır ancak, bunu yaparken insafli davranması gerekmektedir. Hız. Peygamber'in örneğinden anlaşılıyor ki, bu musahharlık, uygun olan şekilde ve eziyet etmemek kaydıyla gerçekleşmektedir.

Abdullah İbn Câfer anlatıyor: "Resûlullah'ın kazâ-i hâcet yaparken geri tarafından istitar (perdelenme) için en ziyâde tercih ettiği sûtire, bir bina veya bir hurma kümesi idi. Bir seferinde Ensârdan bir zâtın bahçesine girdi. Orada bir deve vardı. Deve Resûlullah'ı görünce inledi ve gözlerinden yaşlar aktı. Hız. Peygamber deveye yaklaştı ve gözyaşlarını sildi. Hayvan sâkinleşti.

"*Bu devenin sâhibi kim?*" diye sorarak ilgi gösterdi. Ensâr'dan bir genç:

"O bana aittir ey Allah'ın Resûlü!" deyip ortaya çıkınca Hız. Peygamber onu azarladı: "*Allah'ın sana mülk kıldığı bu deve hakkında Allah'tan korkmuyor musun? Bak! Bu bana şikâyette bulundu. Sen bunu acıktırıyor ve fazla çalıştırarak da yoruyormuşsun.*"²²¹

Ebû Hureyre anlatıyor: Resûlullah buyurdular ki: "*Hayvanlarınızın sırtını minberler yerine koymayın. Şurası muhakkak ki tek başınıza güçlükte gidebileceğiniz bir yere sizi götürmeleri için Allah onları sizlere musahhar (hizmetçi) kıldı. Arzı da sizin (durma yeriniz) kıldı, öyleyse ihtiyaçlarınızı (duran hayvanının sırtında değil) arz üzerinde görün.*"²²²

Abdurrahman İbn Abdullah, babası Abdurrahman'dan naklediyor: "Biz bir seferde Resûlullah ile beraber idik. Resûlullah bir ara bir ihtiyacı için yanımızdan ayrıldı. O sırada hummara denen bir kuş gördük, iki tane de yavrusu vardı. (Kuş kaçtı) yavrularını aldık. Kuşçağız etrafımıza yaklaşp çırpınmaya, kanatlarını çırpıp havada inip çıkmaya başladı. Resûlullah efendimiz gelince:

"*Kim bu zavallının yavrusunu alıp onu ızdıraba attı? Yavrusunu geri verin!*" diye emretti. Bir ara, ateşe verdiğimiz bir karınca yuvasını gördü.

²²¹ Ebû Davud, Cihâd 44; İbn Hanbel, Müsned, c. I, ss. 204, 205.

²²² Ebû Davud, Cihâd 55.

"*Kim yaktı bunu?*" diye sordu.

"Biz!" dedik.

"*Ateşle azab vermek, sadece ateşin Rabbine hastır*" buyurdu.²²³

²²³ Ebû Davud, Cihâd 112, Edeb 164; İbn Hanbel, Müsned, c. I, s. 404.

İKİNCİ BÖLÜM

1 HZ. PEYGAMBER'İN HATALARI DÜZELTME METODU

Hiz. Peygamber, özelde muhatab olduğu ilk toplum, evrensel olarak da bütün insanlık için en güzel örnektir. Allah Teâlâ “*Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir*”²²⁴ buyurarak bu gerçeği dile getirmiştir. Hiz. Peygamber uyguladığı metodla, bedevî bir toplumu, medenî bir toplum “Hayırlı Toplum” haline getirmiştir.

O, insanlara iyiyi, doğruyu, hayrı öğreten bir muallimdir. Zira pek çok kere, farklı yer ve zamanlarda “*Ben ancak muallim olarak gönderildim*” buyurarak bu gerçeği ifade etmiştir. Buradan hareketle Hiz. Peygamber'in “**muslih**” ıslah eden bir peygamber olduğunu söylemek isabetli olacaktır. Zira O, insanların hatalarını düzelten bir reformisttir. Hadislere bütüncül olarak baktığımızda Hiz. Peygamber'in hem hayrı öğreten, hem de toplumda varolan hataları düzelterek ıslah eden bir “muslih” olduğu açıkça görülecektir.

Hiz. Peygamber tebliğ ile görevlendirilmiştir. O'ndan sonra da peygamber gelmeyecektir. Ancak Allah, toplumların bozulmaması ve önceki sapık fikir ve davranışlarına, kısaca, önceki hatalarına dönmemesi için müslümanlara “emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münker” yapmayı tavsiye etmiştir.²²⁵ Bu görev aksatılmamalıdır hatta, toplumdan bir gurup, bu görevi yerine getirmelidir. Zira Allah “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir”²²⁶ buyurmak suretiyle konunun önemine dikkati çekmiştir. Bu konuda yegane örnek de Hiz. Peygamber'dir. Bu yüzden müslümanlar “emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münker” görevini yerine getirirken, Hiz. Peygamber'in ilk toplumu ıslah ederken kullandığı, takip ettiği metodları bilmeli ve yerine göre uygun olanları da kullanmalıdır. Bu metodlar sadece “emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münker” yapanlara değil, aynı zamanda, tüm eğitimcilere, ışık tutmaktadır. Çünkü bu metodlar, gerçek pedagojinin kanunlarıyla mutabakât halindedir.²²⁷ Bu sebeple başta anne-babalar olmak üzere, tüm eğitimciler Hiz.

²²⁴ Ahzab, 21.

²²⁵ Tevbe, 71.

²²⁶ Âli İmrân, 104.

²²⁷ Abdullah ÖZBEK, **Bir Eğitimci Olarak Hiz. Muhammed**, Esra Yayınları, Konya, 1991, s. 123.

Peygamber'in eğitim-öğretim ve ıslah metodlarından müstağnî kalamazlar. Bu bölümde de Hz. Peygamber'in hataları düzeltme metodları örnekleriyle sunulmaya çalışılacaktır.

1.1. Takrir Metodu

“Takrir, bilgi edinmede kullanılan en eski ve en etkili bir öğretim metodudur.”²²⁸ Çünkü insanlar daima düşüncelerini ve tecrübelerini, doğrudan doğruya muhatablarına anlatma ihtiyacını hissetmişlerdir. “Takrir bir soru veya problem şekline sokulmuş olan önemli bir hususun, muhataba açık olarak anlatılması, izah edilmesi, açıklanması anlamında kullanılan bir öğretim tekniğidir.”²²⁹ Hatalar düzeltilirken kullanılan tekniklerin en başında takrir metodu gelir. Takrir, bilgi vermede ve muhatabların hatalarını düzeltmede son derece faydalı bir metoddur.

Takrir metodu hatırlatma, anlatma, özendirme, nakletme ve bazı yönleriyle de bilimsel açıklamaları içerir. Hz. Peygamber'in anlatım tarzı ve ifade şekilleri muhatabın durumu, yer, zaman ve daha başka şeylere göre farklılık arz eder. Buna göre, O'nun kullandığı takrir metodunun özellikleri; kısa ve özlü olmak, akıcı olmak, samimi konuşmak, seviyeye uygun konuşmak, inanarak konuşmak, yaşar gibi konuşmak, söze yeminle başlamaktır. Konuya misal teşkil edecek yüzlerce hadis vardır. Birkaçını örnek olarak aşağıda sunalım:

Abdurrahman İbn Hasene anlatıyor: "Resûlullah, elinde kalkan gibi bir şey olduğu halde bize doğru geldi ve onu yere bıraktı. Sonra onun gerisine çömelip ona doğru küçük abdest bozdu. Yanımızdakilerden biri: "(Resûlullah'a) bakın tıpkı kadınlar gibi abdest bozuyor"²³⁰ dedi. Resûlullah bu sözü işitmişti:

"Benî İsrail'in arkadaşının başına geleni işitmedin mi?" dedi ve devam etti: "Onlara idrar bulaşınca, bıçakla idrarın değdiği yeri (elbiseyi) kesiyorlardı."²³¹ Bu

²²⁸ Özbek, a.g.e., s. 125.

²²⁹ Özbek, a.g.e., s. 125.

²³⁰ Burada iki hatadan söz etmek mümkündür. Ancak Hz. Peygamber kendisine karşı yapılan hatalara musamaha göstermiştir. Hz. Peygamber'e karşı bu ve benzeri davranışların yapıldığı daha pek çok olay vardır. Buna benzer örnekler, “Peygamberlik makamını zedeleyici ifadeler” ve “Hz. Peygamber'e karşı yapılan hatalar” kısımlarında daha önce geçmişti. Bkz. Tez Metni, ss. 45-51.

²³¹ İsrail oğullarının şeriatında elbiseye idrar bulaştığında, idrar değen kısım kesilirdi. Bkz. El-Azîmâbâdî, a.g.e., c. I, s. 43.

adam, İsrailoğullarına bu uygulamayı (elbisenin kesilmesini) yasakladı. Bu adam, emredilen bu kesme işine muhalif olması sebebiyle kabrinde azaba uğradı."²³²

Bu metodun en önemli özelliklerinden biri, muhatabın kendisine bırakıldığında gerçeği bulamamasıdır. Takririn en önemli faydası, muhatabın kendi kendine bulamayacağı bazı gerçekleri ve olayları ortaya koymasındır.²³³ Toplumda ayakta bevletmek, yaygındır. Hz. Peygamber'in konuyla ilgili pek çok uyarıları, hatırlatmaları vardır. Bu hadiste ayakta bevletmenin yanlış olduğu vurgulanmakla beraber, buna mani olacak her tür anlayış, söz, fiil ve kınamanın vebal olduğu öğretilmiştir.

Abdullah İbn Amr İbn Âs anlatıyor: "Resûlullah bir ganimet ele geçirilince, Bilâl 'e emrederdi, o da halka yüksek sesle duyurur, askerler de ganimet olarak ne ele geçirmişse getirip teslim ederdi. Peygamberimiz de önce beşte birini (humus) alır, geri kalanı askerler arasında taksim ederdi.

Bir gün, (Bilâl'in) çağırmasından sonra bir adam kıldan mâmul bir yular getirdi ve: "Ey Allah'ın Resûlü, ganimet olarak biz de bunu ele geçirmiştik!" dedi. Resûlullah: "Sen, üç kere bağırdığı vakit Bilâl'i işitmedin mi? O zaman niye getirmedin?"

Adam, Resûlullah'a (gecikmenin sebebiyle ilgili olarak kabul görmeyen) özürler beyan etti. Ancak neticede şu cevabı aldı:

*"Hayır! Bunu senden kabul etmiyorum. Kıyâmet günü sen bununla birlikte geleceksin."*²³⁴

Hız. Peygamber'in takrir metodunu kullanırken sık sık yemin ve mübalağa gibi konuyu muhatabın zihnine nakşeden, te'kid edici ifadeler içeren bir usluba da başvurduğu görülmüştür. Abdullah İbn Amr'ın naklettiği hadis buna örnek gösterilebilir: Resûlullah, abdest almakta olan Sa'd'a uğramıştı: "*Bu israf da ne?*"

²³² Ebû Davud, Tahâret 11; Nesâî, Tahâret 25; İbn Mâce, Tahâret 14, 26; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, s. 196.

²³³ Özbek, a.g.e., s. 126.

²³⁴ Ebû Davud, Cihâd 134.

buyurdular. Sa'd: "Abdestte dahi israf olur mu?" dedi. Resûlullah: "*Evet! Akan bir nehir üzerinde olsan bile!*" buyurdu.²³⁵

H. Peygamber, görüldüğü gibi: "*Evet! Akan bir nehir üzerinde olsan bile!*" buyurmak suretiyle manaya derinlik kazandırmıştır. Bunun yanında manayı te'kid için bazen yemin etmiş, bazen de yapılan davranışın, cehennemliklerin davranışına benzediğini ifade etmiştir. Abdullah İbn Amr'ın naklettiği şu hadis, Resûlullah'ın yeminle manayı kuvvetlendirmesine örnek olarak verilebilir:

Resûlullah'dan duyduğum her şeyi ezberlemek için yazıyordum. Kureyş beni bundan men etti ve "Resûlullah kızgınlık ve sukûnet hallerinde konuşan birisi iken sen O'ndan işittiğin her şeyi yazıyor musun" dediler. Bunun üzerine yazmayı bıraktım.

Bilahare durumu Resûlullah'a arz ettiğimde, eliyle ağzını işaret ederek şöyle buyurdular: "*Yaz, nefsim kudretinde olan Alla'a yemin olsun ki, buradan haktan başka bir şey çıkmaz.*"²³⁶

H. Peygamber, kendisinin kızgınlık ve sukunet hallerinde, yanlış, hak olmayan sözlerin kendisinden sadır olabileceğini düşünenlere karşı, bu düşüncenin ne kadar yanlış ve yersiz olduğunu vurgulu bir şekilde ifade etmiş ve Abdullah İbn Amr'a yazmasını emretmiştir.

Cehennemliklerin özelliğini zikrederek manayı kuvvetlendirmesine de Ebû Zerr'in kendisiyle ilgili naklettiği şu hadisi örnek olarak serdedebiliriz:

Ebû Zerr anlatıyor: Ben yüzükoyun yatar vaziyette iken Resûlullah yanıma geldi. Ayağıyla bana dürtüp: "*Ey Cüneydib, bu yatış, cehennem ehlinin yatışıdır*" buyurdu."²³⁷

1.2. Beden Dilini Kullanarak Hataları Düzeltme Metodu

"İnsanların duygu, düşünce, istek, ihtiyaç ve ruhsal zenginliklerini paylaşmada kullandıkları dil, beden dilidir."²³⁸ "Beden dili, kişiler arasındaki mesafeden, bedene ait her türlü duruş, yöneliş, baş hareketleri, kaş göz işaretleri, yüz ifadeleri, bakış

²³⁵ İbn Mâce, Tahâret 48.

²³⁶ Ebû Davud, İlim 3; Dârimî, Mukaddime 43; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, s. 269.

²³⁷ İbn Mâce, Edep 27.

²³⁸ Mustafa KARATAŞ, **H. Peygamberin Beden Dili**, Nun Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 41.

tarzları, gülme ve ağlama, el, kol ve bacak hareketleri, oturma, kalkma ve yürüme biçimleri, ses tonları, dudak ve dil hareketleri, arkaya ve yana dönme, kucaklaşma, tokalaşma, giyim kuşam, saç, sakal ve her türlü makyaja varıncaya kadar bedene ait pek çok hareketi kapsamaktadır.”²³⁹ Kimi eserlerde ses tonu ve mimikler takrir metodu içerisinde değerlendirilmiştir.²⁴⁰ Ancak bunlar beden dilinin kapsamında değerlendirildiği için, bunları “beden dilini kullanarak hataları düzeltme metodu” başlığı altında incelemeye çalışacağız.

Günlük hayatımızdaki ilişkilerde, en önemli görevi sözlü ve yazılı dil değil, duygu ve heyecanlarımızı ifade eden sözsüz iletişim yüklenir. Yüz ifadelerimiz, bedenimizin duruşu, el-kol hareketlerimiz, sesimizin tonu bir kimseye nasıl duygular içerisinde olduğumuzu ifade eder. “Psikologlar, normal koşullar altında günlük insan ilişkilerinde, mesajın %85’inin sözsüz iletişim aracılığıyla anlatıldığını söylemektedirler. Geriye kalan %15’lik kısım sözle ifade edilir.”²⁴¹

Hz. Peygamber’in ilgili hadislerini incelediğimizde, beden dilinin bazen söze hacet kalmayacak kadar kuvvetli bir anlatım ve kesin bir çözüm ortaya koyduğunu gördük. Hz. Peygamber’in Hudeybiye’de yaşadığı olay bunun en açık örneklerindedir.

Hadis epeyce uzundur; bu yüzden sadece konuyla ilgili kısmı kaydediyoruz. Urve İbn Zübeyr, el-Mısver İbn Mahrame ile Mervân İbn Hakem birbirlerini doğrulayarak şunları naklederler:

Resûlullah (Hudeybiye) barış andlaşmasının yazım ve imzasını bitirip ayrıldığı zaman, sahâbîlere: “*Haydi artık kalkın, kurbanlarınızı kesip, başlarınızı tıraş edin!*” buyurdu. Vallâhî sahâbîlerden bir kişi olsun kalkmadı. Hattâ Resûlullah bu emri üç defa söyledi. Sahâbîlerden hiçbirisi kalkmayınca, Resûlullah zevcelerinden Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve sahâbîlerden gördüğü kayıdsızlığı (söz dinlememeyi) ona söyledi. Mü'minler'in annesi Ümmü Seleme: “Ey Allah'ın Peygamberi! Sen bu emri yerine getirmek istiyor musun? O hâlde şimdi dışarı çık, sonra tâ kurbanlık develerini kesinceye ve berberini çağırıp, o seni tıraş edinceye kadar sahâbîlerinden hiçbirisine

²³⁹ Karataş, a.g.e., ss. 43-44.

²⁴⁰ Örneğin Abdullah ÖZBEK “Bir Eğitimci Olarak Muhammed” kitabında, ses tonu, jest ve mimikleri takrir metodu başlığı altında değerlendirmiştir. Bkz. Özbek, a.g.e., ss. 137-143.

²⁴¹ Karataş, a.g.e., s. 49.

bir kelime bile söyleme!” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ümmü Seleme validemizin yanından çıktı ve sahâbîlerinden hiçbiri ile konuşmayarak, umre ibâdetlerini yerine getirdi. Kurbanlık develerini kesti ve berberini çağırıp tıraş oldu. Sahâbîler Hz. Peygamber'i bu hâlde görünce, onlar da hemen kalkarak kurbanlarını kestiler, birbirlerini tıraş etmeye başladılar, hattâ (icâbet çabukluğunun meydana getirdiği sıkışıklıktan) neredeyse birbirlerini (ezeceklerdi) öldüreceklerdi.²⁴²

İbn Mâ'ce'nin rivayetinde, Resûlullah'ın yanında bulunduğu zevcesi Hz. Âişe'dir. Buhârî'den almış olduğumuz rivayette de Hz. Ümmü Seleme denmektedir. Ancak İbn Mâ'ce'den gelen hadisin senedinde Ebû İshâk vardır ve bu kişi, âhir ömründe ihtilât sahibidir. Hadisi ihtilâtından önce mi, sonra mı olduğu hususunda ise tevakkuf edilmiştir.²⁴³ Bu sebeple Buhârî hadisi tercih edilmiştir.

Bu emre uymayanlar arasında Hz. Ömer de vardır. Hatta aynı rivayetin devamında Hz. Peygamber'e itirazı vardır. Bu itirazın sebebi ise, hakkın daima üstün geleceğine inanarak, yaptıkları anlaşmanın dinleri için bir alçaklık olduğunu düşünmeleridir. Başta Hz. Ömer olmak üzere böyle bir anlaşma yapılmasını ashabın zihni almıyordu.²⁴⁴

Hz. Peygamber, emrini tekrar etmesine rağmen sahabenin bu emre uymaması Hudeybiye barış anlaşmasında cereyan eden olaylar ve anlaşma maddelerinin zâhiren müslümanların kötülüğüne gibi görünmesinden duydukları üzüntü ve keder sebebiyledir. Hz. Peygamber'in sözel uyarılarına cevap vermeyen ashab, O'nun davranışına, sünnetine icâbette o kadar hızlıdır ki, neredeyse birbirlerini ezeceklerdi. Hatalarını ashaba fark ettiren Hz. Peygamber'in beden dilidir. Burada beden dilinin sözden daha etkili olduğu açıkça görülmektedir.

Başka bir örnek de şöyledir: Abdullah İbn Abbas şöyle demiştir: Resûlullah deve üzerindeydi. Fadl İbn Abbas, Resûlullah'ın terkisindeydi. Haş'am kabilesinden genç bir kadın Resûlullah'a geldi. Bu sırada Fadl kadına, kadın da Fadl'a bakmaya başladı. Hz. Peygamber de Fadl'ın yüzünü (eliyle kadından) başka tarafa çevirdi.

²⁴² Buhârî, Şurût 15; İbn Mâce, Menasik 41; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, s. 286.

²⁴³ Sindî, Muhammed İbn Abdulhâdî, Ebu'l-Hasan, Nüreddin, **Sünen-ü İbni Mâce bişerhi's-Sindî**, (Thk. Halil Me'mûn Şihâ) Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, c. III, s. 452; Bûsirî, Ebu Abbas Şihâbüddîn Ahmed İbn Ebubekir, **Misbâhü'z-Zücâce fî Zevâidi İbn Mâce**, (Thk. Muhammed Müntekâ Kışnâvî), Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, H. 1403, c. III, s. 199.

²⁴⁴ Bünyamin ERUL, **Sahabenin Sünnet Anlayışı**, TDV. Yayınları, Ankara, 1998, s. 127.

Kadın:

Yâ Resûlallah! Allah'ın kulları üzerine farz kıldığı hacc ibadeti, babama ihtiyarken erişti. O deve üzerinde sabit duramaz. Binâenaleyh kendisine (vekâleten) ben hacc edebilir miyim? diye sordu.

"Evet, vekâleten hacc edebilirsin!" diye cevap verdi. Bu suâl ve cevap, Veda Haccı sırasında meydana geldi.²⁴⁵

Hz. Peygamber'in beden dilini kullanma tarzlarından birisini de Hz. Âişe'nin yaşadığı şu olayı örnek verebiliriz: Hz. Âişe anlatıyor: Yanımda oturan bir erkek olduğu halde, Resûlullah odama girdi. Bu hâl, ona bir hayli ağır geldi [ve rengi değişti], öfkesini yüzünden okudum. Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bu benim sütkardeşimdir!" dedim.

"Siz kadınlar sütkardeşlerinizi iyi düşünün! Çünkü sütkardeşliği, açlık (dönemi)²⁴⁶ sebebiyle oluşur!" buyurdular.²⁴⁷

Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in yüzünün değişmesinden, kendisine kızdığını anlaması, Hz. Peygamber'in hataları bazen beden diliyle düzelttiğini gösteren delillerdendir. Kaldı ki, Hz. Peygamber'in yüz ifadesinin değişmesiyle ilgili daha pek çok hadis vardır.

1.3. Soru Sorma Metodu (İstifhâm-ı İnkârî)

Soru sorma metodu, eğitim tarihinde kullanılan soru-cevap metoduyla karıştırılmamalıdır. Zira bu metot, eğitim-öğretimle ilişkisi olmakla birlikte, eğitimdeki soru-cevap metodundan farklıdır. Çünkü soru-cevap metodunda, muhataba bir şeyi öğretme ve tartışmaya imkân hazırlama vardır.²⁴⁸ İstifhâm-ı inkârî metodunda ise, kinayeli bir şekilde karşı tarafın davranışının hatalı olduğu bildirilir. Herhangi bir şekilde tartışmaya mahal yoktur. Hatayı düzeltmek, öğretme sınıfına

²⁴⁵ Buhârî, Hac, 1.

²⁴⁶ “ من المجاعة ” lafzından kasıt, bebeğin sütle doyduğu ve sütten başka bir şey yemediği, küçüklük dönemidir. Zira sütkardeşliğinden meydana gelen haramlık, kan bağıyla meydana gelen haramlık gibidir. Hz. Peygamber bu hadiste, sütkardeşliğinin sabit olup olmadığından emin olması için bu şekilde hitap ediyor. Bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, c. IX, s. 138; El-Azîmâbâdî, a.g.e., c. VI, ss. 60-61.

²⁴⁷ Buhârî, Nikâh, 22, 33, 117, Meğazî 15; Müslim, Rada, 32, Cihâd 119; Ebû Davud, Nikâh, 6, 8; Nesâî, Tahâret 143; İbn Mâce, Nikâh 34; Dârimî, Nikâh 52; İbn Hanbel, Müsned, c. I, ss. 82, 99, 114, 115, 126, 132, 138.

²⁴⁸ Özbek, a.g.e., s. 147.

dahil bir mefhum olmakla birlikte, uygulama şekli bakımından diğerinden ayrılır. Burada soruyu soran sadece hatayı düzelten Hz. Peygamber'dir. Diğerinde ise, soruyu öğretmen de, öğrenci de sorabilir. İstifhâm-ı inkârî, muhatabın davranışını men etmek, davranışının hoş olmadığını ifade etmek için yapılır. Hadis mecmualarında yüzlerce örneği var. Birkaçı şöyledir:

Abdurrahman İbn Ebî Ukbe, babası Ebî Ukbe'den naklediyor. Babası Ebû Ukbe şöyle anlatıyor: "Resûlullah ile birlikte Uhud Savaşı'na katıldım. Müşriklerden bir adama darbeyi indirdim ve: "Al, bu sana benden, ben İranlı bir köleden!" dedim. (Sözlerimi işitmiş bulunan) Resûlullah bana doğru baktı ve: "*Niye, ben Ensarî bir köleyim demedin?*" buyurdu.²⁴⁹

Bir diğer dikkat çekici örneği de Hz. Âişe anlatıyor: Bedevilerden bir takım insanlar Resûlullah'ın yanına geldiler de:

"Siz çocuklarınızı öper misiniz?" dediler. Onlar da:

"Evet!" cevâbını verdiler.

"Lâkin biz vallahi öpmeyiz" dediler. Bunun üzerine Resûlullah:

"*Allah sizden rahmeti aldıysa ben ne yapabilirim?*" buyurdu.²⁵⁰

Hız. Peygamber'in soru sorarak hataları izale ettiğini gösteren hâdiselerden biri de Muaz İbn Cebel'in imamlığıyla ilgili hâdisedir. Cabir bunu şöyle nakleder:

Muâz İbn Cebel Resûlullah'la birlikte namaz kılar, sonra gelir, kavmine imamlık yapardı. Bir gece Resûlullah'la birlikte yatsıyı kıldı. Sonra kavmine geldi ve onlara imamlık yaptı ve Bakara sûresiyle kıraate başladı. Bir adam cemaatten ayrılarak selam verdi. Namazını tek başına kılarak çekip gitti. Adama:

"Ey filan, nifak mı çıkarıyorsun?" dediler. Adam:

"Vallahi hayır, Resûlullah'a gidip (Muâz'ın yaptığı) haber vereceğim." dedi. Yanına varıp:

²⁴⁹ İbn Mâce, Cihâd 13; İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 295.

²⁵⁰ Müslim, Fedâil, 64; Ebu Hureyre'nin bir rivayetinde de Akra' İbn Habis'in "çocuklarımı hiç öpmedim" demesi üzerine Hz. Peygamber "*Merhamet etmeyene merhamet edilmez*" buyurmuştur. Bkz. Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 65; Tirmizî, Birr 12; Ebû Davud, Edeb, 156.

"Ey Allah'ın Resûlü, biz sulama devesi besleyen insanlarız. Gündüz çalışırız. Muâz sizinle yatsıyı kıldı. Sonra bize gelip Bakara sûresi ile namaz kıldirmaya başladı" dedi. Resûlullah Muâz'a yönelerek:

"*Ey Muâz, sen dinden nefret mi ettiricisin? Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Vedduhâ'yı, Vellely izâ yağşa'yı, Sebbihi'sme Rabbike'l-a'lâ'yı oku*" buyurdu.²⁵¹

1.4. Temsil Metodu

Temsil, birşeyin benzerini sunmak ya da tasvîrini yapmaktır, yani, teşbih yapmaktır.²⁵² Konunun daha iyi anlaşılması ve zihinlerde yer etmesi için teşbihlere başvurulur. Burada kastedilen temsil de, insanların her türlü hatalı durumlarını, kendilerinin farkına varması için, hoşlanmayacakları tarzda temsil edilmesi, teşbih edilmesidir. Burada şunu da ifade etmekte yarar vardır. Hz. Peygamber teşbih ve temsillerini, o günün insanların bildiği değer ölçüleri çerçevesi içinde yapmıştır.²⁵³ Hz. Peygamber'in hem sahabenin faziletine dair yaptığı teşbihlerini, hem de hatalı durumlarını eleştirirken yaptığı teşbihlerini kendi zamanına göre düşünmek gerekir.

Hz. Peygamber, eşi Hz. Âişe hakkında övgüde bulunurken "*Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir*"²⁵⁴ buyurması buna örnektir. Günümüzde bu sahada çalışma yapmayan kişiler, buradaki teşbihle elde edilen mana vurgusunu idrak edemeyebilirler. Ancak, o toplum bunu idrak etmiş ve Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber yanındaki değerini kavramışlardır.

Hz. Peygamber gördüğü hataları düzeltirken önemine dikkat çekmek, zihinlere davranışın hata olduğunu nakşetmek için zaman zaman teşbih ve temsile başvurmuştur. Hadislerde pek çok örneğini bulmak mümkündür. Hz. Âişe'nin rivayet ettiği Hint İbn Utbe ile ilgili durum buna örnek teşkil etmektedir:

Hint Bintu Utbe, Hz. Peygamber'e:

"Ey Allah'ın Resûlü, bana biat ver!" diye talepte bulunmuştu. Kendisine:

²⁵¹ Buhârî, Edeb 74, Ezân 60,63; Müslim, Salât 178, 179; Ebû Davud, Salât 124; Nesâî, İmâmet 39, 41, İftitâh 63,70; İbn Mâce, İkâme 48; Dârimî, Salât 65; İbn Hanbel, Müsned, c. III, ss. 124, 299, 300, 308, 369. Geniş bilgi için bkz. Âşık, İbadette Aşırılık, s. 68.

²⁵² Muslihittin Mustafa, **Ahterî kebîr**, Der saâdet, 1310, s. 414, "temsîl" mad.

²⁵³ Özbek, **a.g.e.**, s. 172.

²⁵⁴ Buhârî, Fedâilü's-Sahabe 30; Müslim, Fedâilü's-Sahabe 89.

"Hayır, şu ellerini değiştirmedikçe senden biat almayacağım. Ellerin tıpkı vahşi hayvanların ayağı gibi!" cevabını verdi.²⁵⁵

Rivâyette adı geçen Hint, Ebû Süfyân'ın zevcesi ve Muâviye'nin annesidir. Mekke'nin fethi sırasında kocası ile birlikte müslüman olmuştur. Hz. Peygamber eski nikâhları ile evliliklerini ikrâr etmiş, yeni bir nikâhı gereksiz görmüştür. Bu benzetmeyle ellerine kına yakmasını gerekli görmüştür. Görüldüğü üzere, ellerine kına vurmadan biat almamıştır.²⁵⁶

Hız. Peygamber bazen bir tavrın ne kadar hatalı olduğunu, mubalağalı bir şekilde ifade etmek için, bunu şeytana nisbet etmiştir. Zira kötü şeylerin şeytana nisbet edilmesi Kur'ân'da da görülen bir üslûptur. Allah "Biz onu (zakkumu) zalimler için bir fitne (imtihan) kıldık. Zira o, cehennem dibinde bitip yetişen bir ağaçtır. Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir."²⁵⁷ buyurarak zakkum ağacının tomurcuklarını, şeytanların başlarına benzetmiştir. Hadislerde de benzer örnekler vardır. Atâ İbn Yesâr'dan gelen rivayet buna örnek verilebilir:

Resûlullah'a saçı sakalı karmakarışık bir adam gelmişti. Efendimiz, ona (eliyle) işaret buyurarak, sanki saçını islâh etmesini emretmişti. Adam bunu yapıp sonra tekrar geri geldi. Resûlullah: "Şu hal, sizden birinizin tıpkı bir şeytan gibi başı(ndaki saçlar) karmakarışık vaziyette gelmesinden daha hayırlı değil mi?" buyurdular.²⁵⁸

Resûlullah'ın burada, saçı bakımsız karmakarışık olan kimseyi şeytana benzetmesi, Araplarda bu tür benzetmenin yaygın olmasındandır. Zira Araplar'da bir kimse, bir şeyin kötü ve çirkin oluşunu mübalağalı bir şekilde ifade etmek istediğinde, bunu şeytana nisbet ederdi.²⁵⁹

1.5. Tartışma Metodu

"Tartışma, bir konu ya da problem üzerinde birlikte düşünerek mümkün olan çözüm yolunu aramaktır. Tartışmanın amacı, bir konuya değişik açılardan bakabilme gücünün kazandırılmasıdır. Bu açıdan istişare de bir tür tartışmadır."²⁶⁰ Hz.

²⁵⁵ Ebû Davud, Tereccül 4.

²⁵⁶ El-Azîmâbâdî, a.g.e., c. XI, ss. 222, 223.

²⁵⁷ Saffât, 63, 64, 65.

²⁵⁸ Muvatta, Şa'ar 7.

²⁵⁹ Taberî, Muhammed İbn Cerir Ebû Ca'fer, **Tefsîr-i Taberî** (Camîu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001, c. XII, s. 7268.

²⁶⁰ Özbek, a.g.e., s. 175.

Peygamber hataları düzeltirken bu yolu da kullanmıştır. Zira O, gördüğü hataları düzeltmek için kendi zamanında var olmayan pek çok metodu keşfetmiş ve bunu uygulamıştır. Hz. Peygamber'in uyguladığı eğitim metodlarını insanlık yirminci yüzyılda ulaşabilmiştir. Hz. Peygamber'in uyguladığı eğitim prensipleri, günümüz pedagoji ilkeleriyle hiç çelişmemiştir.²⁶¹

Hz. Peygamber'in düzelttiği hata, bazen davranış olur, bazen inanç olur, bazen de zihniyet ve düşünce olur. Özellikle düşünceyle ilgili hataları düzeltirken tartışma metodunu kullanmış ve muhatabını aciz bırakarak, düşüncesinin yanlış olduğunu ve düşünce sonucu yapılacak eylemin de yanlış olacağını ortaya koymuştur. Konuyla ilgili epeyce örnek saymak mümkündür.

Hz. Peygamber Huneyn savaşından sonra müellefe-i kulûp'tan olan Kureyş'ten bazılarına biraz fazlaca mal vermişti. Ensâr'a ise hiç vermemiştir. Ensâr nefislerinde bu durumla ilgili bir huzursuzluk hissetti. Ensâr ve Resûlullah arasında geçen diyalogları tartışma metodu olarak değerlendirmek mümkündür.²⁶²

Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

Hz. Peygamber, Kureyş'e ve Arap kabilelerine bu ganimetlerden verince, (kendilerine vermeyince) Ensâr arasında içinde bir sıkıntı hissetmeyen kalmadı. İçlerinde dedi kodu çoğaldı ve birisi şöyle dedi: "Resûlullah kendi kavmine kavuştu" bunun üzerine Sa'd İbn Ubâde Resûlullah'ın yanına girerek "Yâ Resûlallah! Elde ettiğin bu ganimet hususunda yaptığından dolayı Ensâr nefislerinde sana karşı (hoş olmayan bir duygu) bir şey hissetti. Onu kavmine taksim ettin ve Arap kabilelerine büyük ikramlar verdin. Fakat Ensâra bundan bir pay düşmedi." Resûlullah "*Ey Sa'd! Bu konuda sen ne düşünüyorsun?*" diye sordu. Sa'd "ben de kavimimden bir adadım ne diyebilirim ki!" dedi. (Sanki kendisinin de aynı duygular içinde olduğunu ifade ediyor.) Resûlullah "*kavmini şu alanda topla*" dedi. Sa'd da Ensârı bu alanda topladı. Ravi Ensârın, muhacirlerden bir kısmının onların arasına girmesine izin verdiklerini diğer bir kısmını da geri çevirdiklerini söyledi. Onlar toplanınca Sa'd O'na gelip "bu topluluk senin için burada toplandı" dedi.

²⁶¹ Özbek, a.g.e., s. 239

²⁶² Zira bu diyaloglar, tartışma metodu olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Özbek, a.g.e., s. 183.

Resûlullah onların yanına geldi ve Allah Teâlâ'ya hamd ve senâ ettikten sonra Ensâr topluluğuna şöyle hitap etti: “*Ey Ensâr topluluğu! Sizin nefsinizde hissedip bana ulaşan bu söz nedir? Siz sapıklık içindeyken ben size gelmedim mi? Allah sizi benimle hidayete erdirmemi mi? Siz fakirdiniz, Allah sizi benimle zengin kılmadı mı? Siz birbirinize düşman iken Allah sizin kalplerinizi kaynaştırmadı mı?*”

Ensâr topluluğu “Allah ve Resûlü, lutuf ve ihsan sahibidir.” Hz. Peygamber “*Ey Ensâr Topluluğu! Bana cevap vermeyecek misiniz?*” dedi. Onlar” Ey Allah’ın Resûlü! Allah ve Resûlü lutuf ve ihsan sahibiyken biz sana nasıl cevap verelim!” dedi.

H. Peygamber “Allah’a yemin olsun! *Şayet dileseydiniz, şöyle diyebilirdiniz ve doğru da söylemiş olurdunuz: sen yalanlanmış bir şekilde bize geldin biz seni tasdik ettik, sen terk edilmişsin biz sana yardım ettik, kovulmuşsun biz seni barındırdık, fakirdin biz seni zengin kıldık, bir kavmin kalbini ısındırın diye onlara verdiğimiz dünya malı için siz nefsinizde bir şey mi hissediyorsunuz? Ey Ensâr topluluğu! İnsanların koyun ve deveyle geri dönüp sizin ise Allah Resûlüyle dönmenize razı olmuyor musunuz? Muhammed’in nefsi elinde olan Allah’a yemin olsun ki, hicret olmasaydı ben Ensârdan biri olurum. İnsanlar bir yöne gitse Ensâr ise başka bir yöne gitse, ben Ensârın yolunu tercih ederim. Allah’ım Ensâra, torunlarına ve torunlarının torunlarına merhamet et.*” Ravi: “Ensâr sakalları ıslanınca kadar ağladı ve dediler ki, “biz pay olarak Resûlullah’a razı olduk.” Sonra Hz. Peygamber gitti ve onlar da dağıldı.” dedi.²⁶³

“Hz. Muhammed’in bu şefkat dolu tartışması, şu özellikleri ihtiva etmektedir:

1 Hz. Muhammed Ensâr’ın kalbindeki sevgiyi harekete geçirmiştir. Böylece onlara Allah ve Resûlü her şeyden üstün gelmiştir.

2 Hz. Muhammed burada, duyguları tahrik etmek için Kur’ân’ın soru metodunu kullanmıştır. Sanki bu üslup, Duha sûresinden iktibastır.²⁶⁴

²⁶³ İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 76; Heysemî, Nureddin Ali İbn Ebu Bekir, **Mecme’u’z-Zevâid Ve Menbe’u’l-Fevâid**, (Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1994, c. IX, ss. 762-764.

²⁶⁴ “O (Rabbin), seni yetim bulup barındırmadı mı? Şaşımış bulup da yol göstermedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi?” Duhâ, 6-8.

3 Hz. Muhammed onların beşer olduklarını; melek olmadıklarını nazarı itibara almıştır. Bu sebepten onların da bir şeyler söyleyerek kendilerini müdafâ etmelerini istemiştir. Ama bunu yapmaktan utandıklarını görünce, onların vekili olarak onları savunmuştur. Ta ki, kalplerinde herhangi bir şüphe kalmasın!...”²⁶⁵

Numan İbn Beşir, babasının yalnızca kendisine bağışta bulunmak istediğini ve Hz. Peygamber’i bu kararına şahit yapmak istediğini ve sonra olanları şöyle anlatır: Hz. Peygamber önce bütün çocuklarına verip vermediğini sorar. “Hayır” cevabını alınca: “*Sana iyilik etmede hepsinin eşit olmasını ister misin?*” der.

Babası “Evet” der. Hz. Peygamber de “*O halde ben şahit olmuyorum*” diye cevap verir. Arkasından da “*çocuklarınız arasında adalet edin*” diye tavsiyede bulunur.²⁶⁶

Bu tartışmada, çok önemli bir konuya anne-babaların dikkatleri çekilmiştir. Buna göre ebeveyn, çocuklarını isyan ettirecek yollara başvurmamalıdır. Çünkü adaletsizliğe karşı tepki, fitrîdir. Genel itibarıyla günümüzde anne-baba ve çocuklar arasında oluşan sıkıntıların temel sebeplerinden birini, çocuklar arasında yapılan adaletsizlik oluşturmaktadır. Hz. Peygamber bu tür davranışları onaylamamıştır. Kimi rivayetlerde de “*bağıştan dön*”²⁶⁷ ifadesiyle, bu durumu net bir şekilde ortaya koymuştur.

1.6. İknâ Metodu

Hz. Peygamber herkesin hatalarını düzeltmiştir. Bunu yaparken de zaman zaman iknâ metodunu kullanmıştır. Hatta iknâ metodunu, hataları düzeltirken ilk başvurduğu yöntemlerden birisi diye zikretsek yerindedir.

İnsanlar farklı kabiliyetlerde yaratılmışlardır. İhtiyaçları ve ilgileri de zaman içinde değişiklik arz eder. Bu yüzden bir problemin çözülmesinde, bir hatanın düzeltilmesinde uygulanacak yöntem ve teknikler farklı olacaktır.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber, aynı yaş ve bilgi seviyesinde olan belirli bir gurupla karşı karşıya değildi. Hata yapanların durumları farklı farklıydı. Bunların

²⁶⁵ Özbek, a.g.e., ss. 183-184.

²⁶⁶ Müslim, Hibe 18. Ayrıca bu hadis, Abdullah ÖZBEK tarafından tartışma metoduna örnek olarak verilmiştir. Bkz. Özbek, a.g.e., s. 179.

²⁶⁷ Müslim, Hibe 9.

içinde, genç, çocuk, ihtiyar, köle, efendi, erkek, kadın, cahil ve âlimler vardı. Kimisi çölde yaşıyor, kimisi şehirde... İnsanların düşünme melekeleri de farklıdır. Bununla beraber, insanların iknâ olma düzeyleri de tek düze değildir. Kimisi, Hz. Ebû Bekir gibi, "Hz. Muhammed söylüyorsa doğrudur" der. Bir başkası ise, mucizeler görerek iknâ olur. Kimisi de aklî delillerle iknâ olur.

Hz. Peygamber'in bu metoduna dâir örnek teşkil eden vak'alar pek çoktur. Soyunda siyah çocuk olmadığını söyleyerek, ta'riz yoluyla çocuğunu nefyetmek isteyen kimseye, Hz. Peygamber'in yaklaşımı iknâ metodu açısından oldukça manidardır. Ebû Hureyre olayı şöyle anlatıyor:

Bir adam Resûlullah'a gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim siyah bir çocuğum dünyaya geldi" dedi. (Adam, ta'riz yoluyla çocuğu reddetmek istiyordu.) Resûlullah, onun nefyedilmesine ruhsat vermedi. "*Senin bir deven var mı?*" dedi. Adam: "Evet" deyince: "*Bunların renkleri nasıldır?*" diye sordu. Adam: "Kırmızı!" dedi. Resûlullah tekrar sordu: "*Bunlar arasında boz renkli var mı?*" "Evet!" dedi. Resûlullah: "*Peki bu nereden (geldi)?*" dedi. Adam: "Belki bir damar çekmiştir" deyince, Resûlullah'da: "*Senin oğlun da bir damara çekmiştir!*" buyurdular.²⁶⁸

Kendisi beyaz renkli olan bir bedevînin hanımı siyah renkli bir çocuk doğurunca, bunu hanımının bir başkasından doğurduğu vehmine düşürerek çocuğu nefyetmek ister. Resûlullah'a gelip çok sarih olmayan bir üslupla gayesini ifade eder. Bu bedevînin ismi kaynaklarda Damdam İbn Katade²⁶⁹ olarak zikredilir. Hz. Peygamber de, develerden misal vererek, aynı ta'riz üslubuyla bedevînin yanlış düşüncesini düzeltir. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber bedevînin hatasını, yine bedevînin anlayabileceği bir tarzda misal getirerek düzeltmiştir. Burada Hz. Peygamber, muhatabın bizzat kendisinin hatayı bulmasını sağlamaktadır.

Atâ' İbn Yesâr, devamlı annesinin hizmetini gören bir adamla Hz. Peygamber'in bu metoda örnek olacak nitelikte diyaloglarını şöyle nakletmektedir:

Hz. Peygamber 'e bir adam gelerek sordu:

"Yâ Rasûlallah annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?"

²⁶⁸ Buhârî, Hudûd 41, İ'tisâm 12; İbn Mâce, Nikâh 58; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 279.

²⁶⁹ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî c. IX, s. 443.

"Evet" cevâbını verince adam tekrâr:

"Eğer ben evde onunla berabersem?" Hz. Peygamber:

"İzin iste" dedi. Adam itirazla:

"Ben ona hizmet etmekteyim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah:

"(Öfkeyle): *"Annenden izin iste, onu üryân olarak görmekten hoşlanır mısın?"* dedi. Adam: "Hayır" deyince:

"Öyle ise (her seferinde yanına girerken) annenden izin iste" buyurdu.²⁷⁰

Diyalogun sonucunda Hz. Peygamber, muhatabının düşüncesinin yanlışlığını, akıldan çıkmayacak, kalıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Resûlullah, muhatabının hatasını, onun hatalı düşüncesinin sonuçlarını göstererek iknâ etmiştir.

Hz. Peygamber iknâ metodunda bazen empatiyi kullanmıştır. Bu İslam'ın özünde var olan îsâr anlayışının bir yansımasıdır. Bu anlayış Kur'ân'da kendi nefesine karşı başkasını tercih etmek olarak empatinin en üst örneği verilmiştir. Allah *"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir"*²⁷¹ buyurarak bu gerçeği ifade etmiştir. Empatinin en büyük örneğinin de yine ashab arasında meydana geldiğini görmekteyiz.

Hz. Peygamber de *"Sizden biriniz kendisi için istediği şeyi müslüman kardeşi için de istemedikçe (kamil) mümin olmaz"*²⁷² buyurmak suretiyle İslamda îsâr yani, empatinin önemini anlatmıştır. Hataları düzeltirken de empati tekniğini kullanmıştır.

İknâ etme metodunun empati kurdurma tekniğini en iyi ortaya koyan örnek, zina yapmak istediğini söyleyen gence Hz. Peygamber'in *"annenin zina yapmasını ister misin?"* şeklinde diyalogları ihtiva eden hadistir. Bu hadisi Ebû Umame El-Bahili şöyle anlatıyor:

²⁷⁰ Muvatta, İsti'zân 1.

²⁷¹ Haşır, 9.

²⁷² Buhârî, İman 7.

Bir genç Hz. Peygamber'e geldi ve "Ya Resûlullah! Zina için bana izin ver" dedi. Oradakiler hemen üzerine yürüdüler ve azarlayarak "sus, sus" dediler. Hz. Peygamber "yaklaş" buyurdu. Genç de Hz. Peygamber'in yanına varıp oturdu. Resûlullah ona "annenin zina yapmasını ister misin?" diye sordu. Genç "Allah beni senin yolunda kurban etsin. Hayır, vallahi istemem Ya Resûlullah" dedi. Resûlullah da "diğer insanlar da anneleri için böyle bir şey istemez" buyurdu.

Resûlullah ona "kız kardeşinin zina yapmasını ister misin?" diye sordu. Genç "Allah beni senin yolunda kurban etsin. Hayır, vallahi istemem Ya Resûlullah" dedi. Resûlullah da "diğer insanlar da kız kardeşleri için böyle bir şey istemez" buyurdu.

Resûlullah ona "halanın zina yapmasını ister misin?" diye sordu. Genç "Allah beni senin yolunda kurban etsin. Hayır, vallahi istemem Ya Resûlullah" dedi. Resûlullah da "diğer insanlar da halaları için böyle bir şey istemez" buyurdu.

Resûlullah ona "teyzenin zina yapmasını ister misin?" diye sordu. Genç "Allah beni senin yolunda kurban etsin. Hayır, vallahi istemem Ya Resûlullah" dedi. Resûlullah da "diğer insanlar da teyzeleri için böyle bir şey istemez" buyurdu.

Resûlullah ardından elini gencin üzerine koydu ve şöyle buyurdu: "Allahım! Bunun günahlarını bağışla, kalbini temizle, avretini zinadan koru!"²⁷³

Burada Hz. Peygamber, genci azarlamıyor, ona kızmıyor, onun nefsinin alçaltıcı bir davranışta bulunmuyor. Ancak, istediği şeyin ne kadar yanlış bir şey olduğunu, empati kurdurarak anlatıyor. Genci düşündürerek bu davranıştan tiksindiriyor. Bu tutumuyla daha sonra oluşabilecek bu tür davranışların da önünü kesmiş oluyor. Hz. Peygamber bu metodu kullanarak genci bu isteğinden vazgeçiriyor.

1.7. İkâz Etme Metodu

İkâz etmek daha çok Kur'ân ve hadislerde "inzâr" kelimesiyle ifade edilmiştir. Uyarmak ve sakındırmak anlamlarına gelmektedir. Kur'ân'da 44 yerde, fiil şekliyle uyarma anlamında kullanılmıştır. 33 yerde de "Nezîr" şeklinde ve 12 yerde "Nezîran" şeklinde kullanılmıştır.²⁷⁴ Bu âyetlerden bir kısmında cehennem

²⁷³ İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 257; Heysemî, a.g.e., c. I, s. 341.

²⁷⁴ Çanga, a.g.e., s. 502.

hatırlatılırken, bir kısmında da, Hz. Peygamber'in "Uyarıcı" olarak gönderildiği zikredilmektedir.²⁷⁵

H. Peygamber'in uyarıcılığını sadece Allah'ı, cenneti, cehennemi hatırlatıcı anlamında değil, daha genel bir manada ıslahatın gerçekleştirileceği her alandaki hatanın düzeltilmesi için, yaptığı uyarı anlamında değerlendirmekteyiz. Hz. Peygamber bu görevini yerine getirmiştir. Zira elde hiç başkaca bir delil olmasa dahi, bedevî bir toplumun kısa zamanda medenî bir toplum haline gelmesi, bu görevin yerine getirildiğinin çok açık bir delilidir.

H. Peygamber hataları düzeltirken, ikâz etme metodunu kullanmıştır. Ancak bunu gerçekleştirirken bazen hatanın sonucunu hatırlatarak, bazen ahireti hatırlatarak, bazen de Allah'ı hatırlatarak bunu yapmıştır. Farklı uygulama şekillerinin olmasıyla birlikte, bütün bunları ikâz metodu altında toplamak mümkündür. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in hatalara ikâz ederek müdahale ettiğine pek çok örnek vardır.

Resûlullah'ın terbiyesinde bir çocuk olan Ömer İbn Ebî Seleme şöyle anlatıyor: Resûlullah'ın terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Resûlullah bana ikazda bulundu:

"Evlat! Allah'ın ismini an, sağınla ye, önünden ye!" buyurdu. Bundan sonra hep böyle yedim."²⁷⁶

Çocuk terbiye ederken yaptığı yanlış kendisine buldurmaya çalışmıyor. Çocuk olduğu için zihnî melekesi henüz gelişimini tamamlamamıştır. Bunun yanında çocuğu azarlamıyor ve ona menfî hiçbir cümle sarfetmiyor. Sadece doğruyu kendisine söyleyerek ikâz etmiş oluyor.

Kabîsa İbn Hülb'ün babasından naklettiği hadis buna örnektir: Resûlullah'a bir adamın şöyle sorduğunu işittim: "Bazı yiyecekler var, onları yemekte zorluk çekiyorum, (günah mıdır diye korkuyorum)?"

Resûlullah da cevaben: *"İçinde hiç bir şey sıkıntı olmasın, aksi halde hristiyanlara benzersin."* buyurdu.²⁷⁷

²⁷⁵ Araf, 184, 187; Hûd, 2, 12; Hicr, 89; Fetih, 8.

²⁷⁶ Buhârî, Et'ime 2; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, s. 26.

Bu davranışı devam ettirmesinin sonucunda varacağı saplantı durumunu ifade ederek bundan kurtulması gerektiğini söyleyerek ikâz ediyor. Hz. Peygamber cevaben ona “bunu yapma” veya “İçinde hiç bir şey sıkıntı olmasın” diyerek bırakmaması dikkat çekicidir. Burada önemli olan hususlardan birisi de muhataba, hatasından vazgeçirecek türden sözler sarfetmesidir. Çünkü aslolan hatayı izale etmek, yanlış düşünce ve davranışlardan muhatabı caydırmaktır.

Enes anlatıyor: Hz. Safiyye'ye, Hz. Hafsa 'nın "Yahudi kızı" deyip (alay ettiği) ulaşıyor. Bu sözü işiten Hz. Safiyye ağlıyor. Tam o ağlarken Resûlullah yanına giriyor ve: "Niye ağlıyorsun?" diye soruyor. Hz. Safiyye: "Hafsa bana "Sen Yahudi kızısın!" dedi" diyor. Resûlullah: "Sen bir peygamber kızısın. Senin amcan da bir peygamberdir, ayrıca bir peygamberin de nikâhı altındasın. Öyleyse o sana karşı neyi ile iftihar ediyor ki?" diyerek onu teselli ediyor. Sonra da öbürüne: "Ey Hafsa! Allah'tan kork!" dedi.²⁷⁸

Hadislerde ezvacü'n-Nebî ile ilgili buna benzer, kıskançlık duygusu sonucu varid olan olaylar zaman zaman meydana gelmiştir. Bu hadiste görüldüğü gibi, Hz. Peygamber, mağduru tesellî ediyor. Hz. Hafsa'ya ise “Ey Hafsa! Allah'tan kork!” diyerek ikâz ediyor.

Hz. Peygamber ikâz ederken gayet şefkatlidir. Ashabına karşı merhametlidir. O'nun müminlere karşı merhametli olduğu Allah tarafından da tescillenmiştir. Zira Allah “Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.”²⁷⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber bu görevini yerine getirirken ashabına karşı şefkatli davranmıştır, hatta ikâz ederken de merhametlidir. Öyle hatalı davranışlar olmuştur ki ashab kızdığı halde, Hz. Peygamber hatalı kimseye kızmamış ve ona şefkatle ikâz etmiş ve doğrusunu öğretmiştir. Hz. Muaviye'nin namazda konuşması ve buna karşı Hz. Peygamber'in tavrını buna çok güzel bir örnektir. Olayı Hz. Muaviye şöyle anlatır:

Ben Resûlullah ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hапşırdı. Ben:

²⁷⁷ Ebû Davud, Et'ime 23; Tirmizî, Siyer 16.

²⁷⁸ Tirmizî, Menâkıb 62; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 126.

²⁷⁹ Tevbe, 128.

"Yerhamükallah" dedim. Cemaattakiler bana hoş olmayan bir şekilde baktılar. Bunun üzerine (kızıp):

"Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de betimi yıktı; sadece:

"Namazda insan kelamından (dünyevî) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kıraatıdır!" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, ben câhiliyeden daha yeni çıkmış birisiyim. Allah bize İslam'ı lutfetti ama bizde öyleleri var ki, hâlâ kâhinlere geliyorlar, (bu hususta ne tavsiye edersiniz?)" dedim.

"Sen onlara gitme!" buyurdu. Ben tekrar:

"Bizde (kuşun uçuşuna vs'ye bakarak) uğursuzluk çıkaranlar da var?" dedim. Cevaben:

"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut olan bir (kuruntu)dur. Sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın!" dedi. Ben:

"Bizde, kuma hatlar çizerek fala bakanlar da var?" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Peygamberlerden biri de (kuma) çizgi çizerdi. Kim çizgisini onun çizgisine uygun düşürürse isabet eder!" buyurdu. Ben:

"Benim bir câriyem vardı. Uhud ve Cevâniyye taraflarında koyun otlatırdı. Bir gün öğrendim ki bir kurt peyda olmuş ve sürüden bir koyun götürmüş. Ben bir insanoğluyum, herkes gibi bende öfkelenirim. (Bu hadise yüzünden kızıp) câriyeye bir tokat aşkettim. (Râvi der ki: Bu sözümü işitince) Resûlullah tokadımı fazla buldu, (yakıştıramadı).

"O halde onu âzad etmiyeyim mi?" dedim.

"Bana bir getir hele!" dedi. Ben de câriyeyi ona getirdim. Ona:

"Allah nerde?" diye sordu. Câriye:

"Semâda!" diye cevap verdi. Bu sefer:

"Ben kimim?" diye sordu. O da:

"Sen Resûlullah'sın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Onu âzad et, çünkü mü'mine'dir" buyurdu.²⁸⁰

Hz. Muaviye, Hz. Peygamber'in kendisine karşı tutumuyla ilgili olarak zikrettiği hadiste geçen "Resûlullah namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de betimi yıktı" cümleleri konuyla ilgili olarak çok dikkat çekicidir. Hz. Peygamber "*Namazda insan kelimandan (dünyevî) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kıraatıdır!*" diyerek şefkatle ikâz etmiştir. Hatta Hz. Muaviye, Resûlullah'ın bu tutumundan güç alarak ilave sorular da sormuştur.

1.8. Gösteri Metodu

Gösteri, eğitimde, öğretmenin öğrencilerin önünde bir şeyin nasıl yapılacağını göstermek ya da bir prensibi açıklamak için yaptığı işlemdir.²⁸¹ Gösteri, Hz. Peygamber'in hataları düzeltme metodu olarak ise, hatalı gördüğü bir davranışı bizzat yaparak doğrusunu göstermesidir.

Bununla ilgili en anlaşılır örnek olarak Ebû Said el-Hudri'nin şu rivayeti verilebilir: Hz. Peygamber bir koyunun derisini soyan bir gencin yanından geçti. Ona "çekil de sana göstereyim" buyurdu. Hz. Peygamber elini deri ile et arasına öyle bir soktu ki, kolu koltuk altına kadar kayboldu ve şöyle buyurdu: "Ey genç! Deriyi böyle soy." Hz. Peygamber sonra yoluna devam etti ve abdest almadan insanlara namaz kıldırıldı.²⁸²

Meselâ, Hz. Peygamber namazla ilgili olarak "*benim namaz kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılın*"²⁸³ buyurması da gösteri metoduna açık örneklerdendir. Zira Hz. Peygamber bir gün cemaate namaz kıldırılmak isterken minbere çıkar ve cemaat de O'na uyup namaz kılar. Bundan maksadı, cemaatten herkesin O'nun nasıl namaz kıldığını iyice görmelerini ve O'nun fiilerini, yaptıklarını müşahede edip iyice

²⁸⁰ Müslim, Mesâcid 33; İbn Hanbel, Müsned, c. V, ss. 447- 448

²⁸¹ Özbek, a.g.e., s. 232.

²⁸² Ebû Davud, Tahare 73; İbn Mâce, Zebaih 6.

²⁸³ Buhârî, Ezân 18, Edeb 27, Âhâd 1; Dârimî, Salât 42; İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 53.

kavramalarını sağlamaktı. Nitekim namazı kıldıktan sonra cemaate dönüp bu uygulamasının sebebini şöyle açıklamıştır:

“ *Ey İnsanlar!Minber üzerinde durup size imamlık yapmamın sebebi şu idi: Bana uymanızı iyice sağlamak ve nasıl namaz kıldığımı öğrenmenizi kolaylaştırmak istedim* ”²⁸⁴

Hz. Peygamber abdestin nasıl alınacağını soran kimseye, bizzat abdest alarak göstermiştir.²⁸⁵ Bazı rivayetlerde bu işi üç kez tekrarladığı da kaydedilir.²⁸⁶

Yine bir keresinde Hz. Peygamber sağ eline altın, sol eline de ipek alır, sonra ikisini de kaldırarak “ *Bu ikisi ümmetimin erkelerine haramdır; kadınlarına ise helaldir* ”²⁸⁷ diyerek toplumda oluşan sıkıntıyı gidermek için böyle bir açıklamada bulunmuştur.

Bu örneklerden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber hataları düzeltirken bu metodu en etkin bir biçimde kullanmıştır. Bu metot, hem göze, hem kulağa hitab etmektedir. Dolayısıyla da hataların kalıcı olarak düzeltilmesi ve doğru davranışların toplum hayatına yerleştirilmesi için bu metot, son derece mühimdir.

1.9. Terğîb Ve Terhîb Metodu

Terğîb sözlükte, teşvik etmek²⁸⁸ anlamına gelmektedir. Sözlük anlamdan hareketle Terğîb metodu, hatadan vazgeçirmek için onu meşru ve doğru olana meylettirmektir; Terhîb ise sözlükte, korkutmak demektir.²⁸⁹ Sözlük anlamdan hareketle terhîb metodunu, hatînin hatasından vazgeçmesi için yapılan davranışın dünya ve ahiretteki cezasının kendisine bildirilmesidir, hatırlatılmasıdır.

İnsan yaratılış itibariyle lezzet, nimet ve ferahı sever; sıkıntı ve acı veren şeylerden de korkar. Hz. Peygamber insanların hatalarını ıslah etmede, onların bu temel özelliklerinden faydalanmıştır. Ceza ise her şahıs için zarûrî değildir. Kimi

²⁸⁴ Buhârî, Cum'a 26.

²⁸⁵ Ebû Davud, Tahâret 51.

²⁸⁶ İbn Mâce, Tahâret 48.

²⁸⁷ Ebû Davud, Libâs 10; Tirmizî, Libâs 1; Nesâî, Zînet 40; İbn Mâce, Libâs 19. Ali YARDIM, altın ile ilgili eserinde bu hadisi, Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde rivayet etmediklerini zikretmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ali YARDIM, **İslâm'da Altın Yüzük Kullanımı**, Damla yayınevi, İstanbul, 1998, s.7. yine altın yüzük yasağının arka planı, gerekçesiyle ilgili bkz. Yardım, **a.g.e.**, ss. 31-35.

²⁸⁸ İbn Manzûr, **a.g.e.**, c. 5, s. 254; Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed İbn Yakub eş-Şîrâzî, **Kâmûsü'l-Muhît**, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, Mısır, 1980, c. I, s. 76.

²⁸⁹ İbn Manzûr, **a.g.e.**, c. 5, s. 337; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, c. I, s. 74.

insana bir örnek ve öğüt yeter, hayatı boyunca cezaya ihtiyaç duymaz. Bütün insanlar böyle değildir. İnsanların ferdî farklılıkları mutlaka vardır. Meselâ bazı insanlar vardır ki, bir değil bin defa nasihat verilse, aldırış etmez. Bunlar da cezayı hak ederler. Hz. Peygamber'in eğitim metodunda ceza ilk akla gelen bir uygulama değildir. Öncelikle hâtî'ye, örnek davranışlar gösterilir. Eğer yola gelmezse, öğüt verilir, hayra davet edilir ve yola gelmesi, kendisini düzeltmesi ümit edilerek sabredilir²⁹⁰, sonra terhîb metodu uygulanır. Bundan sonra azarlanır. Bununla da doğru yola dönmezse uygun olan ceza verilir.

Kur'ân ve hadislerde terğîb ve terhîb örnekleri pek çoktur. Kur'ân'dan terğîbe örnek şöyledir: *"Doğrusu ben, kendini Allah'a verenlerdenim" diyen, yararlı iş işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır? İyilik ve fenalık bir değildir. Ey inanan kişi: Sen, fenalığı en güzel şekilde sav; o zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün*"²⁹¹

Kur'ân'dan Terhîbe örnek ise *"İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir. Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Düşünesiniz diye gerçekten, size âyetleri açıkladık*"²⁹² âyeti gösterilebilir.

Genel manada terğîb ve terhîbe pek çok örnek vermek mümkündür. Ancak burada Hz. Peygamber'in bu metodu kullanarak bir hatayı nasıl düzelttiğini gösteren hadisleri alacağız. Böylece de hangi hatayı hangi methodla ıslah ettiği zihinlerde daha belirgin hale gelecektir.

Örneğin, ezan okunurken alay eden gence, Hz. Peygamber'in yaklaşımı dikkatlere şâyandır. Abdullah İbn Muhayrız şöyle anlatıyor:

Ebû Mahzûre, kendisini Suriye'ye göndermek üzere hazırlarken, Abdullah, Ebû Mahzûre'ye şöyle dediğini anlatıyor: "Ey amcacığım! Ben Suriye'ye gidiyorum ve senin ezan okuyuşunun (hikâyesini) soruyorum." Ravi, bunun üzerine Ebû

²⁹⁰ Özbek, a.g.e., s. 233.

²⁹¹ Fussilet, 33-34.

²⁹² Hadid, 16.

Mahzûre'nin şunu anlattığını belirtir: "Ben bir grupla birlikte yola çıkmıştım. Epey bir yol almıştık. Resûlullah'ın müezzini Hz. Peygamber'in yanında namaz için ezan okudu. Biz de müezzinin sesini Resûlullah 'a arkamız dönük olarak işittik.

Biz onun sesini alaylı alaylı tekrar edip yansılдық. (Bu yaptığımızı) Resûlullah işitti. Bize bazı kimseler yollayarak yanına çağırtdı, önüne oturttu ve: "*Kulağıma kadar gelen ses hanginizin?*" dedi. Arkadaşlarım beni işaretlediler. Doğru da söylediler. Resûlullah, onları geri çevirdi, beni alıkoydu. Sonra bana: "*Kalk ezan oku!*" dedi. Doğrudum. (Ezanı bilmediğimden) öyle mahçup olmuştum ki, o anda nazarımda Resûlullah'tan ve yapmamı emrettiği şeyden daha menfur bir şey yoktu. Resûlullah'ın önünde doğrulmuş, öyle kalmıştım. Bunun üzerine Resûlullah, ezanı kendisi bana okudu. Arkadan: "*Haydi söyle!*" dedi. Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, eşhedü en la ilahe illallah, eşhedu en la ilahe illallah, eşhedü enne Muhammede'r-Resûlullah, eşhedü enne Muhammede'r-Resûlullah!" Sonra bana şunu söyledi: "*Sesini yükselt*". Eşhedü en la ilahe illallah, eşhedu en la ilahe illallah, eşhedü enne Muhammed'r-Resûlullah, eşhedu enne Muhammede'r-Resûlullah, hayye ala'ssalati, hayye ala'ssalah, hayye ale'lfelahi hayye ale'lfelah. Allahuekber Allahuekber, la ilahe illallah!" Sonra, ezanı bitirince beni çağırdı ve bana içerisinde gümüş para bulunan bir çıkın verdi. Sonra elini Ebû Mahzûre'nin alnına koydu, arkadan yüzüne kaydırtdı, sonra göğsü üzerine götürdü, sonra ciğerinin üzerine kaydırtdı. Sonra Resûlullah'ın mübarek eli, Ebû Mahzûre'nin göbeği üzerine ulaştı. Sonra Resûlullah: "*Allah seni mübarek kılsın, Allah sana bereket yağdırsın*" dedi. Ben de: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana Mekke'de ezan okumamı emir buyursanız?" dedim. "*Haydi emrettim!*" buyurdular. Derken içimde Resûlullah'a karşı duyduğum bütün kötü hisler kayboldu. Yerine Resûlullah sevgisi doldu. Hemen Resûlullah'ın Mekke'deki valisi Attab İbn Esid'in yanına geldim. Resûlullah'ın emri sebebiyle Attab'ın yanında namaz için ezanı ben okudum.²⁹³

Hız. Peygamber'in bu örnek tavrı sonucu Ebû Mahzûre'nin içinden Resûlullah ve emrettiği şeyin oluşturduğu menfur duygular yok oluyor; yerine, Resûlullah sevgisi alıyor. Hadisteki ifadelerden, Ebû Mahzûre ve arkadaşlarının kalbine imanın tam yerleşmediği söylenebilir. Zira imanın kalbine yerleştiği kimsede, Resûlullah ile

²⁹³ İbn Mâce, Ezân 2; İbn Hanbel, Müsned, c. III, 409.

ilgili menfi hiçbir duygu olmaz. Hz. Peygamber Ebû Mahzûre'ye karşı, oldukça yumuşak davrandı. Gönlünü hoş etti ve ezan okuttuktan sonra kendisine gümüş bir çıkın vererek kalbini kazandı. (Müellefe-i kuluba yapıldığı gibi.) Kendi isteği üzerine sorumluluk ve değer vererek onun hatadan dönerek, ezana olan rağbetini artırdı.

Başlangıçta ezanla alay eden bir kişi Resûlullah'ın kendisine uyguladığı metot ve gösterdiği tavır sonucu, ezana rağbet eden bir kimse haline geldi. Hatta kaynaklarda sesinin güzel olduğu zikredilir.²⁹⁴ Hz. Peygamber bu güzel sesli sahabinin kalbini kazanarak, onu müezzini yapmıştır.

1.10. Nasihatla Hatayı Düzeltme Metodu

“Nush” kavramı, muhatabın yararına olan bir işi veya sözü araştırıp bulmaktır.²⁹⁵ “Nasîhat” kelimesi de aynı kökten kullanılan bir isimdir.²⁹⁶ Buradan hareketle, nasîhatı, muhatabın yararına olacak şeyi, kendisine öğütlemek diye tarif edebiliriz. Nasîhat, aynı zamanda muhataba, hayrı hatırlatmak ve doğruya yöneltmektir.

İnsanların sözlerden etkilenme kabiliyeti vardır ve Hz. Peygamber “Nasihati” hataları düzeltmede bir araç, metot olarak kullanmıştır. Nasihat eden kimse, Hz. Peygamber gibi inananları tarafından son derece sevilen bir kimse olduğunda ise, bu etkilenme daha da yüksek olur.

Kur'ân'da Allah Teâlâ Resûlüne, öğüt vermesi ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “*O halde (Resûlüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin.*”²⁹⁷; “*Öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir.*”²⁹⁸; “*(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır.*”²⁹⁹ Bu âyetlerde Hz. Peygamber'in öğüt verici olduğu vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber'in nasihat yöntemi, Kurân'ın öğüt yöntemiyle benzeşmektedir. Kur'ân'daki öğüt metodunun öne çıkan başlıca özellikleri şunlardır:

²⁹⁴ Zehebî, şemseddin Muhammed İbn Ahmed İbn Osman, **Siyeru E'lâmi'n-Nubelâ**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998, c. III, s. 117; Zirikî, Hayreddîn İbn Mahmud İbn Muhammed İbn Ali İbn Fâris, **el-E'lâm Kâmûs-u Terâcimi Lieşher'ir-Ricâli Ve'n-Nisâi Mine'l-Arabi Ve'l-Müst'eribîn Ve'l-Müsteşrikîn**, Dâru'l-İlmi Lilmelâyîn, Beyrut, 2002, c. II, s. 31.

²⁹⁵ İsfehânî, **a.g.e.**, s. 494.

²⁹⁶ Râzî, **a.g.e.**, s. 662.

²⁹⁷ Ğâşiye, 21.

²⁹⁸ Zâriyât, 55.

²⁹⁹ Nahl, 125.

1) Nasihat, nasihat edilen kişiyi zarardan sakındırmak kastıyla ve karşılık beklemeden yapılır. Menfaat olduğunda nasihat etkisini kaybeder. Allah, Resûlü'nün bu metodu benimsemesini isteyerek şöyle hitab eder: "*De ki: Buna karşılık, sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmanız) dışında herhangi bir ücret istemiyorum.*"³⁰⁰

2) Öğütlerde sürekli olarak; ölüm, hastalık, hesap günü hatırlatılır.

3) Hz. Peygamber'den yumuşak davranması istenmiştir. Zira Allah, "*O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi*"³⁰¹ buyurarak bunu istemiştir.

Yerinde bir nasihat, ahlaki olgunlaştırmak, davranışları değiştirmek ve iyi huylar kazandırmak için vicdanları müsbet yönde etkiler. Hz. Peygamber'in hataları düzeltirken takındığı tavra baktığımızda, bunları aynen uyguladığını müşahade etmekteyiz. Bununla ilgili pek çok örnek var. Bunlardan birkaçını örnek olarak zikrederim:

Râfi İbn Amr anlatıyor: Ben (küçükken) Ensâr'ın hurmalarını taşıyordum. Beni yakalayıp Resûlullah'a götürdüler.

"*Ey Râfi' niye başkasının hurmalarını taşıyorsun?*" dedi.

Açlık sebebiyle ey Allah'ın Resûlü! dedim.

"*Taşlama, kendiliğinden [dibine] düşeni ye!*" [deyip] başımı okşadı ve: "*Allah seni (hurmaya) doyursun ve suya kandırsın!*" buyurdu.³⁰²

Râfi' küçükken yaptığı işi ve Hz. Peygamber'in kendisine yaptığı nasihati nakletmiştir. Burada, Hz. Peygamber'in son derece yumuşak davrandığı gözlenmektedir. Yaptığı şeyden dolayı çocuğu azarlamamış ve onun için herhangi bir ceza da takdir etmemiştir. Sadece nasihat etmiştir. Zira O'nun çocuklara karşı daha hassas davrandığı bilinen bir durumdur. Bununla ilgili diğer bir örnek de Enes'in namazdayken sağa sola bakmasıyla ilgilidir:

³⁰⁰ Furkan, 57.

³⁰¹ Âli İmrân, 159.

³⁰² Ebû Davud, Cihâd 85; İbn Mâce, Ticaret 67; İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 31.

Enes anlatıyor: Resûlullah bana şöyle nasihat etti: “*Ey oğulcuğum, namazda sağa sola bakmaktan sakın. Zîra o, helak olmaktır. Eğer mutlaka yapacaksan bâri nafilelerde olsun, farzlarda değil*”.³⁰³

Hız. Peygamber çocuklara karşı daha bir merhametlidir. Konuyla ilgili hadisleri incelediğimizde, genel olarak Hız. Peygamber’in çocukların yaptığı hataları düzeltirken nasihat metodunu kullandığını söyleyebiliriz.

Hız. Peygamber sadece çocukların değil, büyüklerin bazı hatalarını da nasihat metoduyla düzeltirdi. Hız. Âişe’den gelen bir rivayet şöyledir: Resûlullah (bir defasında) Ahabından altı kişiyle beraber yemek yiyordu. Bir bedevi gelerek (hazır) yemeği iki lokmada ye(yip bitir)di. Resûlullah: “*Eğer bu (müsafir) "Bismillah" deseydi, (yemek) hepinize yeterdi. Öyleyse biriniz yemek yediği vakit "Bismillah" desin. Yemeğin başında "Bismillah" demeyi unutacak olursa, (hatırlayınca) "Bismillahi fi evvelihi ve âhirihi (başında da sonunda da bismillah)" desin!*” buyurdular.³⁰⁴

Hız. Peygamber’in gördüğü hatalar karşısında isim zikretmeden “ size ne oluyor ” veya “ sizden şöyle şöyle yapanlar ” ya da “ sizden biriniz ” v.b. hitabları da nasihat kabilinden değerlendirmek daha isabetli görünmektedir. Hız. Peygamber bazen toplumda gördüğü hataları isim zikretmeden genel olarak, hatalı davranışa nisbetle nasihat etmiştir.

Hayber kalesinde meydana gelen hadiseyi buna örnek verebiliriz: İrbâz İbn Sâriye es-Sülemî anlatıyor: “Resûlullah'la Hayber Kalesi'ne indik. Beraberinde başka birçok Müslüman da vardı. Hayber'in sâhibi (lideri) cebbâr, mütekebbir birisi idi. Resûlullah'a gelerek:

“Ey Muhammed! Sizin eşeklerimizi kesmeye, meyvelerimizi yemeye, kadınlarımızı dövmeye hakkınız mı var?” dedi. Resûlullah bu sözlere öfkelenerek emretti:

“*Ey İbn Avf, merkebine bin ve şöyle nida et: "Haberiniz olsun, cennet sadece mü'minlere helâldir, namaz kılmak üzere toplanın!"*”

³⁰³ Tirmizî, Cum’a 59. Ayrıca namazda iltifata (sağa sola bakmağa) dâir benzer hadisler için bkz. Buhârî, Ezân 93; Ebû Davud, Salât 161; Tirmizî, Cum’a 60; Nesâî, Sehv 10; Dârimî, Salât 134; İbn Hanbel, Müsned, c. II, ss. 265, 311, c. VI, ss. 70, 106.

³⁰⁴ Tirmizî, Et’ime 47; İbn Mâce, Et’ime 7; Dârimî, Et’ime 1.

Râvi, devamla, der ki: "Cemaat toplandı. Resûlullah onlara namaz kıldırdı. Sonra da kalkıp şunları söyledi:

*"Sizden biri, (rahat) koltuğuna kurulup, Allah'ın sadece şu Kur'ân'da yazdıklarını mı haram ettiğini sanıyor? Haberiniz olsun, vallahi ben (Allah'ın yasaklarını) duyurdum, (Kur'ân'da olmayan hayırlar) emrettim, birçok şeylerden sizleri yasakladım; bunlar, Kur'ân'ın bir misli kadar ve belki de daha çoktur. Allah Teâlâ hazretleri, Ehl-i Kitab'ın evlerine izinsiz girmenizi helal kılmamıştır. Kadınları dövmenizi, borçlarını (olan cizyeyi) verdikten sonra meyvelerini yemenizi de helal kılmamıştır."*³⁰⁵

Hz. Peygamber bazen ashabının hatalarını düzeltmek için, hutbe irad etmiş ve hutbesinde, isim zikretmeden insanlara nasihat etmiştir.

Yine bazen hatalı kimselerin ismini zikretmeden " Bir topluluğa ne oluyor " diyerek hataları dile getiriyor ve böylelikle nasihat ediyor. Meselâ, Eş'arî kabilesi ve komşularıyla ilgili durum böyledir. Abdurrahman İbn Ebza, babası ve dedesi yoluyla, anlatıyor:

Hz. Peygamber bir gün insanlara hitab etti. Allah'a hamd-ü sena ettikten sonra Müslümanlardan bazı gurupları zikredip onlara hayır duada bulunarak şöyle buyurdu:

"Bir topluluğa ne oluyor da, komşularını bilgilendirip öğretmiyorlar, onların İslamı anlamalarına yardımcı olmuyorlar, iyiliği emredip kötülükten sakındırmıyorlar. Bir topluluğa da ne oluyor da, komşularından öğrenmiyorlar, bilgilenecekler, İslamı anlamaya çalışmıyorlar? Vallahi, ya bir topluluk komşularına öğretecek, onları bilgilendirecek, İslamı anlamalarına yardımcı olacak, iyiliği emredip kötülükten sakındıracak; bir topluluk da komşularından öğrenecek, bilgilenecek, İslamı anlamaya çalışacak; ya da daha bu dünyadayken onların cezalarını vereceğim."

Hz. Peygamber bu konuşmasının ardından minberden indi ve evine girdi. Bazıları dediler ki: "Bunlarla kimi kastetti dersiniz?" Diğerleri "bu sözlerle Eş'arî kabilesinden olanları kastettiğini sanıyoruz. Çünkü onlar fakih insanlardır, bedevi ve

³⁰⁵ Ebû Davud, İmare 33.

su etrafında oturan cahil ve görgsüz komşuları vardır” dediler. Bu söz Eş’arîlere ulaşınca Resûlullah’a vardılar ve “Ya Resûlullah! Bir topluluğu hayırla yâd ettin, bizleri ise kötü andın. Bizim durumumuz nedir?” diye sordular.

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Ya bir topluluk komşularını bilgilendirecek, onların İslamı anlamalarına yardımcı olacak, onlara iyiliği emredip kötülükten sakındıracak; bir topluluk da komşularından öğrenecek, İslamı anlamaya çalışacak, bilgilenecek; ya da daha bu dünyadayken onların cezalarını vereceğim.*”

Onlar “Ya Resûlullah! Başkalarının anlamasına yardımcı mı olacağız” diye sordular. Hiz. Peygamber sözünü tekrar etti. Onlar yine “başkalarının anlamasına yardımcı mı olacağız” sorusunu tekrar ettiler. Hiz. Peygamber de aynı cevabı tekrarladı.

Onlar “bize bir sene müddet veriniz” dediler. Hiz. Peygamber de komşularını bilgilendirip, öğretmeleri ve anlamalarına yardımcı olmaları için onlara bir yıl müddet verdi. Hiz. Peygamber daha sonra şu ayeti okudu:

*“İsrailoğullarından kâfir olanlara, hem Davud’un hem de İsa İbn Meryem’in diliyle lanet olundu. Bunun sebebi, isyan etmeleri ve hakkın sınırını aşmış olmalarıydı. Onlar birbirlerini, yapmış oldukları fenalıktan alıkoymazlardı. Gerçekten ne kötü iş yapıyorlardı. (Maide, 78-79)”*³⁰⁶

Hadiste önce Hiz. Peygamber isim zikretmemektedir, daha sonra ise ismi zikredilmeyenlerin kendilerinin olduğunu düşünenlerin gelmesiyle ve aralarında geçen diyalogla bunların kimler olduğu ortaya çıkmıştır. Eş’arîler İslam’ın “iyiliği emir ve kötülüğü de nehiy” ilkesini ihmal etmişler; aynı şekilde komşuları da ilimden uzak durmuşlardır.

Yine Abdullah İbn Zem’a’nın rivâyetine göre, Resûlullah, Salih Peygamberin devesi ve onu öldüren kimse hakkında bahsederken şöyle buyurdu: “*İçlerinden en yozlaşmış azgınları deveyi öldürmek üzere ayaklandığında.*”³⁰⁷ Toplumun en yozlaşmış azgın gurubu arasında arkası kuvvetli bir adam Ebû Zem’a gibi bir genç deveyi öldürmek için ayaklanmıştı. Sonra Resûlullah, kadınlardan bahsederek şöyle

³⁰⁶ Heysemî, **a.g.e.**, c. 1, s. 402; Münzirî, Abdulazîm İbn Abdulkavî, Ebu Muhammed, **et-Terğîb Ve’t-Terhîb**, (Thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî), Mektebetü’l-Meârif, Riyad, H. 1424, c. I, ss. 113-114.

³⁰⁷ Şems, 12.

buyurdu: “Her hangi biriniz ne maksatla köle kamçılar gibi karısını kamçılıyor ve belki de günün sonunda onu yatağına alıyor?” Sonra ashabına yellenme konusundaki gülmeleri üzerine nasihat ederek şöyle buyurdu: “Sizden biriniz kendi yaptığı bir işten dolayı niçin gülüyor?”³⁰⁸

Resûlullah bazı önemli olayları, önemine binaen, kişiyi azarlamak veya kişiye nasihat etmek yerine topluma dönerek herkese nasihat etmiştir. Bunu aynı hatanın tekrarlanmasını önlemek için yapmıştır. Aynı zamanda bu hata kamu hakkını da ilgilendirdiğinde böyle davranmıştır. Böylelikle caydırıcılığı da artırmış olmaktadır. Resûlullah zekât toplama işinde bir adamı görevlendirmişti ve adam döndüğünde “Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler” demesi üzerine Resûlullah (öfkeyle) minbere çıkıp, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şunları söyledi: “*Emmâ ba'd, Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdi ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir:*

"Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru sözlüyse hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde Kıyâmet günü Allah'la karşılaşacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürececek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!"

Sonra Resûlullah ellerini kaldırdı, o kadar ki koltuk altındaki beyazlık gözükte:

*"Allah'ım tebliğ ettim mi?" dedi ve bu sözünü üç kere tekrar etti.*³⁰⁹

Hız. Peygamber bu metodu kullanarak hem ashabın hatalarını düzeltmiş hem de bunu yaparken onların gönüllerini kazanmıştır. Bugünün insanlarına da örnek davranış ve metodlar bırakmıştır. Bu metodları daha da çeşitlendirmek mümkün ancak, tasnif ederek bu metodları vermeye çalıştık. Bunun dışında yapılabilecek tasniflerde tekrardan kaçınılamaz.

Bu metodları uygularken dikkat ettiği bazı önemli durumları ve bu metodların başarılı bir şekilde uygulanmasında etken olan bazı özellikleri de zikretmek yerinde olacaktır.

³⁰⁸ Buhârî, Tefsir sûre 91; Müslim, Cennet 49; Tirmizî, Tefsir sûre 91; İbn Mâce, Nikâh 51; Dârimî, 34; İbn Hanbel, Müsned, c. IV, s. 17.

³⁰⁹ Buhârî, Hiyel 15; Müslim, İmâret 28.

2 HATALARI DÜZELTMEDE

HZ. PEYGAMBER'İN GENEL İLKELERİ

Hiz. Peygamber'in başarıya ulaşmasında Allah'ın yardımı olmakla birlikte, bizzat bu metodu uygularken benimsediği genel ilkeler de vardır. Bunlar; muhatabın durumuna göre çözüm üretmek yani, seviyesine göre davranmak, tedrici davranmak, doğrusunu öğretmek, haramların işlenmesine sert tepki göstermek, satışı inkâr edene şahit getirmek, toplumda var olan hataları isim zikretmeden ifade etmek, yumuşak davranmak, şefkatli ve merhametli davranmaktır. Bütün bunların yanında Hiz. Peygamber'in eğitiminde en bâriz ortaya çıkan, insanı muhterem görmesidir. İnsan muhterem olduğu için, sarhoş kimse insan olma yönüyle muhteremdir. Ancak, sarhoşluk düzeltilmesi, ıslah edilmesi, insanda yok edilmesi gereken bir vasıftır. Yani Hiz. Peygamber'in ıslahat metodunda, düşman olunan şey, sarhoş değil, sarhoşluktur.

2.1. Tedricilik Özelliđi

Hiz. Peygamber'in hataları düzeltme metodunun esaslarından biri, tedrici olmasıdır. İnsanın biyolojik gelişimi nasıl zaman alıyorsa, aynı şekilde, bir şeyi kabullenip uygulamak da uzun zaman almaktadır. Zira her hata hemen anında düzeltilmemiştir. Çünkü bazıları, küçük hatalar cinsindedir. Ancak, Allah tarafından yasaklanınca büyük hata olarak telakkî edilir. Böyle olduğunda da düzeltilmemesi düşünülemez. Hiz. Peygamber bunlardan asla sarfı nazar etmemiş, görmezlikten gelmemiştir. Böyle yapmış olsaydı, görevini yerine getirmemiş olurdu.

Bilindiği gibi içki toplumda çok yaygındı ve yasaklanmadan önce müslümanlar da içiyorlardı. Ancak, tetricen Allah bunu yasakladı. Bu yasaklamadan sonra Hiz. Peygamber içki içenlerin hatalarını farklı metodlarla düzeltmiştir. Hiz. Peygamber'in amcazadesi Hamza'nın içki meclisinde bulunması ve sarhoş olmasıyla ilgili rivayet bu yasaktan öncedir. Hiz. Hasan babası Hiz. Ali'den şöyle naklediyor:

Bedir savaşı ganimetinden hisseme düşen yaşlı bir devem vardı. Resûlullah da humus'dan (o gün) bana yaşlı bir deve daha verdi. Develerim, Ensar'dan bir zatın ahırında dururken (yanlarına) geldim. Develerimin hörgüçleri kesilmiş, böğürleri oyulmuş, ciğerlerinin de çıkartılmış olduğunu görünce kendimi tutamayıp ağladım.

"Bunu kim yaptı?" diye sordum.

"Hamza yaptı. Şu anda, falanca evde, Ensardan birinin içki meclisindedir. Şarkıcı câriye ona şarkı okumuş, şarkısında şunları söylemişti" dediler:

"Ey Hamza! Şişman yaşlı develere dikkat et,

Onlar avluda bağlıdırlar,

Bıçağı onların sinesine vur,

Pirzola veya benzerini çabuk yap!"

Bu şarkı üzerinde Hamza fırlayıp, kılıcı kapıp develerin hörgüçlerini kesmiş, karınlarını yarmış, ciğerlerini sökmüş."

Hz. Ali devamla şunları söyledi: "Ben hemen gidip Resûlullah'ın huzuruna çıktım. Yanında Zeyd İbn Hârise vardı. Beni görünce, başımdan geçenleri yüzümden okudu.

"Neyin var?" diye sordu. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bugünkü gibi (dehşetli bir manzara) görmedim. Hamza iki deveme saldırıp hörgüçlerini kesmiş, böğürlerini yarmış. Hemencecik şurada, bir içki meclisinde!" dedim. Bunun üzerine Resûlullah ridâsını istedi, getirdiler, giyip yayan gitti. Biz de arkasına düştük. Hamza'nın bulunduğu eve kadar geldi.

İzin istedi, buyur ettiler. Girince bir içki meclisiyle karşılaştı. Resûlullah fiilinden dolayı Hamza'yı ayıplamaya başladı.

Hamza sarhoştı, gözleri kızarmıştı. Resûlullah'a baktı, sonra nazar edip aşağıdan dizlerine kadar süzdü, tekrar ayağından başlayıp beline kadar süzdü, sonra tekrar bakışlarıyla süzerek yüzüne kadar geldi ve:

"Siz benim babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?" dedi. Resûlullah onun sarhoş olduğunu anladı. Hemen izinin üstüne geri döndü, çıkıp gitti. Peşinden biz de çıktık.³¹⁰

Bu olay içkinin haram kılınmasından önce idi.³¹¹

Bu hadis aynı zamanda bir sarhoşla karşılaşıldığında nasıl davranılması gerektiğini de göstermektedir. Daha sonra Hz. Peygamber, Hamza'ya sarhoşluğu

³¹⁰ Buhârî, Hums 1, Talâk 11, Meğazî 12; Müslim, Eşribe 2; Ebû Davud, İmare 20.

³¹¹ Buhârî, Eşribe 13; Müslim, Eşribe 1; İbn Hanbel, Müsned, c. I, s. 132.

sebebiyle ceza vermemiş ancak, Ali'nin telef edilen mallarını Hamza'ya tazmin ettirmiştir.³¹²

Daha sonra Abdullah İbn Hammar hadisinde Hz. Peygamber'in içki içen sahabiye ceza vermesi, bu tadrîcîliği göstermektedir. Abdulhamid İbn Cafer babasından, o da dedesinden hayber kıssası ve Sa'b İbn Muaz kalesinden çıkarılanlar hakkında şöyle naklediyor: İçki kapları döküldü ve o gün Müslümanlardan bir adam bu şaraptan içti. Bu Resûlullah'a yükseltildi (haber verildi) ve O'na haber verildiğinde bunu çirkin buldu. Ona na'liyle vurdu ve orada bulunanlara na'lileriyle vurmalarını emretti. Ona Abdullah İbn Hammar deniliyordu ve o, şaraba sabredemeyen bir adamdı. Resûlullah (daha önce de) birkaç kere onu dövmüştü. (Bunun üzerine) Hz. Ömer “ Ey Allahım ona lanet et! O artık içki içmeyi, dayak yemeyi çoğalttı” deyince Resûlullah: “Ey Ömer öyle söyleme, o Allah'ı ve Resûlünü seviyor” buyurdu.³¹³

Dolayısıyla bu hadis, Hz. Peygamber'in tadrîcî bir yaklaşım içerisinde olduğunu göstermektedir. Zira içkinin kötü sonuçları ortada olduğu halde ve bu daha önce günah anlamına gelmeyen bir hata olduğu halde bunu düzeltmemiştir. Daha sonra içkinin yasaklanması, büyük hata olarak görülmesiyle birlikte, bunu işleyenleri ıslah etmeye gayret etmesi, ıslahta tadrîcî uslûbu benimsediğini göstermektedir.

2.2. İnsanı Muhterem Kabul Etmesi

Hz. Peygamber'in ıslah metodunda aslolan hatadan caydırmaktır. Bu yüzden O'nun düşman olduğu insan değil, bizzat yapılan davranıştır. Yani, sarhoş değil, sarhoşluktur.

Resûlullah, şarab içen sahabiye ceza vermekle birlikte, ona lanet okunmasını müsaade etmiyor. Zira bu, onun muhterem oluşuna hanel getirir. Daha önce zikrettiğimiz Abdullah İbn Hammar hadisinde Hz. Ömer “ Ey Allahım ona lanet et! O artık çok içki içiyor ve çok dayak yiyor” deyince, Resûlullah: “Ey Ömer öyle

³¹² İbn Hacer, **a.g.e.**, c. VI, s. 201.

³¹³ Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ömer İbn Vâkîd, (Thk. Marsden Jones), **Kitâbü'l-Meğâzî Li'l-Vâkîdî**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1984, II, s. 665; Beyhakî, Ebûbekir Ahmed İbn Hüseyin, **Es-Sünenü'l-Kübrâ**, Meclis-ü Dâireti'l-Meârif, Haydarâbâd, H. 1344, IX, s. 101. Ayrıca, bu hadisin farklı yönlerden tahlili için bkz. Murat SARICIK, **Dört Halife Ve Emeviler Döneminden İlginç Problemler**, Tuğra Matbaası, Isparta, 2001, s. 112 vd.

söyleme, o Allah'ı ve Resûlünü seviyor"³¹⁴ buyurarak onun imanının tam olduğuna ancak, yaptığının hata olduğuna hükmediyor. Böylelikle onun lanetlenmesine mani oluyor.

Yine Ebû Hureyre'nin konuyla bağlantılı bir hadisi şöyledir: “ Resûlullah'a şarap içmiş bir adam getirdiler. Resûlullah “ *onu dövünüz* ” buyurdu. Bunun üzerine bizlerden kimi eliyle dövüyor, kimi pabucuyla vuruyor, kimi elbisesiyle vuruyordu. (dayaktan sonra) adam dönüp gidince, (orada bulunanlardan) bir topluluk “ Allah belanı versin” dediler. Resûlullah: “ *Böyle demeyiniz! Ona karşı; şeytana yardım etmeyiniz* ” buyurdu.³¹⁵

Dolayısıyla Hz. Peygamber insanı saygın kabul ediyor ve ona yapılan, cezanın dışında her türlü hakareti engelliyor. Çünkü İslam hata yapan insanı değil, hatayı izale etmek ister.

2.3. Koyduğu İkelere Bizzat Uyması

Hz. Peygamber koymuş olduğu kurallara öncelikle uygulamakla görevliydi. Zaten kuralı koyan bizzat uygulamadığı takdirde bu görev böyle bir başarıya ulaşamazdı. Çünkü suç işleyen kimse bunun yanlış olduğunu söylese de bu söze itibar edilmez. Zira kendisi bu suçu işlemektedir. Bunun gibi Hz. Peygamber düzelttiği hataları kendisi işleseydi ya da koyduğu ilkelere kendisi uymasaydı, ashabı da emrettiği şeylere tam bir bağlılıkla uymazdı.

Hz. Peygamber emrettiği ve özellikle de Kur'ân'ın emrettiği şeyleri, ilkeleri bizzat uygulamış ve başta ashabı olmak üzere tüm ümmetine örnek olmuştur. Meselâ, zina suçuyla ilgili dört şahid getirilmesiyle ilgili husus böyledir:

Ebû Hureyre anlatıyor: "Sa'd İbn Ubâde dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, ben zevcemle birlikte bir adam yakalسام, dört şahit getirinceye kadar ona mühlet mi tanıyacağım?"

Resûlullah "*Evet!*" buyurdu. Sa'd: "Asla dedi, seni hakla gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, şahid aramazdan önce kılıcımı indiririm." Resûlullah: "*Şu*

³¹⁴ Vâkıdî, **a.g.e.**, c. II, s. 665; Beyhakî, **a.g.e.**, c. IX, s. 101.

³¹⁵ Buhârî, Hudûd 4, 5; Ebû Davud, Hudûd 35; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 300.

efendinizin söylediğine bakın! Evet, (biliyoruz ki) o kıskanç bir adamdır. Ama ben ondan da kıskancım³¹⁶, Allah da benden kıskanç.³¹⁷

Bu hadiste Resûlullah şâhit getirmeyi emrediyor. Daha sonra kendisinin de bunu yaptığını Huzeyme İbn Sabit'in naklettiği şu hadiste görmekteyiz:

Resûlullah bir bedeviden bir at satın almıştı. Hz. Peygamber, onu eve kadar getirivermesini ve orada parasını almasını söyledi. Bu sırada kendisi hızlı hızlı yürüdü; bedevi ise ağır ağır yürüyordu. (Aralarında epeyce bir mesafe hâsıl oldu. Bu sırada) bazı kimseler bedeviye gelip at üzerinde pazarlık yapmaya başladılar. Onu Resûlullah'ın satın almış olduğunu kimse bilmiyordu. Bedevî, Hz. Peygamber'e seslenip: "Şu atı alacaksan al, değilse sattım!" dedi. Resûlullah bedevinin bu sözünü işitince adama yönelip: "*Ben onu zaten senden satın aldım ya!*" buyurdular. Ama bedevi: "(Bu ne demek?) Vallahi ben onu sana satmadım!" dedi. Hz. Peygamber: "*Bilakis! Ben onu senden aldım*" dedi. Bunun üzerine bedevi: "Bir şahit getir!" demeye başladı. Hemen Huzeyme atılıp: "Ben şehâdet ederim, siz onu satın aldınız!" dedi. Hz. Peygamber, Huzeyme'ye gelerek: "*Ne ile şehâdet ediyorsun?*" diye sordu. Huzeyme:

"Sana olan tasdikim ile Ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, Huzeyme'nin şâhitliğini iki kişinin şâhitliği yerine koydu.³¹⁸

Buradan hareketle insanlar birbirleriyle herhangi bir akit yaptığında, taraflardan biri inkâr ederse, diğerinin delil getirmesi gerekir. Zira Resûlullah "ben peygamberim, delile ihtiyacım yok" demiyor. Bizzat kendisine şehâdet edecek bir şahit aramaya koyuluyor. Ayrıca bu hadis, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin bu ilkeleri uyguladığına delildir.

³¹⁶ Resûlullah'ın kıskançlığı (gayreti) Allah için ve dini içindir. Bkz. İbn Hacer, **a.g.e.**, c. IX, s. 321.

³¹⁷ Müslim, Liân 16. Gayretullahtan kasıt, insanlardaki kıskançlık gibi olmayıp Allah'ın kullarını gizli açık her türlü fuhşiyâtı haram kılmasıdır. Zira Allah'ın insanlar gibi kıskanması Allah için imkansızdır ve Allah bundan münezzehtir. Bkz. İbn Hacer **a.g.e.**, c. IX, ss. 318-321; Nevevî, **a.g.e.**, c. X, s.132. Mevlânâ "gayret" kavramıyla ilgili maddî planda her varlıkta bir parça kıskançlık vardır. Mevlânâ'ya göre Sa'd'ın kıskanmasının kaynağı da Allah'tır. Mevlânâ'nın anlayışına göre, gayret sıfatı Allah için kullanıldığında manası şudur: Allah, kulu üzerinde hakkı olan sadece kendisine, ibadet ve tâat konusunda başka birinin ortak olmasına râzı olmaz. Gayretin iki çeşidi vardır; Hakk'ın kuluna karşı gayreti; onu halka bırakmaması ve halktan kıskanmasıdır. Kulun Hakk için olan gayreti; hallerinden ve nefeslerinden hiçbir şeyi Allah'tan başkası için harcamamasıdır. (Hakk, koruduğu ve kendisi için seçtiği kulunun kalbinin başkası ile meşgul olmasını kıskanır.) Mevlânâ'nın gayret kavramı ve gayretullah'a bakışı için bkz. Palabıyık, **a.g.m.**, ss. 3-23.

³¹⁸ Ebû Davud, De'avât 20; Nesâî, Büyû' 81; İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 215.

2.4. Hataları İsim Zikretmeden Söylemesi

Resûlullah çeşitli gerekçelerle, ashabın hatalarını isim zikretmeden düzeltmiştir. Bu, toplumda var olan hataları düzeltirken takip edilen metodun tekniklerinden birisidir. İnsanları rencide etmemek ve diğer insanların da örnek almasını sağlamak için bu teknik uygulanabilir. Bu sayede hem hatayı yapanın davranışının yanlışlığını ifade etmiş hem de, bu davranışa karşı diğer insanları uyarılmış olmaktadır. Bazen, “sizden biri”, bazen, “şöyle şöyle yapanlar”, bazen de “bir topluluğa ne oluyor da” şeklinde cümlelerine başlamaktadır.

Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah bir adamdan kendisine menfi bir söz ulaştığı vakit: "Falan niye böyle söylemiş?" demezdi. Fakat: "*İnsanlara ne oluyor da şöyle şöyle söylüyorlar?*" derdi.³¹⁹ Hz. Âişe'nin bu rivayeti Resûlullah'ın tavrı hakkında yeterince bilgi vermektedir. Daha önce de zikredildiği gibi konuyla ilgili pek çok örnek vardır.

Meselâ, Resûlullah zekât toplama işinde bir adamı görevlendirmişti ve adam döndüğünde “Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler” demesi üzerine Resûlullah (öfkeyle) minbere çıkıp, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şunları söyledi: "*Emmâ ba'd, Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdi ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir:*

"Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru sözlüyse hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde Kıyâmet günü Allah'la karşılaşacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürecek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!"

Sonra Resûlullah ellerini kaldırdı, o kadar ki koltuk altındaki beyazlık gözüktü:

"Allah'ım tebliğ ettim mi?" dedi ve bu sözünü üç kere tekrar etti.³²⁰

2.5. Haramların İşlenmesine Sert Tepki Göstermesi

Haramlar söz konusu olduğunda Resûlullah hiç taviz vermeden net bir şekilde tavrını ortaya koymuştur. O, sadece küçük hatalar diyebileceğimiz davranışlara taviz

³¹⁹ Ebû Davud, Edeb 6.

³²⁰ Buhârî, Hiyel 15; Müslim, İmâret 28.

göstermiştir. Konu Allah'ın hududu olduğunda ise, bunu herhalukarda icra etmiştir. Bunun en güzel örneğini hadd'üs-sirkat konusundaki şu hadis bizlere göstermektedir:

Müminlerin annesi, Hz. Âişe anlatıyor: *"Hırsızlık yapan Mahzumlu kadının durumu Kureyşlileri fazlasıyla üzdü. "Bu kadın hakkında Resûlullah nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar.*

"Bu işe, sadece Resûlullah'ın çok sevdiği Üsâme İbn Zeyd cesâret edebilir" dediler. Üsâme (huzura çıkarak), Resûlullah'a şefaath talebinde bulundu. Efendimiz: "Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaath mi taleb ediyorsun?" diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu:

"Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden soylu birisi hırsızlık yaptı mı onu terkedip (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim."³²¹

Resûlullah'ın *"Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim"* ifadesi bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Resûlullah bu konudaki hassasiyetini gösteren bir hadis de Ebû Said el-Hudrî naklediliyor:

"Bilâl, Resûlullah 'a (iyi cins bir hurma olan) bernî hurması getirmişti.

"Bu nereden?" diye sordu. Bilâl:

"Bizde âdi hurma vardı. Resûlullah'ın yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık", dedi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber):

"Eyvah! Bu ribânın ta kendisi, eyvah bu ribânın ta kendisi, sakın öyle yapma. Şayet iyi hurma satın almak istersen elindekiyi ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al" dedi.³²²

2.6. Toplumsal- Bireysel Ayrımı Yapması

Hz. Peygamber, insanların hatalarına karşı farklı tepkiler vermiştir. Kimisini affetmiş, kimisini cezalandırmış, kimisini kınamış, bazılarını azarlamış, bazılarını da

³²¹ Buhârî, Hudûd 11, 12, 14, Şehâdât 8, Enbiyâ 50, Fedâilu'l-Ashâb 18, Megâzî 52; Müslim, Hudûd 8; Ebû Davud, Hudûd 4; Tirmizî, Hudûd 6; Nesâî, Sârik 5.

³²² Buhârî, Büyü' 20, Vekâlet 11; Müslim, Müsakat 96, 97, 100; Nesâî, Büyü' 41; Dârimî, Büyü' 40; İbn Hanbel, Müsned, c. II, s. 21.

beddua etmiştir. Hz. Peygamber, Tâif'te, kendisini taşıyanlara beddua etmezken sağ eliyle yemek yemesini emrettiği çocuğa, emrini tutmadığında beddua etmiştir. Örneğin;

Habbâb İbnü'l-Eret anlatıyor: "Resûlullah Ka'be'nin gölgesinde bir bürdeye yaslanmış otururken, gelip (müşriklerin yaptıklarından) şikâyetinde bulduk:

"Bize yardım etmiyor musun, bize dua etmiyor musun?" dedik. Şu cevabı verdi:

*"Sizden önce öyleleri vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çeviremiyordu. Allah'a kasem olsun Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine bindi mi San'a'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz."*³²³

Habbâb İbnü'l-Eret'in bu rivayetinde kendisinden beddua talep edilmesine rağmen bunu reddetmektedir. Ancak, Seleme İbnü'l-Ekva'nın rivayetinde ise, soluyla yemek yiyen çocuğa beddua etmiştir.

Resûlullah'ın yanında bir adam sol eliyle yemek yemişti. "*Sağınla ye!*" ferman buyurdu... Adam: "*Yiyemiyorum!*" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Yiyemez ol! Onu böyle demeye kibri sevketti!*" buyurdular. Bundan sonra elini ağzına kaldıramadı.³²⁴

Burada Resûlullah, beddua ediş sebebini açıklıyor. Ancak, akla şöyle bir soru da gelebilir. Resûlullah Ashabın şehit olduğu savaşlarda bile beddua etmiyor. Sol eliyle yiyen çocuğa beddua ediyor. Buna sebep olarak kibri göstermek doğru mu? Buna şöyle cevaplar verilebilir.

Birincisi, Hz. Peygamber'in bildiği bir durum vardı ve bu yüzden sadece bu sebeplerin birini zikretmekle yetindi. Ancak daha başka sebepleri vardı denilebilir.

İkinci olarak, Resûlullah'ın beddualarının Allah katında şefaet sebebi olacağından bu kimseye beddua etti denilebilir. Müslim'in bir rivayetinde Hz.

³²³ Buhârî, Menâkıb 25, İkraḥ 1; Ebû Davud, Cihâd 97; Nesâî, Zînet 96; İbn Hanbel, Müsned, c. V, ss. 110, 111.

³²⁴ Müslim, Eşribe 107; Dârimî, Et'ime 8.

Peygamber der ki “ *Ben Rabbime şart koşup dedim ki; ben bir insanım, insan razı olduğu gibi ben de razı olurum, insanın kızması gibi kızarım da. Ümmetimden kime haksız bedduada bulunursam, bunu, onun hakkında bir temizlik vesilesi, bir paklanma, Kıyamet günü Allah’a yakınlığa bir vesile kıl.*”³²⁵

Meselâ, Müslim’in şu hadisi de böyledir: İbn Abbas anlatıyor: "Ben çocuklarla birlikte oynuyordum. Derken Resûlullah geldi. Ben hemen bir kapının arkasına saklandım. (Beni orada bulup) enseme dokundu.

"Muâviye'ye git! Onu bana çağır!" dedi. (Ben derhal gittim ve) geldim:

"O yemek yiyor! dedim. Resûlullah, tekrar:

"Git Muâviye'yi bana çağır!" diye emrettiler. Ben (yine gidip) geldim ve:

"O yemek yiyor!" dedim. Resûlullah tekrar:

"Git! Muâviye'yi bana çağır!" diye emrettiler. Ben (yine gidip) geldim ve:

"O yemek yiyor!" dedim. Bunun üzerine: "Allah onun karnını doyurmasın!" buyurdular.³²⁶

Müslim bu rivayeti, Resûlullah’ın, haketmeyen bir kimseye bedduasının, o kimse hakkında rahmet olacağını belirten bir babta kaydeder. Bu babta Resûlullah’ın bu tür beddualarına bazı örnekler vardır.

Üçüncü olarak da Resûlullah’ın, yemeği sol elle yiyemiyene beddua etmesine değil, diğerlerine niçin beddua etmediğine bakmak gerekir. Çünkü bir kişiye beddua etmek, Resûlullah’ın bedduasının rahmet olacağı şikkini da göz önünde bulundurarak, sadece o kişiye has olur. Ancak bir topluma beddua etmek ise, maslahata aykırıdır. Zira toplumun diğerlerinin veya onların çocuklarının ileride müslüman olmaları mümkündür. Nitekim Resûlullah’la savaşanlar sonradan müslüman olmuşlardır. Tâiflilerden müslüman olanları, bu kabilden görmek mümkündür.

³²⁵ Müslim, Birr 88.

³²⁶ Müslim, Birr 96.

2.7. Leyyin Oluşu

Resûlullah ahabına karşı çok merhametliydi, onların hatalarını gördüğünde bu şefkat sebebiyle onlara yumuşak davranıyordu. Zira Allah Hz. Peygamber'den yumuşak davranması istemiştir. “*O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi*”³²⁷ buyurarak bunu istemiştir.

İslahatı kalıcı kılmanın yollarından biri de hata yapanlara karşı yumuşak davranmaktır. Ahab Resûlullah'ın, kendilerini çok sevdiğini bilmektedir. Bu sevginin sonucu olarak, onları cehennem ateşinden korumak için hatalarını düzelttiğini de bilmektedirler.

Arap toplumu bedevi bir toplumdu ve bu toplumun insanları da kaba ve cahil insanlardı. Ancak Hz. Peygamber onlara karşı yumuşak davranmıştır. Namazda konuşmamayla ilgili Muaviye hadisi bunu açıkça göstermektedir:

Mu'âviye İbnü'l-Hakem es-Sülemî anlatıyor: "Ben Resûlullah ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapsirdi. Ben:

"Yerhamükallah" dedim. Cemaattakiler bana hoş olmayan bir şekilde baktılar. Bunun üzerine (kızıp):

"Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de betimi yıktı; sadece:

"*Namazda insan kelimandan (dünyevî) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kıraatıdır!*" dedi.³²⁸

Hz. Peygamber Allah'ın emri gereği etrafındakilere yumuşak davrandı ve sonuç olarak da cahil bir toplumdaki İslam medeniyetini kuran bir toplum çıkardı.

³²⁷ Âli İmrân, 159.

³²⁸ Müslim, Mesâcid 33; İbn Hanbel, Müsned, c. V, ss. 447, 448.

SONUÇ

Ashabı, câhiliye toplumundan yeni çıkmış bir toplum olarak değerlendirip yaptıkları hataları, bu duygu ve düşüncelerin etkileriyle ortaya çıkmış hatalar olarak düşünmek gerekir. Zira onlar da insandır, bugünün insanının sahip olduğu insanî duygulara onlar da sahiptirler. Ashabı, insan üstü varlıklarmış gibi telakkî edip onların yaptıkları hataları zikretmenin yanlış olduğunu düşünmek, olayları doğru ve tarafsız anlamaya mani olur. Dolayısıyla bu yaklaşım, insanı Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in câhiliye toplumundan İslam medeniyetini nasıl vücûda getirdiğini tam olarak bilmekten ve süreci kavramaktan alıkoyar.

Hz. Peygamber'in hayatı müslümanların dikkatini çektiği kadar gayri müslimlerin de dikkatini çekmiştir. Zira 23 yıl gibi kısa bir zamanda kendi yavrularını diri diri toprağa gömen bir toplumdan, medenî bir toplum meydana getirmiştir. Şüphesiz ki bunda Hz. Peygamber'in şahsî vasıflarının etkisi çoktur. Ancak sadece bu, bir toplumu bu kadar değiştirmeye tek başına yeterli değildir. Bunda nesnel, objektif, her çağda uygulanabilir birtakım kriterlerin bulunması gerekir. Çünkü İslam dini evrenseldir, bu dinin kitabı evrenseldir, peygamberi de evrenseldir. Ayrıca Hz. Peygamber insanlık için en güzel örnektir. Öyleyse yaptığı şeyler tarihin içine hapsolünamayan cinstendir.

Hz. Peygamber karşılaştığı her yanlışla karşı mutlaka bir tavır takınmıştır. Çünkü herhangi bir tavır takınmaması, bu hatalı davranışın onaylanması, tasdik edilmesi anlamına gelirdi. Bu yüzden Hz. Peygamber gördüğü, duyduğu, hissettiği her hataya karşı bir mukabelede bulunmuştur.

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in câhiliye toplumunu, böyle muhteşem bir medeniyete dönüştürürken benimsediği tutum ve hataları düzeltirken, ıslah ederken kullandığı metodlar tesbit edilmeye çalışıldı.

Hz. Peygamber toplumu ıslah ederken kendisi de hayatıyla, ashabına örnek bir portre çizmiştir. Kendisini muallim olarak takdim etmiş ve tavsiye ettiği bütün fikirleri hayatında uygulamıştır.

Toplumda var olan hataları düzeltirken, Kur'ân'ın benimsediği tedric yöntemini kullanmıştır. Birden, toplumda var olan hataların tamamını açıklayarak ve bunların

hepsini yasaklayarak ıslah etseydi, kimse bunun hakikatini kavrayamaz ve bunu kabul etmezdi.

Ashabına karşı yumuşak davrandı ve insanları muhterem kabul etti. Dışlayıcı değil, birleştirip bütünleştirici bir yaklaşım sergiledi. İnsanları hatalarıyla kabul ederek onların hatalarını görmelerini sağladı.

O, pedagojinin bugün keşfettiği belki de hala keşfedemediği pek çok metodu, toplumu ıslah ederken kullandı. Çünkü O'nu terbiye eden de Alîm olan Allah'tı. Meselâ O, beden dilini bütün fonksiyonlarıyla kullandı. Hatta ashab, O'nun yüzünün şeklinden yaptığı davranışın hata mı, doğru mu olduğunu çıkarabiliyordu.

Hız. Peygamber toplumda var olan hataları düzeltmek için doğru zamanı kollardı. Her fırsatta takrir yoluyla insanların hatalarını düzeltirdi. İnsanların özel durumlarını ve onların farklılıklarını dikkate alırdı. Özellikle bedevîlerin, kendisine yaptıkları kabalıklara müsamaha gösterirdi. Ashabına karşı son derece müşfikti.

Ashabın hatalarını düzeltirken onların ikna olabilecekleri şeyleri kullanırdı. Bunu yaparken aklî deliller getirirdi. Özellikle başkasının hakkını ilgilendiren konulardaki hataları düzeltirken, insanları empati yapmaya davet ederdi.

İnsanlara yaptıkları yanlış davranışların doğrularını, anlayabilecekleri seviyede anlatır ve bunları öğretirdi. Asla insanların durumlarıyla alay etmezdi ve içinde buldukları problemleri çözüme kavuşturmaya gayret ederdi.

Tüm bunların yanı sıra Resûlullah, hata yapanlara kimi zaman kızmış ve onları azarlamıştır. Ashabından kimisine küsmüş, hatta eşlerinden Zeynep bintü Cahş ile yaklaşık iki ay küsmüştür. Kimi hatalar karşısında yumuşak davranmakla birlikte, özellikle, hadler hususunda ikaz ederken sert bir üslub kullanmıştır. Haramların işlenmesine sert tepki göstermiştir.

Bazı insanların hatalarını düzeltirken, terğib yöntemini kullanmış, bazılarının hatalarını düzeltirken de terhib yöntemini kullanmıştır. Kişilerin içinde buldukları durumlara göre muamele etmiştir.

Hataların büyük çoğunluğunu hikmetle öğüt vererek düzeltmiştir. Ashabını devamlı suretle, mu'tedil olmaya, sünnetine uymaya davet etmiştir. İbadette dahi

ifrad ve tefridi hoş görmemiş, sünnetinden yüz çevrilmemesini, sünnetine uyulmasını emretmiştir.

Hz. Peygamber'i başarıya götüren özelliklerden birisi de, hataları düzeltirken insanları rencide etmemesidir. Hz. Peygamber'e toplumda var olan, ya da yeni meydana gelen bir problem arz edilince, isim zikretmeden genel olarak, hatayı düzeltirdi. Ancak, insanlar kırılacak diye de, hataları görmezlikten gelmemiştir. Mutlaka, düzeltmiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Hz. Peygamber'in uyguladığı ıslah metodları, insanları hayra yöneltmek ve hayırlı bir toplum oluşturmak için, genel geçer kaideler ihtiva etmektedir. Çünkü O, evrensel bir peygamberdir. Uyguladığı metodlar da evrenseldir. Bugünün insanı da toplumdaki hataları düzeltmek için, insanlığa örnek olan Hz. Peygamber'in ıslah metodlarını uygulayabilir. Toplumun ıslahı ve eğitimiyle ilgilenen insanlar ve meslek gurupları, bu metodlardan müstağnî kalamazlar.

BİBLİYOGRAFYA

ACLÛNÎ, İsmail İbn Muhammed. **Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs 'ammâ İştehera mine'l-Ehâdîsi 'alâ Elsineti'n-Nâs**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

AHMED İBN HANBEL, **el-Müsned**, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992.

APAYDIN H. Yunus, "Hata", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XVI, S. 438, İstanbul, 1997.

ARSLANTÜRK Zeki, **Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod Ve Teknikleri**, Çamlıca yayınları, İstanbul, 2008

ÂŞİK Nevzat, **İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamberin Tutumu**, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2010.

ÂŞİK Nevzat, **Sahabe Ve Hadis Rivâyeti**, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2010.

AYDIN M. Şevki, "İslamda İnsan Modeli Ve Hz. Peygamber Örneği", (Kutlu Doğum Haftası, 1993), Ankara, 1995.

AZÎMÂBÂDÎ, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, **Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud**, (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1968.

BAĞDÂDÎ, Ebubekir Ahmed İbn Ali İbn Sâbit el-Hatîb, **el-Faslü Li'l-Vasli'l-Müdreç Fi'n-Nakl**, (Muhammed İbn Matar ez-Zehrânî), Dâru'l-Hicret, 1997.

BAĞDÂDÎ, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût İbn Abdillâh el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Buldân**, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, T.y.

BEYHAKÎ, Ebûbekir Ahmed İbn Hüseyin, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Meclis-ü Dâiretü'l-Meârif, Haydarâbâd, H. 1344.

BOYNUKALIN Mehmet, "Sehiv", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XXXVI, S. 317, İstanbul, 2009.

BUHÂRÎ, Muhammed İbn İsmail, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

BÛSİRÎ, Ebû Abbas Şihâbüddîn Ahmed İbn Ebubekir, **Misbâhü'z-Zücâce fi Zevâidi İbn Mâce**, (Thk. Muhammed Müntekâ Kişnâvî), Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, H. 1403.

CANAN İbrahim, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme Ve Şerhi**, Akçağ Yayınevi, İstanbul, T.y.

CÛRCÂNÎ, Seyyid Şerif, **Kitâbü't-Ta'rîfât**, (Thk. Abdurrahman MAR'AŞLÎ), Dâru'n-Nefâis, 1. Baskı, Beyrut, 2003.

ÇANGA Mahmut, **Kur'ân Kelimelerinin Anahtarı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1986.

ÇELİK Ali, **İslam'ın Kabul Veya Reddettiği Halk İnançları**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdurrahmân, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

DÖNMEZ İbrahim Kâfî, "Nisyan", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XXXIII, S. 144, İstanbul, 2007.

EBÛ GUDDE Abdulfettah, **Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed Ve Öğretim Metodları**, (Trc. Enbiya YILDIRIM), Umran Yayınları, İstanbul, 1998.

ELMALILI M. Hamdi YAZIR, **Hak Dîni Kur'ân Dili**, Sad. M. Nur ÇETİN ve diğeri, Akçağ Yayınları, T.y.

ER-RÂZÎ Muhammed İbn Ebî Bekr İbn Abdilkadir, **Muhtârü's-Sihâh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987.

ERUL Bünyamin, **Sahabenin Sünnet Anlayışı**, TDV. Yayınları, Ankara, 1998.

FAYDA Mustafa, "Câhiliye", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt: VII, S. 17, İstanbul, 1993.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdü'd-Dîn Muhammed İbn Yakub eş-Şîrâzî, **Kâmûsü'l-Muhît**, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, Mısır, 1980.

HARMAN Ömer Faruk, "Hâbil ve Kâbil", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XIV, SS. 376-378, İstanbul, 1996.

HEYSEMÎ, Nureddin Ali İbn Ebî Bekr, **Mecme‘u’z-Zevâid Ve Menbe‘u’l-Fevâid**, (Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1994.

HUMEYS Ebû Muhammed, **Resûl’ün Kızıdığı Anlar**, (Trc. Nail OKUYUCU-Mehmet YAZICI) Elest Yayınları, İstanbul, 2007.

İRÂKÎ, Ebû Zur‘a Ahmed İbn Abdurrahîm, **Kitâbü’l-Müstefâd min Mübhemâti’l-Metni Ve’l-İsnâd**, (Thk. Abdurrahman Abdulhamîd el-Ber), Dâru’l-Vefâ, Cidde, 1994.

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Cemâlüddin Yusuf İBN Abdillâh İBN Muhammed, **el-İstî‘âb Fî Ma’rifeti’l-Ashâb**, (Thk. Ali Muhammed Muavvız, Âdil Ahmet Abdulmevcûd), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

İBN HACER, Şihabeddin Ahmed İbn Ali el-‘Askalânî, **Fethu’l-Bârî bi Şerhi’l-Buhârî**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1379.

İBN HACER, Şihabeddin Ahmed İbn Ali el-‘Askalânî, **Takrîbü’t-Tehzîb**, (Thk. Muhammed Avvâme), Dâru’r-Raşîd, Haleb, 1991.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdülmelik, **Sîretü’n-Nebeviyye**, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1955.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezid, **Sünenü İbn Mâce**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

İBN MANZÛR, Ebu’l-Fadl Cemaluddin Ahmed İbn Mekerrem, **Lisânü’l-Arab**, Dâr-u İhyâi’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, 1997.

İBNÜ’L-ESÎR, Ebu’l-Hasan Ali İbn Muhammed el-Cezerî, **Üsdü’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe**, (Thk. Ali Muhammed Muavvız, Âdil Ahmet Abdulmevcûd), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

İBNÜ’L-ESÎR, Mecdüddîn Ebu’s-Sa‘âdât el-Mübârek İbn Muhammed, **en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser**, (Thk. Mahmud Muhammed Et-Tanâhî, Tâhir Ahmed Ez-Zâvî), Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, Kâhire, T.y.

İSFEHÂNÎ, Ebu’l-Kâsım Hüseyin İbn Muhammed, Râğıb, **el-Müfredât Fî Garîbi’l-Kur’ân**, (Thk. Muhammed Halil AYTÂNÎ), Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2007.

KARAMAN Fikret ve diğeri, “Tebliğ”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

KARAMAN Hayreddin ve diğeri, **Kur’ân Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir**, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

KARATAŞ Mustafa, **Hz. Peygamberin Beden Dili**, Nun Yayıncılık, İstanbul, 2008.

KÖKSAL Mustafa Asım, **Peygamberler Tarihi**, TDV. Yayınları, Ankara, 2004.

KURTUBÎ, Ebü’l-Abbas Ahmed b. Ömer b. İbrahim, **el-Müfhimü Limâ Eşkele Min Telhis-i Kitab-ı Müslim**, (Thk. Yusuf Ali Berivi, Mahmud İbrahim Bezzal, Ahmed Muhammed Es-Seyyid, Muhyiddin Rayb Mistu), Dâr-u İbn-i Kesir ve Dâru’l- Kelimi’t-Tayyib, Beyrut, 1996.

MALİK İBN ENES, **el- Muvatta’**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

MUSLİHİTTİN MUSTAFA, **Ahterî Kebîr**, Der saâdet, 1310.

MÜNZİRÎ, Abdulazîm İbn Abdulkavî, Ebû Muhammed, **et-Tergîb Ve’t-Terhîb**, (Thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî), Mektebetü’l-Meârif, Riyad, H. 1424.

MÜSLİM, Ebu’l-Hüseyin Müslim İbn Haccac, **el-Cami’u’s-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

NESÂÎ, Ebû Abdîrrahman Ahmed İbn Şu’ayb, **Sünenü’n-Nesâî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahya İbn Şerefüddîn, **el-Minhâc fî Şerhi Müslim İbn Haccâc**, el-Matbaatü’l-Mısriyye, Mısır, 1929.

ÖZ Mustafa, “Hurkûs İbn Züheyr”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XVIII, SS. 390-391, İstanbul, 1998.

ÖZBEK Abdullah, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed**, Esra Yayınları, Konya, 1991.

ÖZEK Ali ve diğeri, **Kur’ân-ı Kerim Ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

ÖZSOY Ömer – GÜLER İlhami, **Konularına Göre Kur’ân (Sistemik Kur’ân Fihristi)**, Fecr Yayınları, Ankara, 2003.

PALABIYIK Abdülkadir, “Mevlânâ ve Hadis”, **DEÜ İlahiyât Fakültesi Dergisi**, Sayı XXIV, İzmir, Yaz-Sonbahar, 2006.

PARLATIR İsmail ve diğerleri, **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998.

POLAT Selahaddin, “Galat”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XIII, S.300, İstanbul, 2007.

SARICIK Murat, **Dört Halife Ve Emeviler Döneminden İlginç Problemler**, Tuğra Matbaası, Isparta, 2001.

SARICIK Murat, **İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye**, Tuğra Ofset, Isparta, 1998.

SİCİSTÂNÎ, Ebû Davud, Süleyman İbn Eş’as, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

SİNDÎ, Muhammed İbn Abdulhâdî, Ebu’l-Hasen, Nüreddin, **Sünen-ü İbni Mâce bişerhi’s-Sindî**, (Thk. Halil Me’mûn Şihâ) Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1997.

SOYSALDI H. Mehmet, “İslam’da Günah Kavramı”, **Tasavvuf Dergisi**, Ankara, Aralık, 2001.

TABERÎ, Muhammed İbn Cerir Ebû Ca’fer, **Tefsîr-i Taberî** (Camîu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2001.

TAHHAN Mahmut, **Teysîru Mustalahi’l-Hadis**, Mektebetü’l-Meârif, Riyad, 1996.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed İbn İsa, **Sünenü’t-Tirmizî** (el-Camîu’s-Sahîh), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ömer İbn Vâkîd, (Thk. Marsden jones), **Kitâbü’l-Megâzî Li’l-Vâkîdî**, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1984.

WENSINCK, A. J., **Concordance et Indices De ta Tradition Musulmane**, (el-Mu’cemu’l-Mufehres li Elfâzi’l-Hadisi’n-Nebevî), Matbaat-ı Birill Leiden, 1936-1969.

YARDIM Ali, **İslam'da Altın Yüzük Kullanımı**, Damla yayınevi, İstanbul, 1998.

YARDIM Ali, **Peygamberimiz'in Şemâili**, Damla Yayınevi, İstanbul, 2005.

YAVUZ Yusuf Şevki, "Peygamber", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XXXIV, S. 257, İstanbul, 2007.

ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed İbn Ahmed İbn Osman, **Siyeru E'lâmi'n-Nübelâ**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998.

ZİRİKLÎ, Hayreddîn İbn Mahmud İbn Muhammed İbn Ali İbn Fâris, **el-E'lâm Kâmûs-u Terâcimi Lieşheri'r-Ricâl Ve'n-Nisâi mine'l-Arabi Ve'l-Müst'eribîn Ve'l-Müsteşrikîn**, Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.